

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AİLE DANIŞMANLIĞI VE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
AİLE DANIŞMANLIĞI VE EĞİTİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU
SOSYAL İLE SALDIRGAN DAVRANIŞLARININ
AİLESEL FAKTÖRLER BAĞLAMINDA
İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Beyza BADANKA ÇELİKTEN

10036376

İstanbul, 2017

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AİLE DANIŞMANLIĞI VE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
AİLE DANIŞMANLIĞI VE EĞİTİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU
SOSYAL İLE SALDIRGAN DAVRANIŞLARININ
AİLESEL FAKTÖRLER BAĞLAMINDA
İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Beyza BADANKA ÇELİKTEN

10036376

Danışman: Doç. Dr. Cihad DEMİRLİ

İstanbul, 2017

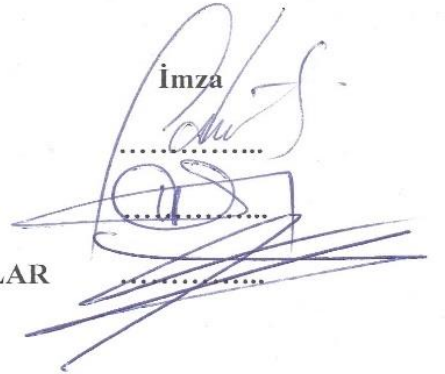
T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Yüksek lisans öğrencisi Beyza Badanka Çelikten' in “*Suçta Sürüklenmiş Çocukların Olumlu Sosyal İle Saldırgan Davranışlarının Ailesel Faktörler Bağlamında İncelenmesi*” konulu tez çalışması jürimiz tarafından Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans tezi olarak (oybirliği _ / oyçokluğu _) ile başarılı bulunmuştur.

	Adı- Soyadı
Tez Danışmanı	:Doç. Dr. Cihad DEMİRLİ
Jüri Üyesi	:Prof. Dr. Halil EKŞİ
Jüri Üyesi	:Yrd. Doç. Dr. Hanifi PARLAR

İmza



Etik Kurallarına Uygunluk Yazısı

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, Bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamiyle uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

TEŞEKKÜRLER

Öğrenim hayatım boyunca maddi-manevi desteklerini esirgemeyen, inandığım yolda ilerlemem ve hayallerimi gerçekleştirmem için bana cesaret veren babam Rıdvan Badanka'ya ve annem Ümmügülsüm Badanka'ya, evliliğimizin ilk yılı olmasına rağmen her konuda bana sevgisiyle ve yardımseverliği ile destek veren eşim Abdülkerim Çelikten'e sonsuz teşekkür ederim.

Araştırma sürecim boyunca beni cesaretlendirip, çalışmamı hızlı bir şekilde bitirmeme destek olan danışmanım Doç. Dr. Cihad Demirli'ye, çalışmamı inceleyerek geri dönüşleriyle bana yol gösteren Araştırma Görevlisi Lütfü Çakır'a, istatistiksel analizlerim konusunda bana yol gösteren Yrd. Doç Dr. Seda Bağdatlı Kalkan'a, yapmış olduğum analizleri ve kendi özgün yorumlarımı standart hale getirmem konusunda bana yol gösteren teyzeme, çevirilerim konusunda bana yardımcı olan enişteme çok teşekkür ederim.

Araştırmam sırasında beni anlayışla karşılayan ve destekleyen İstanbul Adalet Sarayı Çocuk Mahkemesi uzmanları olan arkadaşlarım Psikolog Gaye Özmen'e, Psikolog Demet Taş'a ve Pedagog Büşra Kazan Yüksel'e, İstanbul Adalet Sarayı 3. Çocuk Mahkemesi Hakimesi Gülden Altay'a, sevgili mesai arkadaşlarım Pedagog R. Ümran Aksüyek'e, Sosyal Hizmet Uzmanı Salih Yücedağ'a, çok sevgili 3. Çocuk Mahkemesi Kalemi personeline ve araştırmama beni kırmayıp zamanını ayırarak katılan çocuklara teşekkürü bir boş bilirim. Sizler olmasaydınız hayatıma bu kadar kısa zamanda bu kadar çok şey katamaz, bu kadar kısa sürede tezimi bu seviyeye getiremezdim.

ÖZET

Kuramsal boyutta olumlu sosyal ve saldırgan davranışları açıklamaya çalışan araştırmacılar, bu kavramları biyolojik, psikolojik ve bilişsel bağlamlarda açıklamışlardır. Ebeveyn davranışları ve çocukları arasındaki ilişkinin olumlu sosyal gelişime etkisi ilişkinin yapısına göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle çocuk ve ergenlerin ailesinde ve yakın çevresindeki rol modeller önem arz etmektedir.

Bu araştırmanın temel amacı; suça sürüklenmiş çocuklara ait bazı bireysel ve ailesel faktörlerle, çocukların olumlu sosyal davranışları ve saldırgan davranışları arasındaki farklılığı ortaya çıkarmaktır. Araştırma örneklemini, İstanbul Adalet Sarayı 3. Çocuk Mahkemesi'ne gelen suça sürüklenmiş çocuklar arasından ölçüt örnekleme yöntemiyle seçilmiş 67 erkek, 6 kız olmak üzere 73 çocuktan oluşmuştur. Bu çalışmada, araştırmacılar tarafından hazırlanan Görüşme Formu ve Bayraktar, Kındap, Kumru ve Sayıl (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği kullanılarak, değişkenler incelenmiştir. Elde edilen veriler IBM SPSS 20 Statistics for Windows programı üzerinden analiz edilmiştir.

Yapılan araştırma sonucunda; cinsiyet, yaş, çocuğun yaşam yeri, ebeveyn kaybı, annenin ve babanın eğitim durumu, ailede fiziksel ve/veya sözel şiddet, çocuğun ailesi ile ilişkisi, ailede ve yakın akrabalarda suç öyküsü, sosyo-ekonomik düzey ile çocukların olumlu sosyal davranışları ve saldırgan davranışları ile arasında anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmüştür. Bundan ayrı olarak, yapılan ANOVA ve Post Hoc analizleri sonucunda ebeveyn kaybı değişkeninin, çocukların olumlu sosyal davranışları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur. Literatürde bu değişkenler arasında yapılan araştırma sonuçlarının çeşitlilik gösterdiği görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Ailesel faktörler, olumlu sosyal davranış, saldırgan davranış, suça sürüklenmiş çocuk.

ABSTRACT

Researchers who try to explain prosocial and aggressive behaviors at the theoretical dimension have explained these concepts in biological, psychological and cognitive contexts. The impact of the relationship between parental behaviors and children on the prosocial development varies according to the structure of the relationship. For this reason, role models in the family and immediate vicinity of children and adolescents are important.

The main purpose of this study is to reveal the differences between prosocial behaviors and aggressive behaviors of children with some individual and familial factors of succulent children. The sample of the research consists of 73 children including 67 boys and 6 girls, who were selected by criterion sampling method from the delinquency in children who came to 3rd Juvenile Court of Istanbul Palace of Justice. In this study, the variables were examined through the Interview Form prepared by the researchers and the Prosocial and Aggressive Behaviors Scale adapted to Turkish by Bayraktar, Kindap, Kumru and Sayıl (2010). The obtained data was analyzed using the IBM SPSS 20 Statistics for Windows program.

The results of this study have shown that there isn't a significant difference between gender, age, child's communication with his or her family, place of residence, divorce status of the parents, educational status of the parents, socioeconomic status of the family, crime story in the family and close relatives, drug abuse in the family, physical or verbal violence against the child in the family and birth order of the child in the family and prosocial and aggressive behaviors of the children. Apart from this, as a result of the ANOVA and Post Hoc tests, it was found that the parental loss variable showed a statistically significant difference on prosocial behaviors of the children. It is observed that the results of the research conducted among these variables in the literature are varied.

Keywords: Familial factors, prosocial behaviors, aggressive behaviors, delinquency in children.

İÇİNDEKİLER

sayfa no

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ALT AMAÇLARI	3
1.2. TERİMLER.....	4
2. LİTERATÜR.....	7
2.1. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUK.....	7
2.1.1. Kuramsal Açıklamalar.....	10
2.1.1.1. Sosyal Kontrol Kuramı	12
2.1.1.2. Sosyal Gerilim Kuramı	13
2.1.1.3. Sosyal Öğrenme Kuramı.....	13
2.1.1.4. Sosyal Gelişim Kuramı	14
2.1.2. Suça Sürüklenmiş Çocukların Suça Sürüklenmesini Etkileyen Faktörler .	14
2.1.2.1. Bireysel Faktörler.....	14
2.1.2.2. Ailesel Faktörler.....	17
2.1.2.2.1. Parçalanmış aile yapısı.....	17
2.1.2.2.2. Ailedeki nüfusun kalabalık olması ve konut durumu	18
2.1.2.2.3. Aile içi ilişkiler ve iletişim.....	19
2.1.2.2.4. Ailedeki olumsuz rol modeller.....	20
2.1.2.2.5. Aile içi şiddet, ihmal ve istismar.....	20
2.1.2.2.6. Ailenin sosyo-ekonomik statüsü	21
2.1.2.2.7. Ailenin eğitim durumu	22
2.1.2.3. Okula İlişkin Faktörler	22
2.1.2.4. Akranlara İlişkin Faktörler.....	23
2.2. OLUMLU SOSYAL DAVRANIŞLAR.....	23
2.2.1. Kuramsal Açıklamalar.....	24
2.2.1.1. Psikoanalitik Yaklaşım	24
2.2.1.2. Davranışçı Yaklaşım ve Sosyal Öğrenme Kuramı.....	24
2.2.1.3. Bilişsel Gelişim Kuramı.....	25

2.2.1.4. Pozitif Psikoloji.....	25
2.2.1.5. Sosyo-Ekolojik Gelişimsel Model	25
2.2.2. Olumlu Sosyal Davranışın Boyutları	27
2.3. SALDIRGAN DAVRANIŞLAR	28
2.3.1. Kuramsal Açıklamalar.....	29
2.3.1.1. İçgüdü Kuramı	30
2.3.1.2. Psikoanalitik Kuram.....	30
2.3.1.3. Etiolojik Kuram.....	31
2.3.1.4. Biyolojik Kuram	32
2.3.1.5. Engellenme Saldırganlık Kuramı	33
2.3.1.6. Sosyal Öğrenme Kuramı	35
2.3.1.7. Sosyal Bilgi İşleme Süreci Kuramı	38
2.3.2. Saldırgan Davranışın Boyutları	39
2.3.3. Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışları Etkileyen Faktörler	41
2.3.3.1. Bireysel Faktörler.....	42
2.3.3.1.1. Yaş	42
2.3.3.1.2. Cinsiyet	44
2.3.3.1.3. Eğitim Durumu	45
2.3.3.1.4. Madde kullanımı	45
2.3.3.1.5. Doğum sırası	46
2.3.3.2. Ailesel Faktörler.....	47
2.3.3.2.1. Parçalanmış aile yapısı.....	47
2.3.3.2.2. Aile içi ilişkiler ve iletişim.....	48
2.3.3.2.3. Ailedeki rol modeller	49
2.3.3.2.4. Aile içi şiddet	50
2.3.3.2.5. Ailenin sosyo-ekonomik statüsü	52
2.3.3.2.6. Ailenin eğitim durumu	53
2.3.3.3. Okula İlişkin Faktörler	54
2.3.3.4. Akranlara İlişkin Faktörler	55
3. YÖNTEM / ANALİZ	57
3.1. EVREN VE ÖRNEKLEM	57
3.2. SINIRLILIKLAR	57
3.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	58
3.3.1. Görüşme Formu.....	58
3.3.2. Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği.....	58
3.4. İŞLEM	58

3.5. ANALİZ	59
4. BULGULAR VE YORUMLAR	60
4.1. BETİMSSEL ANALİZ SONUÇLARI.....	60
4.2. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE CİNSİYETLERİ ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR.....	66
4.3. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE YAŞLARI ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR.....	67
4.4. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE DOĞUM SIRASI ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR.....	68
4.5. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE ÇOCUKLARIN YAŞADIKLARI YER ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR.....	69
4.6. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE EBEVEYNLERİNİN BOŞANMA DURUMU ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR.....	70
4.7. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE EBEVEYN KAYBI ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR.....	71
4.8. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE ANNENİNİN EĞİTİM DURUMU ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR.....	73
4.9. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE BABANIN EĞİTİM DURUMU ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR.....	74
4.10. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE AİLE İÇİNDE FİZİKSEL VE/VEYA SÖZEL ŞİDDET ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR	75
4.11. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE ÇOCUĞUN AİLESİ İLE İLİŞKİSİ ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR.....	76
4.12. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE ÇOCUĞUN AİLESİ VE YAKIN AKRABALARINDA SUÇ ÖYKÜSÜ BULUNMA DURUMU ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR.....	77
4.13. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE ÇOCUĞUN AİLESİNDE MADDE KULLANIMI ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR	79
4.14. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE SOSYO-EKONOMİK DÜZEY ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR.....	80

5. SONUÇ VE TARTIŞMA.....	82
KAYNAKÇA	92
EKLER.....	109
EK I. Araştırmada Kullanılacak Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği. 109	
EK II. Görüşme Formu	112
EK III. T.C. HSYK Genel Sekreterliği İzin Belgesi	114



TABLÖLAR DİZİNİ

sayfa no

Tablo 1. Saldırganlığın Kuramsal Açıklamaları.....	29
Tablo 2. Çocuğa Yönelik Betimleyici İstatistiksel Analizler.....	60
Tablo 3. Çocuğun Kriminolojik Geçmişine İlişkin Betimleyici İstatistiksel Analizler	62
Tablo 4. Ailesine Yönelik Betimleyici İstatistiksel Analizler.....	63
Tablo 5. Ölçeğin ve Alt Ölçeklerin Puan Ortalaması, Standart Sapması, Min. ve Maks. Değerleri.....	65
Tablo 6. Çocukların Cinsiyetlerine Göre Saldırganlık Davranışlar Ort. Değerleri ve Mann-Whitney U Analizi.....	66
Tablo 7. Çocukların Cinsiyetlerine Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerler ve t test	66
Tablo 8. Çocukların Yaşlarına Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi	67
Tablo 9. Çocukların Yaşlarına Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi.....	67
Tablo 10. Çocukların Doğum Sırasına Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi.....	68
Tablo 11. Çocukların Doğum Sırasına Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi.....	68
Tablo 12. Çocukların Yaşadıkları Yere Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi.....	69
Tablo 13. Çocukların Yaşadıkları Yere Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi.....	70
Tablo 14. Çocukların Ebeveynlerinin Boşanma Durumuna Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve t test	70
Tablo 15. Çocukların Ebeveynlerinin Boşanma Durumuna Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Mann-Whitney U Analizi.....	71
Tablo 16. Çocukların Ebeveyn Kaybına Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi.....	71
Tablo 17. Post Hoc Tukey HSD Analizi	72
Tablo 18. Çocukların Ebeveyn Kaybına Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi.....	73
Tablo 19. Annenin Eğitim Durumuna Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi.....	73
Tablo 20. Annenin Eğitim Durumuna Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi.....	74
Tablo 21. Babanın Eğitim Durumuna Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi.....	74
Tablo 22. Babanın Eğitim Durumuna Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi.....	75
Tablo 23. Aile İçinde Fiziksel ve/veya Sözel Şiddet Durumuna Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi.....	76
Tablo 24. Aile İçinde Fiziksel ve/veya Sözel Şiddet Durumuna Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi.....	76

Tablo 25. Çocuğun Ailesi ile İlişisine Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi.....	77
Tablo 26. Çocuğun Ailesi ile İlişisine Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi.....	77
Tablo 27. Çocuğun Ailesi ve Yakın Akrabalarında Suç Öyküsü Bulunma Durumuna Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi.....	78
Tablo 28. Çocuğun Ailesi ve Yakın Akrabalarında Suç Öyküsü Bulunma Durumuna Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi	78
Tablo 29. Çocuğun Ailesinde Madde Kullanım Durumuna Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi.....	79
Tablo 30. Çocuğun Ailesinde Madde Kullanım Durumuna Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi.....	80
Tablo 31. Sosyo-ekonomik Düzeye Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi.....	80
Tablo 32. Sosyo-ekonomik Düzeye Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi.....	81

ŞEKİLLER DİZİNİ

sayfa no

Şekil 1. Olumlu Sosyal Davranışlarda Sosyo-Ekolojik Gelişimsel Model.	26
Şekil 2. Klasik Engelleme Saldırganlık Kuramı	34
Şekil 3. Gözden Geçirilmiş Engelleme Saldırganlık Kuramı	35
Şekil 4. Modelleme Yoluyla Saldırganlık.....	36



GİRİŞ

Çocuklar, sağlıklı bir şekilde fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişim dönemlerini yaşamaya, toplumsal anlamda birey olmaya çalışan toplumun en önemli kaynaklarıdır. Toplumun geleceği de çocukların sağlıklı olmalarına bağlıdır. Çocukların yetişkinlik döneminde seçimlerinin iyi veya kötü olmasını belirleyen en önemli şey çevreyle etkileşimi ve yaşantılarıdır. Bu nedenle de hiçbir çocuk dünyaya iyi – kötü ya da suçlu olarak gelmez. Çocukların başka insanlara, toplumsal değerlere, kurallara ve kurumlara tavrının nasıl olacağının cevabı toplumsallaşmanın temelini atıldığı ilk çocukluk dönemlerine inmektedir. Çocukların ailesi, arkadaşları, okulu, giderek genişleyen çevresi ve bu çevrede bulunan kurumlarla sürekli ve karşılıklı etkileşimi çocuğun nasıl bir toplumsallaşma sürecinden geçeceğini belirlemektedir (Kaner, 1991).

Toplum ve çocuk karşılıklı etkileşim içerisinde birbirine katkıda bulunmaktadır. Çocuklar toplumun gelişimine katkıda başarısız olduklarında, toplum için yıkıcı ve sömürücü olduklarında, toplumdaki yerleşik düzene ve yasalara karşı davranışlarda bulunduklarında, bu durumdan hem çocuklar hem de toplum zarar görmektedir.

Çocuğun dünyaya gelişiyle birlikte ilk karşılaştığı, beslenme, bakım, korunma ve sevilme gibi temel ihtiyaçlarını karşıladığı, sosyal ilişkilerini kurduğu, ilk sosyal deneyimlerini kazandığı toplum birimi ailesidir. Aile, toplumun kurallarını ve yargılarını içindeki düzenle düzenleyen ve yansıtan kurumdur. Aile, çocuğun gelişiminde bireysel özelliklerini, tutum ve davranışlarını biçimlendiren, kuralları öğretici ve yol gösterici bir rol oynayıp, doğruyu ve yanlış öğrenmesinde, davranışlarını kontrol etmesinde, gelişimini ve davranışlarını yönlendirerek toplumsal düzen içerisinde gelecek rollerine çocuğu hazırlayan önemli bir kurumdur (Gürsoy ve Coşkun, 2006). Çocuklar ebeveynlerini taklit ederek sosyal yaşama girerler. Çocuğun ailesi içinden kendisine rol model seçtiği kişi, istenmeyen bir kişilik yapısına sahipse, bu istenmeyen davranışların çocukta da görülme ihtimali artmaktadır. Bu nedenle ebeveynlerin davranışlarıyla iyi birer model olması önemlidir.

Çocukluk ve ergenlik çağı, sosyalleşme sürecinin, toplumsal uyum ve gelişimin diğer gelişim dönemlerine göre en yoğun yaşandığı dönemdir. Ancak aile, sosyalleşme

sürecinde çocuğu en fazla ve en yakından etkileyen yapıdır. Çocuk için aile, sosyalleşmenin temelini oluşturup, çocuğun diğer sosyalleşme kurumları içinde öğrendikleri, ailenin oluşturduğu temele göre şekillenmektedir. Aile bütünlüğünün herhangi bir nedenle bozulması, aile hayatının yetersizliği, sorunlu oluşu sosyalleşme sürecinin hatalı ya da yetersiz olmasına neden olmaktadır. Olumsuz yaşam olayları çocuk ve ergenlerin sosyalleşmesini etkilediği gibi etkili baş etme yöntemleri geliştirmesine engel olmaktadır. Bu durum da ailenin ve aile içi ilişkilerin önemini gündeme getirmektedir (Acar, Demir, Görmez ve Keser, 2015; Gürsoy ve Coşkun, 2006; Bilaç, Şentürk Pılan, Orhon ve Bayrak, 2014). Çocuklar için aile, sosyal kontrol ve koruyucu işlev gördüğünden olumsuz aile ve çevre koşulları ile baş edemeyen çocuk ve ergenler olumlu ve sağlıklı davranış biçimleri geliştirmekte zorluk çekmekte, hatalı ya da eksik sosyalleşip, suça daha kolay sürüklenebilmektedirler (Gökten, 2011, Kunt, 2003).

Suç oranı hemen her toplumda ve tarihin hemen her döneminde çocukluktan ergenliğe geçiş aşamasında tepe noktasına ulaşmaktadır. Ergenlik dönemiyle birlikte azalan ebeveyn kontrolü, meydana gelen çeşitli hormonal ve duygusal değişimler, kaygılar bu durumu tetikleyebilmektedir. Ergenlik dönemindeki bu değişim sırasında ergenin çevresinden gelen beklentiler, zaman zaman ergeni kişilik yapısını parçalamaya götüren sağlıksız çözüm yollarına yöneltebilmektedir. Bu durum çeşitli psikolojik bozukluklarla birlikte, ergende özgüven kaybı, okuldan ve/veya evden kaçma, ilaç ve/veya uyuşturucu kötüye kullanımı, sigara ve/veya internet bağımlılığına, saldırgan davranışlar sergilemesine ve suça sürüklenmesine yol açabilmektedir (Balkaya ve Ceyhan, 2007).

Bu araştırmanın suça sürüklenmiş çocukların ailesel faktörlerinin, olumlu sosyal ile saldırgan davranışlarının, bireysel ve çevresel faktörleri de göz önünde bulundularak incelenmesi ile, literatüre hem kuramsal hem de uygulamaya yönelik katkıları olacağı öngörülmektedir. Araştırmanın bulguları suça sürüklenen çocuklarda olumlu sosyal ve saldırgan davranışlarında hangi faktörlerin daha etkili olduğunun tespit edilmesi, suç ve saldırgan davranışların önlenmesi ile olumlu sosyal davranışların güçlendirilmesine yönelik müdahale yaklaşımlarının oluşturulması için katkı sağlayabilecektir.

Araştırmanın bağımsız değişkenleri; cinsiyet, yaş, doğum sırası, aile ile ilişkisi, yaşam yeri, ebeveynlerin boşanma durumu, ebeveynlerin eğitim durumları, ailenin sosyo-ekonomik durumu, ailede ve yakın akrabalarda suç öyküsü, ailede madde bağımlılığı, ailede çocuğa karşı fiziksel ya da sözel şiddet olup olmadığıdır. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışlarıdır.

1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ALT AMAÇLARI

Araştırmada, çocukların suça sürüklenmesinde geçerliliği yurt içi ve yurt dışında birçok araştırmaya konu olmuş olan çocuğun cinsiyet, yaş, doğum sırası, aile ile ilişkisi, yaşam yeri, ebeveynlerin boşanma durumu, ebeveynlerin eğitim durumları, ailenin sosyo-ekonomik durumu, ailede ve yakın akrabalarda suç öyküsü, ailede madde bağımlılığı, ailede çocuğa karşı fiziksel ya da sözel şiddet değişkenleri ele alınarak bu değişkenlerle birlikte suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları arasındaki istatistiksel farklılığı ortaya koymak amaçlanmıştır.

Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki alt amaçları ifade eden sorular doğrultusunda çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları bazı bireysel ve ailesel faktörler doğrultusunda incelenmiştir.

Suçta sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile cinsiyeti arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Suçta sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile yaşı arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Suçta sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile doğum sırası arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Suçta sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile çocuğun yaşadığı yer arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Suçta sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile ebeveynlerinin boşanma durumu arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile ebeveyn kaybı arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile annesinin eğitim durumu arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile babasının eğitim durumu arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile ailesinde çocuğa karşı fiziksel ve sözel şiddet olması arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile ailesi ile ilişkileri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile ailesinde ve yakın akrabalarında suç öyküsü olma arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile ailesinde ve yakın akrabalarında madde kullanımı arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile ailesinin sosyo-ekonomik durumu arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

1.2. TERİMLER

Çalışmanın kuramsal çerçevesinin belirlenmesinde önemli olan bazı kavramları kısaca tanımlayacak olursak;

Suça Sürüklenmiş Çocuk: Çocuk Koruma Kanunu'na göre kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirlerine karar verilen çocuk olarak tanımlanmaktadır (ÇKK, m. 3/1).

Cinsiyet: Çocukların kadın – erkek olmak üzere cinsiyetlerinin belirlenmesi şeklinde incelenmiştir.

Yaş: Türk Ceza Kanunun 31. Maddesi 0-12, 12-15 ve 15-18 olmak üzere çocukluğu üç gruba ayırmıştır. Kanundan yola çıkılıp, suça sürüklenmiş çocukların yargılanma kriterleri göz önüne alınarak; 12-15, 16-18 ve 19 yaş ve yukarısı olmak üzere yaş değişkeni 3 grup altında incelenmiştir.

Doğum Sırası: Adler'in kuramından yola çıkılarak doğum sırası değişkeni, ilk, ortanca, son ve tek çocuk olmak üzere 4 grupta incelenmiştir.

Aile ile İlişki: Çocuğun ailesi ile ilişkisi; iyi, orta ve kötü olmak üzere üç grupta incelenmiştir.

Yaşam Yeri: Operasyonelleştirilmiş hali çocuğun anne ve/veya babası ile, akrabası ile, sokakta ya da kurum bünyesinde yaşadığı yerdir.

Ebeveynlerin Boşanma Durumu: Ebeveynler arasında boşanma olup olmamasına göre iki grup altında incelenmiştir.

Ebeveyn Kaybı: Ebeveynlerden birinin ya da her ikisinin de ölümü ya da çocuğun bir daha kendisi ile iletişime geçemeyeceği şekilde kaçması şeklinde tanımlanmıştır.

Sosyo-ekonomik Durum: Ailenin sosyo-ekonomik durumu, ebeveynlerin ve evin geçimini sağlayan kişilerin kazançları üzerinden incelenmiştir.

Eğitim Durumu: Ebeveynlerin veya çocuğun okur-yazar olup olmadıkları ile kaçınıcı sınıfa kadar okudukları, mezun oldukları son okul şeklinde tanımlanmıştır.

Aile ve Yakın Akrabalarda Suç Öyküsü: Çocuğun aile bireyleri ve etkileşime girdiği yakın akrabaları arasında suçu kesinleşmiş veya suç öyküsü bulunan kimsenin olup olmaması ve varsa kaç kişi olduğu şeklinde tanımlanmıştır.

Ailede Şiddet Görme: Çocuğun ailesi tarafından ayda en az bir kere fiziksel (dayak, tekme, kol bükme, itip kakma, zincirle bağlama gibi fiziksel olarak hırpalayıcı davranışlara maruz kalma olarak ölçülmüştür.) veya sözel (hakaret etme, argo konuşma gibi onur kırıcı ve rencide edici sözler olarak ölçülmüştür.) şiddet görmesi şeklinde tanımlanmıştır.

Evden Kaçma: Çocuğun ailesinden ya da kaldığı yerden habersiz bir şekilde ayrılması şeklinde tanımlanmıştır.

Madde Kullanımı: Çocuğun ve/veya ailesi içersinden kişilerin sigara, alkol ya da bağımlılık yapan maddeleri en az bir kere denemiş olması incelenmiştir. Bağımlılık yapan maddeler piyasada satılan yapıştırıcı, boya inceltici gibi sentetik uyuşturucular olabileceği gibi, kokain, esrar gibi yasadışı maddeler de olabilmektedir.

Olumlu Sosyal Davranışlar: Başkalarına yarar sağlamak amacı taşıyan amaçlı ve gönüllü olarak gerçekleştirilen davranışlardır (Eisenberg ve Fabes, 2006).

Saldırgan Davranışlar: Saldırganlık en az iki kişiyi gerektiren, kendisine zarar verilmesini istemeyen bir kişiye zarar verme, incitme amacıyla yapılan bir davranış olarak tanımlanabilmektedir.

2. LİTERATÜR

2.1. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUK

Çoğu gelişim psikoloğuna göre, ergenlik döneminin bitip ilk yetişkinlik döneminin başlangıcı olan 25 yaşına kadar her birey çocuk kabul edilmektedir. Yasal açıdan bu durum 18 yaşına kadar olan gençleri kapsamaktadır. Bu gençler henüz fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik açıdan olgunlaşmamış, gelişimlerini tamamlamamış kişilerdir. İngiltere’de hukuki kabul gören yaş sınırı 10-17’dir. Amerika’nın çoğu eyaletinde azami yaş 18 iken asgari yaş 7’ye kadar düşebilmektedir. Kanada’da ise ülkemizdekine benzer bir şekilde yaş sınırı 12-18’dir. Yasal yaş sınırını saptarken ergenlik çağıının özelliklerini, gelişim gereksinimlerini ve bu döneme özgü sorunları dikkate almak gerekmektedir (Kaner, 1991).

Çocuk kavramı, tarihte toplumun yapısına, kültürüne, inancına, ekonomisine göre değişen bir kavramdır. Türk Ceza Kanunu’nun 6. maddesinin b bendinde “henüz 18 yaşını doldurmamış kişi” olarak tanımlanmıştır. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun, 6. maddesinin c bendine ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nun, 3. maddesinin a bendine göre de, 18 yaşını doldurmamış her insan daha erken yaşta ergin olsa bile çocuk sayılmaktadır.

Ceza Hukuku’na göre devletin hukuk düzeni içinde kendisine netice ve yaptırım uyguladığı, yasanın cezalandırdığı hareket olan suç, ilk insanın varoluşundan günümüze kadar süregelen bir olgu olmuştur (Ayar ve Öztürk, 2015).

Hırsızlık, silahlı soygun, yaralama, cinayet, uyuşturucu madde satma ya da kullanma, ırza tecavüz gibi pek çok hareketi içeren ve heterojen bir kavram olan suçluluk ise kişinin dürtülerini kontrol etmede yaşadığı güçlük, dışsallaştırılmış problem davranışın türü olarak en genel anlamıyla tanımlanmaktadır (Pekel Uludağlı, 2011).

“Suç” ve “çocuk” kavramları bir araya gelip “suçlu çocuk” terimini oluşturduğunda ürkütücü bir anlam kazanmaktadır. Batı literatüründe “juvenile delinquency” terimiyle tanımlanan, Türkçe’ye “reşit olmayanın suçluluğu” şeklinde çevrilen “çocuk suçlu”

kavramının ilk olarak İngiltere’de Viktoria dönemine ait bir kavram olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir. 19. yüzyılda işsizlik, disiplinsizlik ve ahlaki yozlaşma kaygıları ile oluşturulmuş olan çocuk suçluluğu kavramı, 20. yüzyılın başlarında ise artan çocuk işçiliği ve emperyalist kaygılar arasında “sorunlu ergen” kavramını doğurmuş, 20. yüzyılın ortalarında artan sosyal yardımlaşma kuruluşlarının varlığı ile de “sorunlu çocuk suçlu” kavramı ortaya çıkmıştır (SORHOP, 2011; Ögel, 2014).

Gelişimini tam olarak tamamlayamamış çocuk ve ergenin işlediği yasaya aykırı davranışları, çocuk ve ergenin kritik gelişim dönemlerinden soyutlayıp, onlara yalnızca “suçlu” gözüyle bakmak akılcıca ve insancıl bir yaklaşım değildir (Yörükoğlu, 1997;1989). Bu nedenle Türkiye’de gelişmiş ülkelerde olduğu gibi “suçlu çocuk” ya da “reşit olmayanın suçluluğu” kavramları yerine, “suça sürüklenen çocuk” kavramının kullanılmasına dikkat edilmektedir. Bu çocuklar ailedeki ve toplumdaki düzensizlikler sonucu yanlış sosyalleşmenin bedelini ödeyen ve sonra da topluma ödeten çocuklardır (Yörükoğlu, 1997; 1989).

En az iki insanın bulunduğu bir yerde birine göre normal olan diğerine göre normal olmayan ve bu durumda suç kabul edilen bir davranış ortaya çıkmaktadır. Suç durağan olmayan sosyal bir olgudur (Bal, 2003). Suç kavramı incelenirken temelinde sosyolojik ve psikolojik farklı disiplinlere göre ele alınması gerekir. Gelişim sürecinde olan çocukların karşılaştıkları olaylar karşısında verdikleri tepkileri daha önce yaşadıkları yaşantıları ve eğitimlerinden ibarettir. Muhakeme yeteneği henüz tam olarak gelişmemiş çocuklar iyiyi ya da kötüyü ayırt edebilmekte yetersizdirler. Bu durum “Her suça sürüklenen çocuk, aynı zamanda mağdur çocuktur.” anlayışıyla hareket edilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Çocuk suçluluğu kavram olarak kendi içerisinde bir önyargı oluşturmaktadır. Belirli bir irade ile yasanın suç saydığı davranışların gerçekleştirilmesi suç sayılmaktadır. Ancak iradesi dışında bu eylemi gerçekleştiren bir bireyin suç işlemiş olması rasyonel bir durum değildir. Çocuklar bu iradeyi henüz sağlayamamakla birlikte, korunması gereken varlıklar olmasına karşın çevredeki yetişkinler tarafından sömürülmekte ve dolayısıyla suçlu konumuna düşmekte veya düşürülmektedirler (Öztürk Çopur, Ulutaşdemir ve Balsak, 2015).

Suçta sürüklenmiş çocuk kavramı Çocuk Koruma Kanunu'nda, kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirlerine karar verilen çocuk olarak tanımlanmaktadır (ÇKK, m. 3/1).

Türk Ceza Kanununun 31. Maddesi 0-12, 12-15 ve 15-18 olmak üzere çocukluğu üç gruba ayırmıştır.

Suç oluşturan fiili işlediği sırada henüz 12 yaşını bitirmemiş olan çocukların ceza sorumluluğu bulunmamaktadır. Fiili işlediği sırada henüz 12 yaşını bitirmemiş olması, çocuk açısından kusurluluğu mutlak surette ortadan kaldıran bir neden olarak kabul edilmektedir. İzlenen suç ve ceza politikası gereği olarak, bu gruba giren küçüklerin ceza sorumluluğunun olmadığı normatif olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu çocuklar hakkında ceza yaptırımının uygulanması, cezanın özel önleme ve yeniden topluma kazandırma işlevi bakımından tamamen ters etki gösterecektir. Hatta, bu çocuklarla ilgili olarak ceza kovuşturmasına ilişkin işlemlerin yapılması, psikolojik gelişimleri üzerinde olumsuz etkiler meydana getirebilmektedir. Bu nedenle, suç yoluna sürüklenmiş bu çocuklarla ilgili olarak, sadece koruyucu ve eğitici nitelikte olan güvenlik tedbirlerine başvurulabilmektedir (5237 sayılı TCK, 31/1. madde).

Eğer çocuk, suç oluşturan fiili işlediği sırada 12 yaşını doldurmuş ancak 15 yaşını doldurmamış ise, işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayıp algılayamadığı ve davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişip gelişmediğine bakılmaktadır. Bu yaş grubundaki çocukların ceza sorumluluğunun olup olmadığı çocuk hakimi tarafından tespit edilmekte ve kusur yeteneği bulunmayan çocuk hakkında ceza tertibine yer olmadığına karar verilebilmektedir. Ancak, bu çocuklar hakkında koruyucu, eğitici ve yeniden topluma kazandırıcı nitelikte güvenlik tedbirlerine hükmedilebilmektedir. Buna karşın, işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin varlığına sahip kişiler hakkında ise indirilmiş cezaya hükmolunmaktadır (5237 sayılı TCK, 31/2. madde).

Suç oluşturan fiili işlediği sırada 15 yaşını doldurmuş fakat henüz 18 yaşını tamamlamamış gençler, normal koşullarda, gerçekleştirdikleri davranışların hukuki

anlam ve sonuçlarını kavrama yeteneğine sahip olmakla birlikte, bu çocukların davranışlarını yönlendirebilme yeteneklerinin yeterince gelişmemiş oldukları kabul edilmektedir. Bu nedenle azaltılmış kusur yeteneğine sahip bulunan gençler hakkında kural olarak indirilmiş cezaya hükmedilmektedir (5237 sayılı TCK 31/3. madde).

2.1.1. Kuramsal Açıklamalar

Çocukluk ve ergenlik dönemi ilk kez eğitimci düşünür Rousseau'nun, Emile isimli adlı eserinde derinlemesine incelemiş ve Rousseau 1782 yılında basılan kitabı ile tüm çağı etkilemiştir. Bir buçuk asır sonra ise Hall konuyla ilgili ilk eserini yazmış, iki ciltlik olan kitabı "Adolesans" 1904'te basılmıştır. Hall kitabın yazımında Darwin ve Rousseau'nun kuramlarından etkilenmiştir. Hall'ın gözlemleri ve yorumları bugün de güncelliğini korumaktadır. Ancak Darwin'in kuramlarından etkilendiği için zaman zaman büyük eleştirilere uğramıştır (Ekşi, 2011).

Hall'a göre, insanın kişiliği kesin yapısını ergenlik döneminde kazanmaya başlamakta ve ancak bu dönemde birey insanlığın bir üyesi olarak yeniden doğmaktadır (Savi, 2008). Bu durum Darwin'in kuramındaki "İlkel mağara insanının, belirli dönemlerden geçerek ve gelişerek bugünkü insanı oluşturduğu gibi, yarı ilkel, yarı barbar bir varlık olan çocuk da sonradan medenileşerek çağdaş bir insan olacaktır." ilkesiyle örtüşmektedir. Hall, bu dönemin büyük karışıklıklar ve fırtınalar dönemi olduğunu ilk kez vurgulayan kişi olup, tüm ilgisini "yeniden doğum" kavramına yoğunlaştırmıştır (Winner, 1982; Akt. Ekşi, 2011).

John Locke ise görüşlerini Watson'ın kuramlarına dayandırmış, çocuğun kişilik gelişiminde doğuştan gelen etkenlere önem verdiği kadar, çevresel etkenlere de büyük önem vermiştir (Savi, 2008). Watson "Bana bir düzine sağlıklı çocuk ve onları yetiştirebileceğim, koşulları belirli bir ortam sağlayın; herhangi birisini seçip doktor, avukat, sanatçı, tüccar hatta dilenci ve hırsız olacak şekilde yetiştirebilirim." demiştir. Watson çocuğun kalıtsal yeteneklerini ve zekasını gözardı ederek, çevresel ve sosyo-kültürel koşulların çocuğun kişilik gelişiminde böylesine önemli olduğunu savunmuştur. Watson ve Locke'un etkisi ile psikologlar dikkatlerini ilk çocukluğa ve çocuk gelişiminde ailenin rolüne çevirmişlerdir (Burger, 2006; Ekşi, 2011).

Antropolog Hollingworth “yeniden doğum” kavramını tanımadığını, gençlik döneminde fırtınaların kaçınılmaz olduğunu, çocuğun bu dönemde gözle görülür şekilde büyüdüğünü ve bu gelişimin sürekli ve dönem dönem olduğunu, genç kişiliğin çocuk kişiliğinin devamı olduğunu ifade etmiştir. Bronson, Symonds ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmalar, gençlerin ileriki yaşantılarındaki kişilik özelliklerinin, nörotik belirtilerinin, hobi ve tutumlarının 13 yıl sonra bile devam ettiğini, hatta ileriki yaşantılarında karşı cinse karşı ortaya çıkacak tutumlarının dahi gençlik dönemindeki hayallerinden tahmin edilebildiğini ortaya koymuştur (Warner, 1982; Akt. Ekşi, 2011).

Kuramcıların çoğu ergenliği, çocukluk ve yetişkinlik arasında bir geçiş dönemi olarak kabul etmektedirler. Ancak sosyal öğrenme kuramcıları olan Bandura (1964) ve Hollingworth (1928), insan gelişimini evrelere ayırmayı kabul etmeyerek bu sürecin bazı bireyler için geçiş dönemi olmasının nedeninin gelişim özelliklerinden değil de toplumsal koşullardan kaynaklandığını belirtmişlerdir (Ekşi, 1999; Akt. Savi, 2008).

Ergenlik dönemi için kuramcılar farklı tanımlamalar yapmışlardır. Freud (1925, 1953), ikinci ödipal dönem, eşcinsel eğilimler, heteroseksüel bağılıklar; Gessel (1936), olumsuzluk, içedönüklük ve isyankârlık; Hall (1916), fırtına, stres ve yeniden doğuş; Krob (1944, 1951) ve Remplein (1956), ego deneyimleri ve yeni benlik kavramı oluşmasının izlediği ikinci olumsuzluk dönemi; İnhelder ve Piaget (1958), somut düşünceden soyut düşünceye geçiş; Sullivan (1953), erinlik ve ilk ergenlik gibi kavramlar kullanmışlardır. Kuramcılar, diğer gelişim dönemlerinde olduğu gibi bu dönem için de ortak bir çerçevede birleşememişlerdir. Ancak genel olarak kuramcılar ergenlik döneminin kızlar için 10-14 yaşları arasında, erkekler için 11-15 veya 16 yaşları arasında bir geçiş dönemi olduğu konusunda birleşmektedirler (Onur, 1987; Akt. Savi, 2008).

Freud, kişiliğin gelişimini ilk çocukluk yıllarına sınırlayarak, bebeklik ve çocukluk yıllarının önemini vurgulamıştır (Cüceloğlu, 2010). Freud’a göre, ergenliğe denk gelen dönem olan genital dönemde ergenin iç dünyası tekrar hareketlenmektedir. Genital dönemin amacı, ebeveynlere bağımlılıktan koparak karşı cinsten kişilerle olgun ilişkiler kurabilmeyi öğrenmektedir (Akboy, 2005).

Freud'un gelişimi ilk çocukluk yılları ile sınırlamasına karşın ergenlik döneminin bocalamalarıyla ilgili en kapsamlı görüşleri ortaya atan Erikson, gelişim sürecinin ve bireyin bağımsızlık eğilimi ile toplumun bireyi denetim altında tutabilme çabasının ömür boyu sürdüğünü kabul etmiştir. Erikson'a göre gelişimin her aşaması kendi ikilemini beraberinde getirmekte ve bireyi yeni bir denge arayışı içerisine sokmaktadır (Cüceloğlu, 2010).

1959'da ergenin kimliğini arama çabalarına eğilen Erikson tarafından geliştirilen kuram, ergenin en temel görevinin, bir kimlik duygusu geliştirerek, "Ben kimim?" "Ben neyim?" ve "Ne olacağım?" gibi sorulara bocalama içine düşmeden yanıt bulabilmek ve kimliğini çatışmasız kabul etmek olarak tanımlanmıştır (Ekşi, 2011; Atkinson, 2010). Erikson insan yaşamını sekiz gelişim dönemine ayırmaktadır. Erikson'a göre kişilik bu dönemler içerisinde gelişimini sürdürmekte ve yaşanan bir olumsuzluk sonraki bir dönemde olumlu yöne çevrilebilmektedir. Bireyin kişiliğini geliştirdiği bu dönemde dış görünümüne önem vermekte, ergenin görünümüne gösterdiği ilgi benliğin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Ergen, kimliğini arayış çabası içinde, çocuklukta öğrenmiş olduğu kurallarla, yetişkin değer yargıları arasında bocalamakta, kahramanlara, öğretilere, karşı cinsten kişilere ilgi duymaktadır. Kararsızlık ve şaşkınlık bu yaştaki gençlerin çeşitli arkadaş grupları oluşturmalarına ve bu gruplara verilen önemin artmasına neden olmaktadır (Geçtan, 1989, Akt. Savi, 2008).

Erikson, bu dönemdeki belirsizliklerin uyum sorunlarına neden olduğunu ortaya koyan ilk kişidir. Erikson, ergenin kendi kimlik duygusunu kazanabilmesi için bilinçli ya da bilinçdışı bir savaştan geçtiğini, bu savaşı da bazı ergenlerin sessiz, bazılarının da fırtınalar yaşayarak geçirdiğini belirtmiştir (Savi, 2008).

2.1.1.1. Sosyal Kontrol Kuramı

Suçluluk hakkında en çok atıf yapılan kuram olarak görülen sosyal kontrol kuramı, bireylerin diğer kişi ve kurumlarla geliştirdiği sosyal bağ üzerine odaklanmaktadır. Çocukların sosyal bağları yaşları ile değişmekte ve genişlemektedir. Ebeveynlerle kurulan bağ, okul ve sosyal kurumlarla genişlemektedir. Sosyal bağın zayıflaması ya da kopması suçluluğun olasılığını arttırmaktadır. Düşük sosyo-ekonomik düzeyden

gelen çocuklar, orta sınıftan çocuklar gibi toplumsallaşma sürecini yaşamamaları nedeniyle okulda başarısız olmaktadır. Bunun nedeni ise düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip olan çocukların, kendilerine sunulmuş olan orta sınıf kültürüne başarılı bir şekilde girmek için yeterli sosyal ve entellektüel kaynaklara sahip olamamalarıdır. Bu çocuklar okulda başarısız olmalarından dolayı hayal kırıklığı yaşayarak suça yönelmektedirler (Cao, Cao ve Zhao, 2004; Akt. Pekel Uludağlı, 2011).

2.1.1.2. Sosyal Gerilim Kuramı

Kuramın temsilcisi olan Merton, Durkheim'in anomi kavramını, toplumsal olarak kabul edilmiş amaçlarla, bu amaçları gerçekleştirmek için kullanılacak yollar arasındaki uyumsuzluk ya da engellenme ile ortaya çıkan gerilim olarak değiştirmiştir. Gerilimi, bireyin, diğer insanlarla ilişkilerinde kendisine istediği gibi davranılmaması olarak tanımlamıştır. Ancak bazı araştırmacılar gerilim kavramını, nesnel bir olay ya da koşula karşılık olarak kullanırken (fiziksel ceza, okulda düşük not alma gibi), bazı araştırmacılar bir olay ya da koşulun birey tarafından değerlendirilmesi (çocuğun, ebeveynin ya da öğretmenlerinin kendisine davranma biçiminden hoşlanıp, hoşlanmaması gibi), bazıları da bir olay ya da koşula gösterilen duygusal tepkiye (bireyin, diğerlerinin ona davranma biçimine öfkeyle karşılık verip vermemesi) karşılık olarak kullanmaktadırlar. Kurama göre, iyi düzenlenmiş toplumlar içinde bulundurduğu kültürel hedeflere ulaşabilmesi için kurumlaşmış araçları sağladığından gerilim söz konusu olmazken, tersi durumlarda gerilimler ya da stres yaratıcı faktörler, toplumsal dengeyi bozmakta, değerler zayıflamakta ve kuralsızlık durumuyla birlikte öfke, hayal kırıklığı gibi negatif duyguların görülme olasılığı, sapkın ya da suçlu davranışlar ortaya çıkmaktadır (Avcı, 2012; Pekel Uludağlı, 2011). Kurama göre çocuk suçluluğunda, sosyal eşitsizlik gerilime öncülük etmekte ve bazı çocuklar, gerilim duygusunu gasp ederek, çalarak, alkol ve uyuşturucu kullanarak, çeteler oluşturup başkaldırarak gerilimi hafifletmek istemektedirler (Merton, 2009; Akt. Gönültaş ve Hilal, 2012).

2.1.1.3. Sosyal Öğrenme Kuramı

Suçun öğrenilen bir davranış olduğunu savunan ve Sutherland'ın temsilcisi olduğu kuram, "Etiketleme Kuramı", "Ayrıcı Birleşimler Kuramı" ya da "Aykırılmanın Birleşmesi Kuramı" olarak da isimlendirilmektedir (Avcı, 2012). Kurama göre

davranışın kazanılması ve sürdürülmesinde; inançların, tutumların ve değerlerin desteklenmesinde, pekiştirme, cezalandırma, diğer bireylerin davranış modellerinin taklit edilmesi belirleyici olmaktadır (Maguin ve Loeber, 1996; Akt. Pekel Uludağlı, 2011). Sosyal öğrenme kuramcıları, biyolojik yaklaşımın savunduğu genetik yapı gibi biyolojik etkenlerin suçluluk üzerinde belirgin bir etkisinin olmadığını savunmaktadırlar (Avcı, 2012). Sutherland'a göre de, Amerika'daki bazı bölgelerde çocuk suçluluğu oranının yüksek olmasının nedeni, toplumsal düzene aykırı davranmanın örf ve adet haline gelmesi ve bu durumun öğrenilmesinden kaynaklanmaktadır (Bal, 2003).

2.1.1.4. Sosyal Gelişim Kuramı

Sosyal kontrol kuramının genişletilmiş biçimi olan bu kuramda, aile, akran (olumlu sosyal davranışlar gösteren akranlar) ve öğretmen gibi olumlu sosyal aktörlerle etkileşim, bağlılık ve onlarla geliştirilen bağ üzerinde durulmaktadır. Bağlılık için fırsatlar, beceriler ve bu konuda desteklenme sosyal bağın oluşturulması için önemli faktörler olarak belirtilmektedir. Olumlu sosyal etkileşimlerden elde edilen ödüller, olumlu sosyal davranışlar gösteren bu bireylere bağlanmayı sağlayarak, olumlu sosyal inançların oluşumunu güçlendirmektedir. Olumlu sosyal inançların bulunması ise suçluluğun ve problem davranışların görülmesini engellemektedir. Antisozyal davranışın gelişimi ve bu sosyalleşme süreci aile, okul ve akran bağlamında meydana gelmekte, ergenin antisozyal davranışları destekleyen inançları benimsemesi ve antisozyal davranışları engelleyebilecek dış kontrol kaynaklarının bulunmaması, ergeni bu tür davranışlar göstermeye teşvik eden unsurların bulunması ve bu tarz antisozyal davranışlar gösteren bireylere duygusal olarak bağlanma da antisozyal davranışların gelişimini güçlendirmektedir (Maddox ve Prinz, 2003; Maguin ve Loeber, 1996; Akt. Pekel Uludağlı, 2011).

2.1.2. Suça Sürüklenmiş Çocukların Suça Sürüklenmesini Etkileyen Faktörler

2.1.2.1. Bireysel Faktörler

Literatürde birçok kişisel özelliğin ve bireysel faktörler olarak adlandırdığımız bireyin uyuşturucu madde ve alkol kullanımı, zeka, psikolojik durum, cinsiyet, yaş gibi değişkenlerin suç davranışı ile ilişkili olabileceği, suç davranışının gelişimi üzerinde etkisine yönelik bulgular sunan araştırmalar olduğu görülmektedir.

Bireysel nedenlerin içerisinde cinsiyet değişkeni önemli bir etken olarak görülmüştür. Ülkemizde ve dünyada yapılmış olan araştırmaların çoğunda, erkeklerin kadınlara göre suç oranlarının fazla olduğu ortaya konulmuştur. Kaner (2002)'e göre bu durum, toplumun gelenek ve göreneklerinin de etkisiyle kadın ve erkeklere farklı roller atfetmesiyle açıklanmaktadır. Geleneksel bakış açısıyla kadından sıcaklık, koruyuculuk, fedakarlık, nezaket, bağlılık, başkalarının istek ve beklentilerine duyarlı oluş gibi özellikler beklendiğinden, kadınların zarar verici ve başkalarını inciten suç gibi olumsuz davranışlarda bulunma olasılıkları düşmektedir. Erkeklerden beklentiler bağımsızlık, rekabet, girişimcilik, başarı, hakimiyet ve saldırganlık gibi özellikler olup, bu nedenle erkek çocukları toplumsal kurumlar tarafından daha az denetlenip, daha fazla risk alma eğilimli olarak büyümektedir. Bu durum da erkekleri daha kolay bir şekilde suç davranışına sürükleyebilmektedir.

Yapılan çeşitli araştırmalar cinsiyet ile yaşın birbiriyle etkileştiklerini, yaşın artmasının suç davranışların oluşumunda önemli bir etken olduğu görülmektedir. Yavuzer (2010), ülkemizde ve dünyada çocuk suçluluğunda en yüksek seviyenin 14 yaş olduğunu, bu durumun ise 14 yaşın ergenlikteki geçiş evresine tekabül etmesi ile açıklanabileceğini ifade etmiştir.

Ergenliğin ilk yıllarında kimlik arayışının verdiği bağımsızlık, heyecan arayışı, davranışlarının sonuçlarını kestirememesi, ergen akran grubuna körü körüne güvenme, kendini ispatlama çabaları, akran baskısı ve ergenlerin yaşadığı ben-merkezcilik ergenlerin “Bana birşey olmaz” düşüncesi ile hareket etmelerine, antisosyal davranışlar gösterip suça yönelik davranışlar sergilemelerine yol açabilmektedir (Balkaya ve Ceyhan, 2007).

Bıyıklı'ya (1972) göre çocuğu suça sürükleyen bireysel faktörlerin başında fizyolojik ya da psikolojik bozukluklar gelmektedir (Akt. Şengül, 2012). Suçluluğun ortaya çıkışını psikolojik bozukluklar ile açıklayan psikolojik yaklaşımlar, genel olarak suçun kişilikteki problemlerden kaynaklandığını ve bir tepki biçimi olarak ortaya çıktığını savunmaktadırlar.

Çocuklukta görülen davranış bozukluğu, kavga etme, yalan söyleme, hayvanlara işkence yapma gibi problemlili davranışlar, suç işleme gibi toplumsal kurallara uyulmaması olarak ifade edilmektedir (Ögel, 2014).

Şenses ve arkadaşları (2014) yapmış oldukları çalışmada, özellikle hırsızlık suçuna sürüklenmiş erkek ergenlerin %63'ünde bir ya da birden fazla psikolojik bozukluğa sahip olduklarını saptamışlardır. Saptanan tanılar içerisinde en sık rastlanan bozukluk DEHB (Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu) olarak bulunmuştur.

Çocukluk döneminde belirtileri ortaya çıkmaya başlayan, zekaca bir problem görülmemesine rağmen karakter ve ahlak bakımından bozukluk gösteren, kedilerin gözlerini oyma, kuyrukları kesme, evdeki çorbaya alçı dökme gibi antisosyal davranışlara sahip, toplumla uyum içerisinde olamayan “psikopat” olarak adlandırılan kişilerin işlediği suçların psikolojik olarak normal kabul edilen kişilere göre %24 daha fazla suç işledikleri Gibbens'in yaptığı araştırmada elde edilmiş bir bulgudur (Yavuzer, 2010).

Birçok araştırmacı düşük zeka düzeyine sahip çocukların daha çok bilişsel ve davranışsal dürtüsellik gösterdiklerini, düşük başarı ve engellenme sonucunda yaşadıkları depresif duygu durumun suça yönelim açısından kendilerini riskli hale getirdiğini ifade etmiştir. Bu nedenle de düşük zekaya sahip çocukları potansiyel suçlu olarak görmektedirler (Korkmaz ve Erden, 2010). Bilaç ve arkadaşlarının (2014) araştırmasında ise Mental Retardasyon olan olguların %50'sinin hırsızlık suçu nedeniyle kuruma gönderildiği tespit edilmiştir. Bu olguların %30,6'sında herhangi bir psikolojik bozukluk saptanmamıştır.

Literatürdeki araştırmaların birçoğunda madde kullanımı ile çocuk suçluluğu arasında ilişki olduğu bulunmuştur. İngiltere'de yürütülen “Gençlerin Yaşam Tarzı Araştırması” 12-17 yaş gençlerinin suç işlemede en büyük risk faktörünün geçen bir yıl içerisinde uyuşturucu kullanmak olduğunu göstermiştir. Araştırma sonucuna göre uyuşturucu kullanan gençler kullanmayanlara göre beş kat daha fazla suça sürüklenmektedir (Ögel, 2014; Korkmaz ve Erden, 2010). Uyuşturucu madde kullanan bireyler kural tanımayarak, kendisine ve çevresine zarar verebilmekte ve suça sürüklenmektedir. Bazen de suç işleme esnasında bilincin kontrol mekanizmasını

zayıflatmak için madde kullanılmaktadır. Bağımlı olduğu maddeyi almak için gereken parayı bulmak amacıyla gasp, hırsızlık, cinayet, fuhuş ve diğer suçların işlenmesi de söz konusu olmaktadır (Altuner, Engin, Gürer, Akyay ve Akgül, 2009). Bununla birlikte 18-30 yaş arasında yüksek miktarda alkol kullanımı da suça sürüklenmede bir risk faktörü oluşturmaktadır (Ögel, 2014).

Alan yazında bireysel nedenler olarak kabul ettiğimiz çocuğun biyolojik, fizyolojik ve psikolojik yapısındaki bozukluklar ve eksiklikler ile, çocuğun kişisel özelliklerinin tek başına çocukları suça sürüklemeye neden olmamakla birlikte, suça eğilimlerini artıran faktörler olduğu görülmektedir.

2.1.2.2. Ailesel Faktörler

Yapılan araştırmalar ve ortaya atılan kuramlar incelendiğinde aile, suçlulukla ilişkili önemli bir faktör olarak görülmektedir. Aile bireyleri arasında güvenli bir ilişkinin bulunamaması, parçalanmış aile yapısı, ailedeki nüfusun kalabalık olması, ailedeki olumsuz rol modeller, aile içi şiddet ve istismar, ailenin düşük sosyo-ekonomik ve sosyokültürel seviyesi en temel ailesel etkenler arasında bulunmaktadır. Belirlenen bu etkenlere maruz kalan çocukların daha saldırgan, rahatsız edici değerlendirildikleri, yetersiz sosyal becerilere sahip oldukları ve ilişkilerinde problem yaşadıkları görülmektedir.

2.1.2.2.1. Parçalanmış aile yapısı

Ailenin bir ya da birkaç üyesinin, ebeveynlerden birinin ya da her ikisinin birden ölüm, boşanma, terk ve ayrılık nedenleriyle bulunmayışı parçalanmış aileyi ifade etmektedir. Aile bireylerinden bazılarının, madde ve alkol bağımlısı olması, hapse girmesi gibi onur kırıcı durumları veya ekonomik olumsuzlukları sonucunda faydalı ve yapıcı çözüm yolları bulamayışları ailenin parçalanmasına neden olabilmektedir (Akt. Gökpınar, 2007).

Gültekin Akduman, Akduman ve Cantürk'e göre (2007), suça sürüklenen çocukların çoğunun ailesinin parçalanmış yapıda olması dikkat çekici bir faktördür. Ölüm ya da boşanma sebebiyle oluşan bu parçalanma, çocukların toplumsallaşmasını kesintiye uğratıp, çocukların hatalı ve eksik sosyalleşmelerine, çevreleriyle uyum ve iletişim

sorunlarına yol açabilmektedir (Dizman, Gültekin ve Cantürk, 2005). Ebeveynleri çocuk iki yaşına girmeden önce boşanmış olan çocuklar, ergenlik döneminde önemli sorunlar yaşamayabilmekte, ebeveynleri çocuk üç-beş yaşında iken boşanmış olan erkek çocuklar ergenlik döneminde saldırganlık, kız çocukları ise hem saldırganlık hem de okulda başarısızlık yaşayabilmektedirler. Altı-on iki yaşlarında iken ebeveynleri boşanan erkek çocukları, ergenlik döneminde okulu reddedebilmekte, çocukları delikanlılık döneminde boşanan ebeveynlerin de çocuklarında suçluluk oranı yüksek olabilmektedir (Yavuzer, 2003; Akt. Şen, 2013).

Anne ya da baba yoksunu olan ergenler birçok psikolojik bozukluğu göstermeye müsaittirler. Anne yoksunu olan ergenler; ilişki kurduğu insanları kaybetme korkusu içerisindedirler ve kendilerine yapılan her engellemeye karşı aşırı hassastırlar. Bu durum ergenin arkadaşlarına uyumunu güçleştirebilmektedir. Baba yoksunu olan ergenler ise kendine güvensizdir. Akranları ile ilişkilerinde zorlanırlar ve çeşitli sosyal uyum sorunları yaşayabilmektedirler (Aktaş, 1993; Akt. Gültekin Akduman, Akduman ve Cantürk, 2007).

2.1.2.2.2. Ailedeki nüfusun kalabalık olması ve konut durumu

İstanbul Üniversitesi Türk Kriminoloji Enstitüsü Yayınlarından çıkan Çocuk Suçluluğunun Önlenmesi ve Küçük Suçlular Hakkında Tatbiki Gereken Tedbirlere Müteallik Rapor'a (1950) göre; "Türkiye'de yapılan anketlerde suçlu çocuklardan büyük bir ekseriyetinin ana baba ve kardeşleriyle aynı oda içinde yattıklarını tespitte imkan vermiş bulunmaktadır." (s. 17). Ailedeki nüfusun kalabalık olması ve yaşanan mekandan bireysel alanın az olması hem ebeveyn ilişkileri hem de çocukların gelişimi açısından bazı sağlıksız durumları beraberinde getirebilecektir. Aile içerisinde tartışma, cinsellik, özel konuların konuşulması gibi belli bir gizlilik içerisinde olması gereken bazı davranışlara çocukların şahit olması, onların psikososyal gelişimlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Acar, Demir, Görmez ve Kevser, 2015).

Ülkemiz gibi dar gelirli ailelerin çoğunlukta olduğu ülkelerde ailedeki birey sayısı artarken ekonomik durum ters orantılı bir şekilde azalmakta, bu da çocukların okula gitmek yerine para kazanmaya gönderilmesini doğurmaktadır (Gökpınar, 2007). Yaşlıları okula giderken, işe gitmek zorunda kalan ergenler hiçbir zaman psikososyal

açından tam ve sağlıklı bir şekilde gelişmemektedirler. Bu çocuklar çoğunlukla kendilerinden yaşça büyük kişilerin yanında, aile denetiminden uzak, sigara, alkol, uyuşturucu madde kötüye kullanılma, küfür ya da suç gibi olumsuz davranışlara açık ve korunmasız bulunmaktadır. Bu durum aynı zamanda ebeveynler ile çocuklar arasında daha fazla çatışma yaşanmasına ve ebeveynler tarafından daha fazla fiziksel cezalara başvurulmasına neden olabilmektedir (Gültekin Akduman, Akduman ve Cantürk, 2007).

2.1.2.2.3. Aile içi ilişkiler ve iletişim

Aile, karşılıklı sevgi, saygı, hoşgörü, güven ve dayanışma gibi duygularla bireylerini bir arada tutan çocuk için toplumsallaşmanın ilk basamağı olan yapıdır. Aile içi atmosfer de bu bağlamda çocuğun sıcaklık ve şefkat içerisinde yetişmesi için önemli olmaktadır. Aile üyelerinin ve ebeveynlerin çocukla etkileşimi çocuğun aile içerisindeki yerini belirlemektedir. Çocuk için kişiliğinin gelişmesi hayata dair tercihlerinin geliştirilmesiyle mümkün olmaktadır. Her ne kadar çocuğun bulunduğu çevre, kültür, gelenek ve görenekler, kurallar tercihlerini etkilese de; yargıların oluştuğu, tercihlerin yapıldığı ya da en azından etkilendiği ilk yer ailedir (Yavuzer, 2010).

Alan yazında ebeveyn çocuk arasındaki ilişkiler, çocuk suçluluğunda önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Uygun yetiştirme yöntemlerinin ve olumlu ilişkilerin gözlemlendiği ailelerde, çocukların saldırganlık davranışı sergileyen akranlarıyla arkadaşlık kurma olasılıklarının daha düşük olduğu; duygusal yakınlığın ve yetiştirme yöntemlerinin zayıf olduğu ailelerin çocuklarında, olumsuz akran etkisine bağlı olarak, saldırganlık ve suç davranışlarının daha sık görüldüğü sonucuna varılmıştır (Henry, Tolan ve Gorman Smith, 2001).

Ebeveynlerin çocuklarıyla olan ilişkisinin yanı sıra kendi aralarındaki ilişkinin niteliği de çocuğa yansıyor, çocuk suçluluğu ile birlikte akut psikiyatrik bozukluklar, düşük okul başarısı, düşük benlik saygısı, arkadaş edinememe, gerilim, depresyon ve olgunlaşamama gibi durumlara neden olabilmektedir (Kunt, 2003; Akbaba, 2011).

2.1.2.2.4. Ailedeki olumsuz rol modeller

Ergenlik dönemindeki çocuklar kendisini özdeşleştirecek bir birey ihtiyacı duymaktadır. Çocuklar genellikle aile içerisinde otoriteyi sağlayan veya nam salmış baba, amca, dayı gibi aile içerisindeki bir yetişkinle özdeşleşmektedirler. Çocukların model aldıkları yetişkinlerin çocuğa karşı dengesiz ve hatalı davranışları çocuğa yansır ve çocuklar farklı nitelikteki öldürme, yaralama, şiddet ve cezalandırma teknik ve yöntemlerini öğrenip, hayatlarının bir döneminde kendi otoritelerini tesis etmeye çalışabilmektedirler (Sam, 2012; Gökpınar, 2007).

Yavuzer'in (2010) 1972-1977 yılları arasında İzmir, Ankara, Elazığ Çocuk İslahevlerinde toplam 214 erkek hükümlü ile yapmış olduğu çalışmasında hükümlü çocukların %54 gibi bir bölümünün ailesinde de çeşitli suçlardan hüküm giymiş bireylere rastlanmıştır. Acar, Demir, Görmez ve Kevser'in (2015) ve Gökpınar'ın (2007) aktardığına göre, yapılan çeşitli araştırmalarda ailedeki bireylerin alkol ya da uyuşturucu madde bağımlısı olmalarının çocuğun suça sürüklenmesinde önemli bir etken olduğu çeşitli araştırmalarda ortaya konmuştur. Amerika'da 253 denek üzerinde yapılan bir çalışmada, 45 erkek çocuğun babalarının da suç işlemiş kişiler olduğu, bu çocukların da %56'sının da babalarının işlemiş olduğu suçları işledikleri, bu çocuklardan 69'unun babaları alkolik olup bu çocuklardan da %43'ünün de alkolün etkisiyle çeşitli suçlardan hüküm giymiş olduğu tespit edilmiştir.

2.1.2.2.5. Aile içi şiddet, ihmal ve istismar

Aile içerisinde şiddet, ebeveynler arasında yaşanabildiği gibi, ailenin diğer üyeleri tarafından çocuklara da uygulanabilmektedir. Ebeveynlerin birbirine karşı uyguladıkları şiddet de çocuklarına uyguladıkları şiddet de çocukların davranışları üzerinde farklı tablolar ortaya çıkarmaktadır. Bu çocuklarda içine kapanma, korkma, ağlama, ya da bağırma, saldırgan davranışlar, öfke patlamaları, yalan söyleme gibi davranış örüntüleri görülebilmektedir. Sosyal öğrenme teorisinde bahsedildiği gibi, suç öğrenilen bir davranış olduğu için, öğrenilen şiddet, öfke dışa vurum yöntemiyle birleşerek çocukların suça sürüklenme ve bu davranışları arkadaşlarına, aile fertlerine uygulama olasılığını arttırmaktadır (SORHOP, 2011; Acar, Demir, Görmez ve Kevser, 2015).

Bilerek veya bilmeyerek çocuğun sağlığını, fiziksel, psikolojik ya da psikososyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen davranışlar, “çocuk istismarı” olarak tanımlanmaktadır. Bilgin (2009), cinsel, fiziksel ve duygusal istismara uğrayan çocukların suça eğilimlerinin arttığı yönünde bulgular tespit etmiştir.

2.1.2.2.6. Ailenin sosyo-ekonomik statüsü

Bir çocuğun ailesinin sosyo-ekonomik düzeyinin yetersizliği, ikamet şartları, beslenme, sağlık ve eğitim yetersizliğini düşündürmektedir. Bu koşullar içerisinde yetişen çocukların sıkıntı, aşağılık duygusu, sorun ve engellemeler içerisinde bocalayacakları, güçlü ve güvenli kişilik özellikleri geliştiremeyecekleri düşünülmektedir (Gökpınar, 2007; Acar, Demir, Görmez ve Keser, 2015).

Alan yazında, suça sürüklenen çocukların genelde düşük gelirli ailelerin çocukları olduğu görülmekte, çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanmaması, suça sürüklenmeye zemin hazırlamaktadır. Ancak, sosyo-ekonomik düzeyin yükselmesi ile suça sürüklenme azalsa da, ortadan kalkmamakta, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek ailelerin çocuklarının yalnızca uyuşturucu kullanmak, çete oluşturmak gibi suçları işledikleri, suçlarının niteliğinin değişmekte olduğu görülmektedir (Akbaba, 2011; SORHOP, 2011).

Sosyo-ekonomik durumun düşüklüğü, kente göçlerin hızlı olması, nüfusun hızlı artması, çocuk iş gücünün de ucuz olması ile birlikte, çocuklara ekonomik sorumluluklar yüklenmesi, eğitim sistemindeki sorunlar, çocuğun okuldan beklentisinin olmaması gibi sebepler çocukları okulu terk etmeye ya da okuldan sonraki zamanını aile ekonomisine katkı sağlayacak işlerde çalışmaya itmektedir. Aile denetiminden de uzakta olan bu çocuklar, tehlikeli durumlarla karşılaşma ve çeşitli olumsuz olaylara karışmaya, zamanla bu olayların bir parçası olarak suça sürüklenmeye açık yapıda olmaktadır (Akyüz, 2000; Bilgin, 2009). Bu çocuklar mesleki eğitimden yoksun ve gelişimsel olarak kendilerine uygun olmayan işlerde çalıştıklarından, fizyolojik ve psikolojik sağlıkları tehlikeye girmekte, sosyalleşme süreçleri eksik ve hatalı olabilmektedir (Sevük, 1998).

2.1.2.2.7. Ailenin eğitim durumu

Çocuğun eğitimi ilk aldığı yer olan ailedeki bireylerin eğitim düzeylerinin düşük olması, çocukları için vermeleri gereken eğitimi yetersiz vermelerine yol açmakta ve doğru disiplin uygulamalarını engelleyebilmektedir. Eğitilmiş anne-baba hiç değilse kendi davranışlarını eleştirme ve denetleme olanağına sahiptir (Gökpınar, 2007). Yavuzer'in (2010) araştırmasında suça sürüklenen çocukların annelerinin %76,6'sının, %40,7'sinin babalarının okuma yazma bilmediği bulguları ortaya konulmuştur. Gültekin Akduman, Akduman ve Cantürk'ün (2007) aktardığına göre ise, araştırmacılar ebeveynlerin eğitim seviyesi yükseldikçe çocukların suça sürüklenme olasılıklarının azaldığını tespit etmişler ve eğitim seviyesi yüksek ebeveynlerin çocuk yetiştirme konusunda kazandıkları farklı deneyimlerin ve bakış açılarının bu duruma katkısı olduğunu düşünmüşlerdir.

2.1.2.3. Okula İlişkin Faktörler

Suçta sürüklenen çocuklarla ilgili yapılan çalışmalar, suça sürüklenen çocukların okul imkanlarından yararlanamadıklarını, okulda başarısız olduklarını, okuldan kaçtıklarını, devam sorunu yaşadıklarını, küçük yaşlardan itibaren okulla birlikte çalışmaya başladıklarını, okulda damgalandıklarını ortaya koymaktadır. Tüm bu sürecin çocuğun yaratıcılığını geliştiren ve toplumsal rolleri öğrenmesine yardımcı olan oyun ihtiyacını engellediği, çocuğun yetersiz ve hatalı toplumsallaşmasına neden olduğu, tüm bu durumlarında çocuğu suça sürükleyen önemli bir neden olarak görülmüştür (İpek, 2010; Gökpınar, 2007).

Çocuğun boş zamanlarını değerlendirmesi de eğitim konusunda üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Çocuğun boş zamanlarında yapacak bir şey bulamaması çocuğu suç davranışlarına yöneltebilmektedir. Ergenlik çağındaki çocukların yaratıcılıklarını aktarabilecekleri, enerjilerini kullanabilecekleri ve kendilerini ifade edebilecekleri faaliyet ve düzenlemeler ülkemiz şartlarında yetersiz kalmaktadır. Buna karşın, çocuğun boş zamanlarında kahve, bilardo, internet cafe gibi olumsuz mekanlara gitmeyi tercih etmesi çocukların kolay ulaşabileceği mekanlar olmasından kaynaklanmaktadır (Gökpınar, 2007). Son zamanlarda çocuklar boş vakitlerinde arkadaşları ile AVM'lerde dolaşp hırsızlığa yönelebilmekte, sokak başlarında hakimiyet kavgasına girip kavga edebilmektedir.

2.1.2.4. Akranlara İlişkin Faktörler

Ergenlik dönemiyle birlikte ailenin kontrol ve örnek oluşturma işlevi çocuğun arkadaş çevresine geçmeye başlamaktadır. Bu durumda çocuğun saldırganlık ya da çekingenlik gibi kişilik özellikleri, kolay etkilenme, otoriteye başkaldırma eğilimi, ailesinde göremediği sevgi ve ilgiyi akranlarında bulmak da bir gruba katılımında etkili olan faktörlerdendir. Alan yazındaki araştırmalara göre suç davranışı tek başına yapılan bir davranış olmasından çok, küçük gruplarla yapılan bir davranış eğilimindedir (Polat, 2004; Akt. İpek, 2010).

Akranlar, çocukların sorunlu davranışlarının başlamasında ve sürmesinde etkili olabilmektedir. Çocuğun akran grubu içindeki arkadaşlarının; okulda disiplini bozan davranışlarda bulunmaları, eğitim seviyelerinin düşük olması, alkol-uyuşturucu gibi maddeleri kötüye kullanmaları ve suç öykülerinin olmaları, çocuklarının zamanlarının çoğunu bu akranlarıyla geçirmeleri, aile denetim ve gözetiminden uzak bir şekilde bunu yapmaları çocuğu suça yönelten etmenler olarak sıralanabilmektedir. Ayrıca çocuğun suç işlemiş gruplar içerisinde yer almasıyla kendini daha güçlü ve önemli bir birey olarak görmesi de suça sürükleyen nedenler arasında gösterilebilmektedir (Korkmaz ve Erden, 2010; İpek, 2010).

2.2. OLUMLU SOSYAL DAVRANIŞLAR

Olumlu sosyal davranışlar, başkalarının fayda sağlaması ya da ilişkiler arasındaki uyumu arttırmak niyetiyle ve gönüllü olarak yapılan, diğer insanlara karşı ilgi ve empati gösterme, paylaşma, işbirliği yapma, rahatlatma, yardım etme gibi davranışları içeren özgeci, sosyal kabul gören, dışsal ödüller (maddesel veya sosyal ödüller) kazanmak amacıyla yapılmayan içsel süreçler ve normatif davranışlar olarak tanımlanabilmektedir (Eisenberg, 1983; Carlo ve Randall, 2001).

Olumlu sosyal davranışlar, bebek bir yaşına geldiğinde diğer bebeklerin ağlamasını duyup bebeğin ağlamaya başlaması ile yani empatinin ilkel hali ile başlamaktadır. Bebek iki yaşına geldiğinde ise bir başkasının üzüntüsünü (Hay, 1979; Akt. Sönmez, 2011), kuralları ve standartları anlamaya başlayıp, kendi davranışlarını düzenleyebilmektedir (Kopp, 1982; Akt. Sönmez, 2011). Ergenlikten önceki dönemde ise çocuklar, ebeveynlerine ve kardeşlerine karşı eşyalarını paylaşma, yardım etme,

fiziksel bakım gibi olumlu sosyal davranışlarda bulunabilmektedirler (Whiting ve Edwards, 1973; Akt. Sönmez, 2011).

2.2.1. Kuramsal Açıklamalar

2.2.1.1. Psikoanalitik Yaklaşım

Freud'un yapısal modeline göre bir çocuk doğduğunda alt benliği (id) vardır. İd haz ilkesine göre çalışmaktadır. Toplumsal sınırlamaları dikkate almaksızın, kişisel tatmin sağlamaya çalışmaktadır. 2 yaş ve altı çocuklarda benlik (ego) gelişmeye başlamaktadır. Ego, gerçeklik ilkesiyle çalışmakta ve idin toplumsal olarak uygun olmayan, bizi tehdit eden dürtülerini tatmin ederek, içinde bulunulan durumun gerçeklerini dikkate almaktadır. 4-6 yaşlarına gelen çocuklarda ailesinin sevgisini kaybetme ve kendisine düşman olunması gibi korkularıyla kendi düşmanca ve saldırgan dürtüleri arasındaki karmaşayı çözebilmek için ahlaki duygular geliştirmektedir (Burger, 2006). Bu süreçte gelişen anne babaların değer yargılarını ve standartlarını temsil eden üst benlik (süperego) gelişimi sırasında, çocuklar ahlaki duygulara zarar vermemek ya da olumlu sosyal davranışlar ile bağlantılı olumlu değerlerin içselleştirilmesi sonucu olumlu sosyal davranışlar geliştirmektedirler (Shaffer, 2008; Eisenberg, Fabes ve Spinrad, 2006).

2.2.1.2. Davranışçı Yaklaşım ve Sosyal Öğrenme Kuramı

Davranışçı yaklaşım ve sosyal öğrenme kuramı, temelinde uyaran-tepki yaklaşımından gelmektedir. Bu yaklaşımı savunan kuramcılar, davranışların ortaya çıkmasında ceza ve ödüllerin önemini savunmaktadırlar (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem ve Nolen-Hoeksema, 2010; Aydın Sünbül, 2012).

Kurama göre olumlu sosyal davranışların gelişiminde içsel bilişsel süreçlerin (inançlar, düşünceler, beklentiler gibi) önemli bir rolü vardır. Çocuklar başkalarının eylemlerini gözlemleyerek ve bu eylemlerin sonuçlarına dikkat ederek öğrenmektedirler. Toplum tarafından kabul gören davranışların ve toplumsal kuralların kazanılmasında taklit etmek önemli bir süreç olarak görülmektedir (Bandura, 1986; Akt. Aydın Sünbül, 2012). Bireyler yeterlilik, stratejik kodlama, beklentiler, öznel değerler ve planlar gibi kişisel farklılıklarını geçmiş deneyimleri ile

kullanarak, ahlaki olarak uygun olan faktörlere karar vermektedirler (Atkinson ve arkadaşları, 2010).

2.2.1.3. Bilişsel Gelişim Kuramı

Piaget ve Kohlberg'in ortaya attığı ahlaki gelişim üzerindeki bilişsel gelişim kuramına göre, çocuklar çevrelerine bağlı olarak yaratıcı yollara başvuran bireylerdir. Yalnızca içgüdüleri tarafından yönlendirilen ya da yalnızca çevresel etmenler ile şekillenen pasif varlıklar değildirler. Bilişsel gelişim süreci çevresel etmenler ile bilişsel yapıların etkileşimi ile oluşmakta ve evrensel süreçlerden oluşmaktadır (Eisenberg ve Mussen, 1989; Akt. Aydın Sünbül, 2012).

Piaget ve Kohlberg'in ortaya attığı erken yaşlardaki çocukların başkalarının bakış açısını alma becerilerinin sınırlı olduğu görüşünden etkilenen araştırmacılar, olumlu sosyal davranışların erken okul yıllarına kadar ortaya çıkmadığı, okul yıllarıyla birlikte çevresel ve bilişsel yapıların etkileşimi ile çocukların olumlu sosyal davranışlarının ortaya çıktığı görüşünü savunmaktadırlar (Eisenberg, Fabes ve Spinrad, 2006).

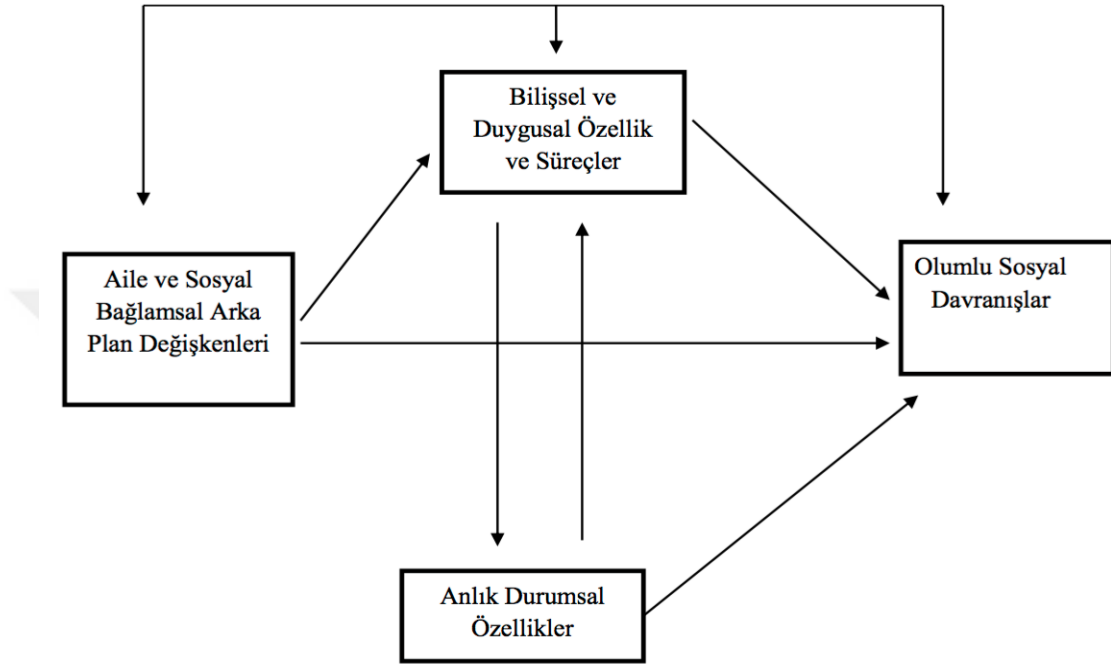
2.2.1.4. Pozitif Psikoloji

Pozitif psikoloji içerisinde olumlu sosyal davranış kavramı henüz ana başlıklardan biri olmamasına rağmen, özellikle 1990'lı yılların sonlarına doğru gelişmeye başlayan pozitif psikoloji alanı öznel deneyimler (iyilik hali, iyimserlik gibi), olumlu kişisel özellikler (sevme kapasitesi, kişilerarası beceriler, affedicilik, bilgelik gibi), bireyleri iyi birer vatandaş olmaya yönlendiren kurumlar ve yurttaşlık erdemleri; sorumluluk, terbiye, özgecilik, kibarlık, ılımlılık, hoşgörü ve çalışma ahlakı gibi konularla ilgilenmektedir. Bireylerin güç kaynaklarını ön plana çıkarıp, psikolojik işlevselliğinin olumsuz boyutlarına odaklanılmasına karşı koymaktadır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2002; Akt. Aydın Sünbül, 2012).

2.2.1.5. Sosyo-Ekolojik Gelişimsel Model

Carlo ve Randall (2001) tarafından geliştirilen sosyo-ekolojik gelişimsel model farklı olumlu sosyal davranışların ve belirli bireysel ve sosyal bağlamsal özelliklerin belirlenmesi amacıyla oluşturulmuştur. Model Bronfenbrenner'in ekolojik kuramı, Bandura'nın sosyal bilişsel kuramı ve olumlu sosyal davranış açıklamada var olan

diğer kuramların entegresi ile ortaya çıkmıştır. Kuram temelinde ekolojik, bireysel, sosyal ve kişilerarası ilişkilerin olumlu sosyal davranışlar üzerindeki etkisini anlamaya çalışmıştır (Carlo ve Randall, 2001; Bağcı, 2015).



Şekil 1. Olumlu Sosyal Davranışlarda Sosyo-Ekolojik Gelişimsel Model (Carlo ve Randall, 2011).

Sosyo-ekolojik modelde olumlu sosyal davranışlar üzerinde etkili faktörler; bilişsel ve duygusal özellik ve süreçler, aile ve sosyal bağlamsal arka plan değişkenleri ve anlık durumsal özellikler olmak üzere üç grupta sınıflandırılmaktadır. Ailesel ve sosyal ortamdaki değişkenler grubu aile, akran ve kültür (cinsiyet, okul, medya, normlar, yasalar gibi) olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bilişsel ve duygusal özellik ve süreçler; belirli ve genel bilişsel beceriler ve doğuştan gelen duygusal becerilerdir (Kumru, Carlo ve Edwards, 2004).

Literatürde olumlu sosyal davranışların ailesel faktörlerle olduğu gibi, akran ilişkileri ile de güçlü ilişkileri olduğu savunulmaktadır. Olumlu davranışlar gösteren akranlar, model olarak çocuğun olumlu sosyal davranışları öğrenip sergilemesinde önemli bir yere sahiptir. Akranları yoluyla çocuklar, büyüklerinden öğrenemedikleri uzlaşma, işbirliği, liderlik, fedakarlık, özgecilik gibi pek çok şeyi öğrenebilmektedirler (Aydın Sünbül, 2012; Kumru, Carlo ve Edwards, 2004).

2.2.2. Olumlu Sosyal Davranışın Boyutları

Olumlu sosyal davranışlar konusunda Radke-Yarrow, Zah-Waxler ve Chapman (1983) gibi araştırmacılar geleneksel olarak tek boyutta incelenen olumlu sosyal davranış ele almaktadırlar (Akt. Bayraktar, Kındap, Kumru ve Sayıl, 2010). Ancak olumlu sosyal davranışın operasyonel tanımındaki sınırlılıkları gidermek için Carlo ve Randall (2002) gibi bir grup araştırmacı olumlu sosyal davranışları; özgeci (içselleştirilmiş norm ve ilkelere temellendirilmiş olan, sempati duygusundan kaynaklanan ve başkalarının ihtiyaçlarını ve iyiliğini önemseme güdüsüyle sergilenen gönüllü yardım etme), itaatkar (sözlü veya sözsüz bir rica karşısında yapılan yardım etme), duygusal (duygusal uyarıcıların olduğu ortamlarda yardım etme) ve kamusal (başkaları önünde yardım etme, genellikle diğerlerinden onay, özdeğer ve saygı kazanma isteği tarafından motive edilen boyut) olmak üzere dört boyutta tanımlamaktadırlar (Carlo ve Randall, 2002). Ancak daha sonraki yıllarda Carlo, Hausmann, Christiansen ve Randall'ın (2003) özellikle ergen nüfusu üzerinde yaptığı çalışmalarda kamusal olumlu sosyal davranış boyutunu gizli (diğer insanların bilgisi olmaksızın yardım etme) ve kamusal olumlu sosyal davranış olarak; duygusal olumlu sosyal davranış boyutunu ise duygusal ve acil durumlarda (acil ve kriz durumlarında yardım etme) olumlu sosyal davranış olarak ikişer gruba ayırmaktadırlar.

Boxer, Tisak ve Goldstein (2004) ise olumlu sosyal davranış içerisinde özgeci davranış ayrı tutarak olumlu sosyal davranış, tepkisel (reactive) ve amaca yönelik (proactive) olmak üzere iki gruba ayırmaktadırlar. Bu sayede olumlu sosyal davranışın saldırgan davranışın alt türleriyle karşılaştırılması mümkün olmaktadır. Bu tanımlamada olumlu sosyal davranışın araçsal yönü ve davranışın arkasında yatan niyeti dikkate alarak tanımlama yapılmaktadır. Tepkisel olumlu sosyal davranışlar, içsel duygusal uyarılmanın bir sonucu olarak bir başkasının isteğine karşılık verme biçiminde tanımlanırken; amaca yönelik olumlu sosyal davranışlar, genellikle duygudan yoksun olan ve olumlu sosyal davranışın araç olarak kullanıldığı davranışlar olarak tanımlanmaktadır.

2.3. SALDIRGAN DAVRANIŞLAR

Saldırganlık ve şiddet yaşamımız içerisinde her yerde yer alan, toplumumuzun önemli bir konusu durumundadır. Sürekli olarak cinayetler, saldırılar, kavgalar, yaralamalar, hırsızlıklar, gasp olayları, dolandırıcılık, savaşlar gibi haberlere tanık olmaktadır. Bu bölümde tarih boyunca var olan azalıp azalmadığı konusunda sürekli farklı görüşler ortaya atılan farklı birçok alanda araştırmalar yapılan saldırganlık üzerine yoğunlaşarak, saldırganlığın operasyonel tanımı yapılmaya çalışılmakta, kuramsal açıklamalarla desteklenmekte ve saldırgan davranışın boyutları üzerinde durulmaktadır.

İnsanın sosyal bir varlık olması sonucu, bireylerin sürekli birbirleriyle etkileşim halinde olması gerekli olmaktadır. Toplum içinde saygınlık kazanacak, kendini gerçekleştirecek, doğru, olumlu, yaratıcı ve üretken yol ve yöntemleri bulamayan gençler, içsel çatışmalarını, korkularını, kaygı ve öfkelerini saldırgan davranışlara yöneltip, bir şekilde şiddet eylemleriyle gidermeye çalışmaktadırlar (Cevdet, 1980; Akt. Gökpınar, 2007; Yükselgün, 2008).

Saldırganlık en az iki kişiyi gerektiren, kendisine zarar verilmesini istemeyen bir kişiye zarar verme, incitme amacıyla yapılan bir davranış olarak tanımlanabilmektedir. Kesen, Deniz ve Durmuşoğlu (2007) bu tanıma canlı veya cansız bir objeye zarar verici, zedeleyici, hatta öldürücü davranışlar kısmını eklerken; Boxer ve Tisak (2005), Bushman (2002) ve Yavuzer (2010) de benzer şekilde tanımlamaktadır. Kağıtçıbaşı (2006), kişinin niyetine bakarak bir davranışın saldırgan olup olmadığının anlanabileceğini ifade etmektedir. Eğer zarar verme amacıyla yapılmışsa bu davranış saldırgan davranış olarak tanımlanırken, bu amacı taşııyorsa saldırgan davranış olarak tanımlanamamaktadır. Doktorun ameliyat yapması, hemşirenin iğne yapması ya da kaza sonucu oluşan bir sarhoşun kaza ile birine çarpması gibi davranışlar saldırgan davranışlar kapsamında değerlendirilmeyen davranışlara örnek olarak verilebilmektedir (Karadayı, 2012).

2.3.1. Kuramsal Açıklamalar

Saldırgan davranışlar toplumda yaygın görülmekte ve insana ve çevreye zarar verici özelliğinin bulunmasından dolayı bu kavramı açıklamaya çalışan çok çeşitli açıklamalar ve kuramlar ortaya çıkmaktadır. Kuramları karmaşık bir sosyal davranış olan saldırganlığı açıklayan, birbirlerini dışlayan ve birbirleriyle yarışan yaklaşımlar olarak görmektense birbirini tamamlayan açıklamalar olarak değerlendirip, eklektik bir şekilde her kuramdan bir yarar sağlamak daha doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir. Kuramlarda genel olarak tartışılan konular; “Saldırganlık doğuştan bir davranış mı?” “Yoksa öğrenilmiş bir davranış mı?” “Saldırganlığı önlemede denetim olanaklı mı?” olarak söylenebilmektedir (Karadayı, 2012, s. 306-307).

Tablo 1. Saldırganlığın Kuramsal Açıklamaları

Kuramsal Yaklaşım	Saldırganlığın nasıl kavramsallaştığı	Değişmez (stability) / Değişken (variable) s / v
Biyolojik açıklamalar	İçsel enerji	s
Etoloji	Evrimin ürünü	s
Sosyobiyojoloji	Kalıtımsal özellik	s
Davranışsal genetik		
Psikolojik açıklamalar	Yıkıcı içgüdü	s
Freud, Psikoanalitik kuram	Hedefe yönelik dürtü	v
Engelleme-saldırganlık hipotezi	Olumsuz etkiye cevap	v
Bilişsel yeni bağıntıcılık	Nötr uyarılma aracılığı ile ödüllendirme	
Excitation transfer modeli		
Sosyal bilişsel yaklaşım	Bilgi işlemenin işlevi olarak ödüllendirme ve taklit yoluyla	v
Öğrenme kuramı	öğrenme	v
Sosyal etkileşim modeli	Karar verme sürecinin bir sonucu	V

(Krahe, 2008, s. 28; Akt. Karadayı, 2012, s. 308).

2.3.1.1. İçgüdü Kuramı

Hayvan belgesellerinde genel olarak çiftleşecek ve türünü devam ettirecek olan hayvanların kavga ederek, ya da saldırgan davranışlar göstererek en iyi genlerin kendisinde olduğunu, neslinin devamı için en iyi adaptasyonu sağlayacak olan genleri aktarmak için kendisini sergilediği görülmektedir. Dişi hayvanlar da yenilen taraf yerine en iyi genlere sahip olan, saldırgan olan erkeklerle çiftleşerek türünün devamını sağlamaktadırlar. İnsanlarda da aslında durum benzer nitelikte ilerlemektedir.

İçgüdü kuramlarında saldırganlık kavramını ele alan öncü kuramcılar Freud (1948) ve Lorenz (1966, 1974)'dir. Freud ve Lorenz'e göre saldırganlık doğuştan gelen ve insanın doğasında var olan bir davranıştır. Ancak saldırganlığı ortaya çıkartma biçimi bireyden bireye farklılık göstermektedir. Bu görüşü savunanlar saldırgan davranışı insan evrimi içerisinde incelemişler ve insanların biyolojik olarak saldırganca davranmak için programlandığını, saldırganlığı insanın varlığını sürdürebilmesi için ayrılmaz gerekli bir parça olarak görmüşlerdir (Baron ve Byrne, 1991; Akt. Ferligül Çakılcı, 2013; Kağıtçıbaşı, 2006). Saldırganlık insanda denetlemesi zor ve doğuştan gelip, insanın türünün evrimi için ve toplumsal hayatın düzenlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Burak, 2013).

2.3.1.2. Psikoanalitik Kuram

Freud saldırganlığın içgüdüler tarafından kontrol edildiğini ifade etmektedir. I. Dünya Savaşı'nda tanık olduğu şiddet ve vahşet duygularıyla birlikte saldırgan davranışa ilgi duyan Freud psikoanalitik kuramında, insan yaşamındaki tüm olayların ve bedensel durumların nedeni olarak gördüğü içgüdüleri, yaşam (eros) ve ölüm (thanatos) içgüdüleri olarak iki başlık altında ifade etmektedir. Yaşam içgüdüleri açlık, susuzluk, cinsellik ve cinsel temelli davranış üzerinden temsil edilip, insan türünün sürekliliğini sağlamaktadır. Ölüm içgüdüleri ise, saldırganlık ve yıkıcı tepkiler ile ifade edilmektedir. Ölüm içgüdülerinin önemli bir türevi olan saldırganlık yıkıcı özellikleri olan ve bireyi organik olmayan bir biçime sokmaya iten bir güdüdür (Geçtan, 1998; Akt. Evcin, 2010). Bununla birlikte Freud saldırganlığın yararlı ve gerekli olduğunu savunmaktadır. Freud'a göre, insanlar eğer saldırgan davranışlarda bulunamazlarsa, saldırgan enerji birikmekte, kendine bir çıkış aramakta ve bir şekilde davranışa yansımazsa ruhsal rahatsızlıklar şeklinde kendisini göstermektedir. Saldırganlığın

davranış boyutuna geçmesi durumunda ise kişi deşarj olup saldırgan enerjisini azaltmakta ve saldırgan olma olasılığını düşürmektedir. Bu durum katarsis olarak adlandırılmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2006). Freud saldırganlığı, “insanın kendine dönük yıkıcı eğilimlerinin dış dünyadaki objelere çevrilmesi” olarak tanımlamaktadır. Freud’a göre, her bireyde bilincinde olmayan bir ölüm arzusu vardır. İnsanda kendini yok etme isteği ve yaşam içgüdülerinin birbirini etkisizleştirebilmesi veya birbirlerinin yerine geçebilmesi durumu, insanın diğer insanlara karşı savaş açması veya karşıt davranışlar geliştirmesi ile açıklanabilmektedir. Eğer bu içgüdü insanın kendine yönelik olursa intihar, dışa yönelik olursa saldırganlık olarak kendisini göstermektedir. Ancak bir içgüdü olmasından dolayı hiçbir zaman ortadan kaldırılamayacağı işaret edilmektedir (Burak, 2013; Şen, 2009).

2.3.1.3. Etiolojik Kuram

Bu kuramın temelleri etiolog Lorenz’in (1966, 1974) deney ve gözlemlerine dayanmaktadır. Hayvan davranışlarını inceleyen etiologlar da Psikoanalitik Yaklaşım da olduğu gibi saldırganlığın doğuştan geldiğini, içgüdüsel ve dürtüsel olduğunu savunmaktadırlar. Ancak, saldırganlığın yıkıcı bir güç olmadığını, doğal ve yararlı olduğunu, organizmanın çevreyle uyumunu kolaylaştıran bir özellik olduğunu öngörmektedirler. Nasıl ki hayvanların etrafındaki tehlikeleri yok etmesinde, en güçlü erkeğin dişileri dölemesi sonucu güçlü bir neslin doğmasında ve yiyeceğin daha kolay temin edilmesinde saldırganlığın önemli bir işlevi olduğu gibi; insanlarda da bu içgüdüünün yararlı olması yiyecek teminini, barınağı ve alanı koruma ve üstünlük sağladığı için önemli olmaktadır (Brigham, 1991; Akt. Karadayı, 2012; Ferligül Çakıcı, 2013; Cüceloğlu, 2010).

Canlılarda belirlenmiş olan davranış örüntüleri her canlıda içgüdüsel enerji birikimine en fazla yol açan şeydir. Bu görüşe göre saldırganlık enerjisi otomatik veya kendiliğinden depolanmaktadır. Kendisinde mevcut olan davranış örüntüleri çerçevesinde canlı saldırganlık göstermektedir. Bir timsahın avını önce yakalaması ve sonra parçalayarak yemesi, bir yılanın hareketli olan avına saldırması bu örüntülere örnek olarak verilebilmektedir (Karadayı, 2012).

Fromm (1995), Lorenz'in saldırganlık teorisini açıklarken, saldırganlığın hiç durmadan akan bir enerji pınarından beslenen bir içgüdü olduğunu, dış uyaranlara karşı bir tepkinin sonucu olmasına rağmen, sinir merkezlerinde enerji olarak biriken bir enerji olduğunu, insanın içinde gömülü serbest kalmaya çabalayan ve uyarıcı bir etken olmasa da patlayarak ortaya çıkmasının olası olduğunu ifade etmektedir.

Ancak bu yaklaşım, kendiliğinden biriken enerjinin gözlenemezliği ve ölçmenin mümkün olmaması nedeniyle ve fiziksel enerji ile biyolojik enerji kavramlarını karıştırmamasından dolayı eleştirilmektedir. Bu yaklaşımı günümüze kadar test eden herhangi bir araştırmacı ve araştırma da bulunmamaktadır. Yaklaşımın içeriğinde kısmen de olsa evrimsel yaklaşımın olduğu, Lorenz'in insan ve hayvan davranışları arasında paralellikler kurması ve evrim süreci içerisinde öğrenme ve kültürel gelişmeyi dikkate almamış olması kurama yöneltelen eleştirilerin en önemlisi olmuştur. Saldırgan davranışı içgüdüsel olarak açıklamak, bu davranışı kontrol etme yollarının araştırılmasını ve yapılacak olan çalışmaları anlamsızlaştırmaktadır. Bu açılardan bakıldığında Lorenz'in kuramı yetersiz kalmaktadır (Karadayı, 2012; Tok, 2001).

2.3.1.4. Biyolojik Kuram

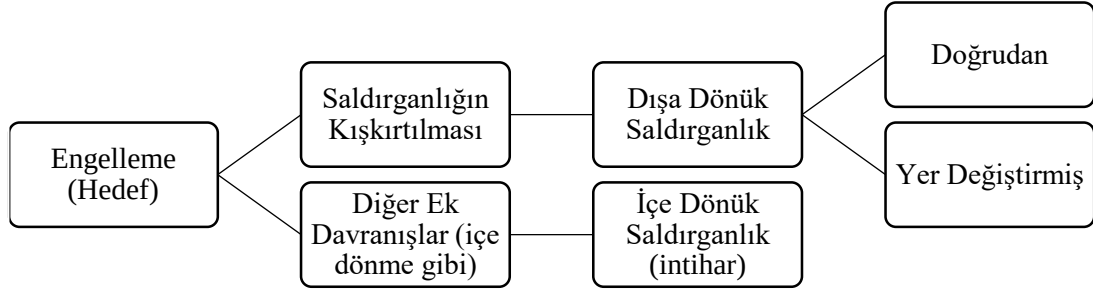
Bu kuramın temsilcileri saldırganlığı merkezi sinir sistemi, endokrin sistem, genler ve biyokimyasal faktörlere dayandırarak açıklamaya çalışmaktadırlar. Beyinde amigdala ve hipotalamus duyguların merkezidir ve saldırgan davranışların bu bölgeler tarafından kontrol edildiğine dair bulgular mevcuttur. Cinsiyet ile ilgili olan bezlerin vücuttan çıkarılması yönünde yapılan araştırmalar, cinsiyetle birinci ve ikinci derece ilgili organlarda gerilime ve buna bağlı olarak kişilik ve davranış değişimleri olduğunu, davranışların yavaşladığını göstermiştir (Erden, 2007). Testosteron hormonunun fazla salgılanmasının, kadınlarda ise özellikle progesteron hormonun yüksek olmasının saldırganlığı arttırıcı rolü olduğu iddia edilmektedir (Karadayı, 2012). Ancak erkek cinsiyet hormonlarının saldırganlık ile ilişkili olma durumu daha sonraki araştırma sonuçlarında, testosteron ile cinsiyetler arasında fark bulunmadığı, erkek cinsiyet hormonlarının yalnızca saldırganlığın dışı vurumu açısından farklar oluşturduğu yönünde bulunmuştur (Bilgi, 2005).

Biyolojik farklılıkların saldırganlığa neden olduğunu savunan kuramcılar, hormonların, nörokimyasal maddelerin, dikkat bozukluğu, hiperaktif bozukluk ve genel uyarılma seviyelerinin saldırganlık ile ilişkili olduğunu savunmaktadırlar. Ayrıca genetik faktörlerin, kromozomların, bazı beyin tümörlerinin, frontal ve temporal lob işlev bozukluklarının da saldırgan davranışları yükseltici rol üstlendiğini belirtmektedirler (Schiamberg, 1988; Akt. Karadayı, 2012; Anderson, 2002). Ancak saldırganlık üzerindeki biyolojik etkiler ne genel olarak halkın inandığı kadar katı ne de tutarlıdır.

2.3.1.5. Engelleme Saldırganlık Kuramı

Saldırganlığı tetikleyen nedenlerden biri de engellenmedir. Engelleme duygusuna karşılık bir davranış olan saldırganlık, engelleme duygusuna yol açan durumun ortadan kalkmasına yardımcı olurken, durumu daha da kötüleştirebilmektedir (Cüceloğlu, 2010). Araştırmacıları engelleme ve saldırganlık ilişkisine iten şey Freud'un ilk çalışmalarıdır. Dollard, Doob, Miller, Mowrer ve Sears, 1939 yılında Freud'un çalışmalarını kendi dillerine çevirmiş ve bazı değişiklikler yaparak bu kuramı geliştirmişlerdir (Burger, 2006). Freud ilk çalışmalarında saldırganlığın insanın zevke, hoşnutluğa yönelik acıdan kaçınan davranışının bloke edilmesine veya engellenmesine tepki olarak oluştuğunu ifade etmiştir (Berkowitz, 1993).

Engelleme saldırganlık kuramı, “Saldırganlık her zaman engellenmenin bir sonucudur... Saldırgan davranışın ortaya çıkışı her zaman engellenmenin varlığını gösterir ve engelleme her zaman bir tür saldırganlığa yol açar.” demektedir. Bu hipotezi savunan psikologlar saldırganlığın sadece bir nedeni olduğunu (engelleme) ve engelleme sonucunda yalnızca saldırganlığın ortaya çıktığını belirtmektedirler. Bu durum da kuramı basitleştirip, çekici hale getirmektedir. Kurama göre topa istediği gibi vuramayan bir futbolcunun, peynir bulamayan bir farenin tepkisinin her zaman saldırganlık yaparak tepki vermesi gerekmekte ve saldırgan davranan herkesin mutlaka bir engelleme ile karşılaşması gerekmektedir. Ancak yaşadığımız tüm engelleme deneyimlerini saldırganlık ile tepki verecek olursak, zamanımızın çoğunu saldırgan bir şekilde geçirmemiz gerekmektedir. Bu durum üzerine bazı kuramcılar düşüncelerini değiştirmiş ve psikoanalitik kuramdan destek almışlardır (Burger, 2006).



Şekil 2. Klasik Engelleme Saldırganlık Kuramı (Dollard ve arkadaşları, 1939; Miller, 1941; Akt. Myers, 2008, s. 349)

Dollard ve arkadaşları tarafından 1939 yılında geliştirilen kuram, aldığı eleştiriler üzerine Berkowitz tarafından yeniden yapılandırılmış ve bu kurama göre, “Engelleme bireyde olumsuz duygular üretilir ve bu duygular sonucunda saldırganlık için uyarılmışlık hali yaratır, ancak saldırganlık tepkisinin ortaya çıkıp çıkmaması daha çok koşullara bağlıdır.”. Buradan hareketle engellemenin saldırganlığı oluşturan bir faktör olduğu kabul edilmekte, ancak her zaman engellemenin saldırganlığa yol açtığı ve saldırganlığın kesinlikle engellemeden kaynaklandığı görüşü reddedilmektedir (Well ve Miller, 1993; Akt. Çelik ve Otrar, 2009).

Olumsuz duygular doğuran hakarete uğrama ve tehditler engellemenin yanı sıra daha güçlü bir şekilde saldırgan davranışı kışkırtabilmektedir. Fakat “Haksız ve geliş güzel engellenmiş olmanın değil de sosyal olarak onaylanan durumların da hedefe yönelik davranışta saldırganlığa yol açabildiği” yeni yapılandırılmış kuramda tartışılmaktadır. Belirli bir amaca yönelirken oluşan rekabetin kışkırtılmasının da engelleme olarak görülebileceği ve saldırgan davranışa yol açabileceği ifade edilmektedir.

Engelleme iç ya da dış faktörlerden kaynaklanabilmektedir. Bireyin zihinsel ya da fiziksel yetersizliği bireyin kendi yeteneklerini aşan amaçlara yöneldiğinde engelleme nedeni olabilmekte, çocukluk çağından kalma aşılmamış sorunlar, kişinin benliğine sinmiş yasaklar ve korkular da engellemeyle sonuçlanan iç etkenler olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal ilişkilerdeki engelleme de, toplumun ortaya çıkardığı yasaklar gibi dış etkenlerden kaynaklanmaktadır (Erden, 2007).



Şekil 3. Gözden Geçirilmiş Engelleme Saldırganlık Kuramı (Myers, 2008, s. 350)

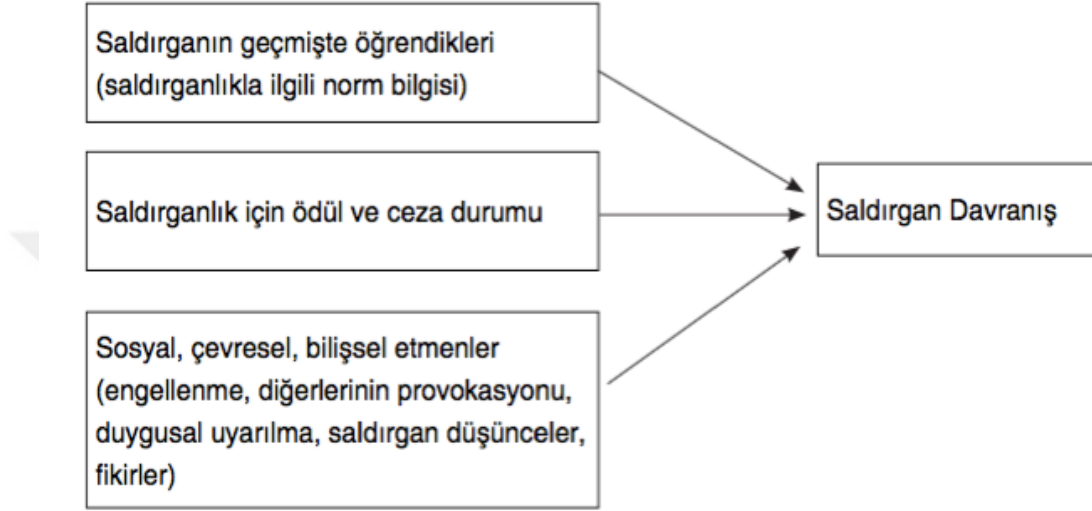
Engelleme, beklentiler ile gerçekte elde edilen arasındaki farktan da kaynaklanabilmektedir. Gelir düzeyi düşük olan kişiler yapmak istediklerine ulaşamadıklarında engelleme düzeyi yükselmektedir. Ancak gelir düzeyini tek yönlü almak yerine onunla birlikte gelen veya eşlik eden değişkenlerin rolü unutulmamalıdır. Örneğin düşük gelirli ailelerin çocukları ile yapılan bir araştırmada, sosyal desteğin arttığı durumlarda saldırgan davranışın azaldığı ileri sürülmüştür (Goodman ve Lawrence, 2010).

2.3.1.6. Sosyal Öğrenme Kuramı

Saldırganlığın ve sebeplerinin öğrenmeler sonucu kazanıldığını anlatan Bandura ve Walters (1963) sosyal öğrenme kuramını geliştirmiştir. Bandura (1973) insanın doğuştan saldırgan olmadığıyla birlikte, saldırganlığı toplumsallaşmanın bir sonucu olarak görmektedir. Diğer kuramlara göre sosyal öğrenme kuramı dış etkenlere daha fazla önem vermektedir. Kişi ve çevrenin etkileşimleri bireyin davranış repertuarını belirlemektedir. Çevrenin insan davranışlarının belirleyicisi olduğu kadar, insan davranışlarının da çevreyi etkileyip belirleyici olduğu kabul edilmektedir (Akt. Kaynak, 2013).

Bandura (1973), saldırganlığın diğer sosyal davranışlar gibi doğrudan ve dolaylı yollarla (1) hangi gruplara veya kişilere daha kolayca saldırgan davranılabileceği, (2) başkalarının ne tür davranışlarının saldırgan tepki gerektirdiği, (3) hangi durum veya bağlamların saldırganlık için uygun veya uygunuz olacağının öğrenildiğini belirtmektedir (Akt. Efilti, 2006, s. 215).

Bu kurama göre insanların saldırganlığı öğrenmeleri iki temel mekanizma ile gerçekleşmektedir. Bu mekanizmalardan biri pekiştirici, diğeri ise model alma ya da taklittir (Şen, 2009). Birçok araştırma göstermektedir ki çocuklar agresif ve vahşi modelleri gözlemlediklerinde daha da saldırganlaşmaktadırlar (Rutledge, 2000; Akt. Bayraktı, 2007).



Şekil 4. Modelleme Yoluyla Saldırganlık (Baron ve Byrne, 1987; Akt. Güler, 2010, s. 361)

Modelleme yoluyla öğrenilen saldırganlık için Bandura 3 tür modelden bahsetmektedir (Bayraktı, 2007): (1) Belirli bir davranışı sergileyen gerçek kişi olarak tanımlanan canlı model, (2) Bir filmde, tv programında, kitapta veya başka bir platformda tasvir edilen bir karakter ya da kişi olarak tanımlanan sembolik model, (3) Canlı veya sembolik bir insan tarafından gösterilmeyen nasıl davranılacağına ilişkin açıklamalar olarak tanımlanan sözlü direktifler.

Taklit ve gözlemsel öğrenme süreçleriyle saldırgan davranışın ilişkisi üzerinde yapılan son araştırmalar, ilk bebeklik dönemlerinden itibaren insanlarda diğeri türlerde de olduğu gibi otomatik bir taklit etme eğilimini destekler niteliktedir. İlk bebeklik yıllarında insanlar karmaşık bilişsel süreçler olmadan motor davranışları taklit edip öğrenirken, sonraki yıllarda ayna etkisi olmadan karmaşık bilişsel ve duygusal süreçlerinin de etkisi ile taklit etmektedirler (Karadayı, 2012).

Saldırgan model olmadığı durumlarda birey model davranışı belleğinde depolayıp, bu davranışları geri çağırarak saldırganca davranmaktadır (Karadayı, 2010). Bandura ve

arkadaşları tarafından (1961) yapılan deneyde çocuklara, içi hava dolu bir bebeğe vuran ve zaman zaman hakaret eden bir yetişkinin filmi seyrettirilmiş ve daha sonra bu bebekle oynayabilecekleri bir odaya bırakılmışlardır. Çocuklar, bebekle oynarken yetişkini taklit etmiş ve ilave saldırgan davranışlarda da bulunmuşlardır. Ancak kontrol grubunda bu filmi izlemeyen çocuklar aynı bebekle saldırgan davranış sergilemeden, daha sakin oynamışlardır (Kağıtçıbaşı, 2006; Aslan ve Özgün, 2009; Burak, 2013). Bu deneyden hareketle saldırgan davranışta bulunan yetişkini izlemek, saldırgan davranış sergilemeye yol açabilmektedir. Ailede, okulda, medyada ve alt kültürde günlük yaşam örneklerinde saldırgan modellerle karşılaşarak saldırgan davranışlar öğrenilmektedir.

Ebeveyni gözlemlemenin ergenlikteki saldırgan davranışı etkilediği, iki ebeveyni izlemenin ise daha etkili olduğu yapılan çalışmalarda görülmektedir. Bu nedenle anne ve babayı gözlemlemenin birlikte ele alınmasının önemi vurgulanmaktadır (Stephen, Chermack ve Maureen, 1999; Akt. Karadayı, 2012).

Bireylerin deneyimleri ve model aldığı saldırgan davranışlar ödüllendirilirse, bu davranış daha çok taklit etme eğiliminde olmaktadır ve eğer bu davranış cezalandırılırsa, daha az taklit etmektedirler. Örneğin, kendisini itekleyip düşüren bir çocuğu itekleyip düşürdükten sonra, annesi tarafından “aferin sana” diye ödüllendirilirse çocuk saldırganlığı her koşulda öğrenip tekrarlayabilecektir. Daha saldırgan sporcuların hedeflerine daha kolay ulaştıkları ya da daha güçlü değerlendirildikleri, teröristlerin medyada yer alarak insanların üzerinde korku oluşturdukları gibi örnekler çoğaltılabilmektedir. Bu ödül durumu dışarıdan gelen bir onay, takdir, beğeni olabilirken, içsel doyum ya da bir rahatlama duygusu da olabilmektedir (Güner, 2007). Farkında olunmadan ailede, toplumda, kültürde saldırgan davranışlar ödüllendirilebilmektedir. Birçok gereksinimi doyurması açısından saldırganlık da bir ödül olarak sayılabilmektedir. Bireyin toplumdaki saygınlığı, gücü, erkekliği gibi unsurlar saldırganlık aracılığı ile doyum sağlanan gereksinimler arasında yer almaktadır (Erden, 2007). Kısaca, sosyal öğrenme kuramına göre saldırganlığın öğrenilmesindeki temel etkenler; model alma, ödül ve ceza olarak söylenebilmektedir.

Bandura ve Walters’a göre, yüksek düzeyde engelleme, saldırganca davranışların pekiştirilmesi ve fiziksel ceza saldırgan davranışları ortaya çıkarmaktadır. Ebeveynler, fiziksel ceza uyguladıklarında, çocukları için model oluşturmakta ve saldırganca davranışlarının artmasına neden olmaktadır (Özkalp, 2004). Çocuğun şiddeti gözlemlediği kişi, ebeveyn, yakın arkadaş veya sevdiği bir çizgi film-oyun karakteri gibi değer verdiği bir kişi ise saldırganca davranmasının ortaya çıkması beklenmektedir (Berkowitz, 1993). Bandura’ya göre bireyin saldırgan davranışlarda bulunmasını geçmiş yaşantıları, durumsal pekiştirici etkenler (engelleme, silah, bıçak gibi uyarıcılar), bireyin saldırganlık ile ilgili düşünceleri ile algısı, çevresel ve sosyal değişkenler etkilemektedir (Kağıtçıbaşı, 2006; Efilti, 2006).

2.3.1.7. Sosyal Bilgi İşleme Süreci Kuramı

Sosyal bilgi işleme kuramı 1986 yılında Dodge tarafından geliştirilmiş olup, 1994 yılında Crick ve Dodge tarafından gözden geçirilerek genişletilmiştir (Aktaş, 2001). Bu kurama göre, kişilerin sosyal yaşamlarındaki davranışları, yaşamlarının ilk yıllarından itibaren edindikleri ve öğrendikleri “senaryolar” veya “şemalar” tarafından kontrol edilmektedir. Sosyal bilgi işleme süreci kuramı, sosyal hayatta oluşan temel problemleri sosyal problem çözme stratejileri üzerinden açıklayarak, sosyal davranışları açıklamak üzere oluşturulmuştur. Sosyal problem çözme stratejileri çeşitli aşamalardan meydana gelmektedir. Bu aşamalara, bireyin yaşamının ilk yıllarından itibaren içselleştirdiği yaşantılarının temsilini oluşturan şemaları ve senaryoları rehberlik etmektedir (Jarvmen, 2001; Akt. Çelik ve Otrar, 2009).

Sosyal bilgi işleme kuramına göre saldırganlık, bireylerin sosyal etkileşimleri nasıl algılayıp yorumladıkları ile yakından ilişkilidir (Geen ve Donnerstein, 1998; Akt. Ferligül Çakılcı, 2013). Crick ve Dodge tarafından genişletilen modelde, çocuğun problemli sosyal uyarıcılara karşı gösterdiği davranışsal tepkisinin ardı ardına gelen bir dizi süreçten oluştuğu, herhangi bir adımdaki bozulmanın saldırgan bir davranışa yol açabileceği muhtemeldir. Bu süreçler; ipuçlarının algılanışı, çözümlenmesi, kodlanması, sosyal ipuçlarının yorumlanması, amaçların belirlenmesi, uygun tepkinin ne olacağının belirlenmesi, tepkinin değerlendirilmesi ve tepkinin sergilenmesi olarak belirtilmiştir (Aktaş, 2001). Bu süreçte çocuklar sıklıkla bir ya da birden fazla becerinin eksikliğini yaşamaktadır. Okul öncesi dönemde çocuklar, bir çocuk

kendisine çarptığında çarpan çocuğun düşmanca ve kasıtlı olarak böyle davrandığını düşünmekte ve dünyaya artık umutsuz bir önyargı ile bakabilmektedir (Şen, 2009).

Dodge ve Feldman (1990), akran reddedilmesi veya arkadaşsızlığın sadece beceri eksikliğinden değil, aynı zamanda akranlardan gelen sosyal bilgileri bilişsel olarak yorumlama sorunlarından da kaynaklanabileceğini belirtmişlerdir. Akran ilişkilerinde sosyal beceri gösteremeyen bu çocuklar kendi amaçlarına daha çok odaklanmış, sosyal yönden etkisiz ve daha fazla saldırgan davranış göstermektedirler.

Graham ve Hoehn (1995; Akt. Şen, 2009), dört ve altı yaşındaki çocuklara saldırganlık ve çekingenlik/içe kapanıklık gibi, çocukların akranlardan hoşlanmama nedeni olabilecek iki davranışla ilgili kısa öyküler anlatmışlardır. Dört yaşındaki çocuklar çekingenlik ile saldırganlık arasındaki farkı ayırt edemezken, altı yaşındaki çocuklar saldırganlığı ekingenlikten daha olumsuz olarak değerlendirip reddetmişlerdir. Ayrıca altı yaşındaki çocuklar, saldırganlığın içsel nedenlerden kaynaklandığını düşünüp, saldırgan davranan çocuğu bu davranışlarından sorumlu tutmuşlardır.

2.3.2. Saldırgan Davranışın Boyutları

Saldırganlığın boyutlandırılmasında, tanımlanmasında olduğu gibi farklı yaklaşımlar göze çarpmaktadır. Alan yazında saldırganlık, gerçekleştirilme yönü, şekli ve amacına göre farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır.

Buss (1961) saldırganlığı üç boyut içerisinde sınıflandırmakta ve (a) fiziksel ya da sözel saldırganlık (fiziksel saldırganlık; itirmek, baskı yapmak, çekiştirmek, vurmak, ısırarak gibi davranışlar, sözel saldırganlık; sözel iletişim yoluyla psikolojik olarak karşıdaki kişiyi incitmek ve ona zarar vermek), (b) aktif ya da pasif saldırganlık (aktif saldırganlık; amaca yönelik bir davranış olup, bu davranış biçiminde saldırganın kurbanı acı ektirme ve canını yakma amacı esastır, pasif saldırganlık; karşıdaki kişiye aktif olarak tahribat vermek yerine, onun amacını gerçekleştirmesine engel olmak), (c) doğrudan ya da dolaylı saldırganlık (doğrudan saldırganlık; karşıdaki kişiyi kışkırtmaya ya da fkelerlendirmeye neden olabilecek zararlı uyaranların direkt olarak karşıdaki kişiye gönderilmesi sonucu oluşan saldırganlık, dolaylı saldırganlık; dolambaçlı yollarla karşıdaki kişiye zarar verici uyaranların gönderilmesi, sorun

yaratmak üzere dedikodu yapmak, yalan söylemek gibi) şeklinde kategorize etmektedir (Walker ve Richardson, 1998).

Feshbach (1970), saldırganlığı 2 alt boyutta inceleyerek tanımlamaktadır. Birinci alt tip duygusal, tepkisel (reaktif), koruyucu, atılğan ya da sıcakkanlı saldırganlık başlığı altında başkaları tarafından başlatılan fiziksel ya da sözel saldırıya karşı verilen sert tepki olarak tanımlanmaktadır. Bu saldırganlık türü duygusal üstünlük ve kontrol kurmayı amaçlamaktadır. İkinci alt tip ise yıkıcı, araçsal, proaktif ya da soğukkanlı saldırganlık olarak adlandırılmaktadır. Bu saldırganlık türü başkalarına üstünlük, hakimiyet kurmayı, onlara hükmedip kontrol etmeyi amaçlayan davranışlardır (Lui, 2004; Akt. Çelik ve Otrar, 2009). Dodge (1991) özellikle ergenlerde proaktif ve reaktif olmak üzere iki tür saldırganlık olduğunu ifade etmektedir. Sosyal bilgi işleme kuramını temel alan çalışmalar da saldırganlığı reaktif ve proaktif olmak üzere ikiye ayırmaktadır (Aydın ve Akgün, 2014). Reaktif (tepkisel) saldırganlık kuramsal temelini engelleme saldırganlık kuramından alırken (Berkowitz, 1989; Akt. Arslan, Hamarta, Arslan, ve Saygın, 2010), proaktif (amaca yönelik) saldırganlık sosyal öğrenme kuramından almaktadır (Bandura, 1973; Akt. Arslan, Hamarta, Arslan, ve Saygın, 2010).

Reaktif (tepkisel) saldırganlık sezilen bir tehlikede, korkutucu bir olaya ya da düşmanlık niyeti taşıyan belirli ya da belirsiz kışkırtıcı davranışlara verilen ya da çocukların tehdit edildiklerinde veya uyarıldıklarında anlık olarak verdikleri koruyucu ya da misilleyici tepki olarak tanımlanmaktadır. Reaktif saldırganlığın amacı algılanan tehdidi ortadan kaldırmaktır. Proaktif saldırganlık ise başkalarına karşı zarar vermeyi, üstünlük ya da baskı kurmayı amaçlayan, ortada herhangi bir kışkırtıcı uyarıcı olmadan da görülen, ödüllendirilerek geliştirilmiş bir saldırganlık türüdür (Marcus ve Kramer, 2010; Merk, Orobio de Castro, Koops ve Matthys, 2005). Proaktif saldırganlık sürekli olarak saldırgan modele maruz kalma ile açıklanırken, reaktif saldırganlığa daha çok çocukluk dönemindeki istismarlar ve travmalar eşlik etmektedir (Dodge, Lochman, Harnish, Bates ve Pettit, 1997; Akt. Arslan ve ark., 2010). Boxer ve arkadaşları (2004) bu ayrımı ergenlerde saldırganlığı incelemek için kullanmakta ve proaktif saldırganlığın bir araç olarak kullanıldığı amaç yönelimli

davranış; reaktif saldırganlığı ise bir kişiye tepki olarak oluşan ve olumsuz duyguların eşlik ettiği davranış olarak tanımlamaktadırlar.

Reaktif saldırganlık, saldırganlığın en yaygın biçimi olmakla birlikte, öfke dolu, baskıcı ve duygusaldır. Reaktif saldırganlar sıcakkanlı olarak nitelendirilmektedirler. Alan yazındaki çalışmalarda reaktif saldırganlık, kaygı, dikkatsizlik gibi kişilik özellikleriyle ilişkili bulunmuş ve bilişsel ve sosyal-bilişsel yapılarıdaki problemler nedeniyle olduğu belirlenmiştir. Reaktif saldırgan olan çocukların problem çözme stratejilerinde de yetersizlik belirlenmiştir (Gülay, 2008).

Proaktif saldırganlık gerçekleştiren çocuklar, soğukkanlı, korkusuz, mizah gücüne ve liderlik özelliklerine sahip çocuklar olarak nitelendirilmektedirler. Bu saldırganlık sosyal öğrenme kuramına göre deneyimler, model olarak benimsenen kişilerin örnek alınmasıyla öğrenilip, uygulanmaktadır. Çocuklar istediğini elde etmek, sorunu çözmek için Proaktif saldırganlığı model almaktadırlar (Gülay, 2008).

Crick ve Dodge'a (1996) göre proaktif saldırganlık ile reaktif saldırganlık bilişsel süreçler açısından farklılaşmaktadır. Proaktif saldırganlık gösterenler, saldırgan davranışlarının daha istenir sonuçlar doğuracağını beklerken, reaktif saldırganlık gösterenler olaylara düşmanca anlamlar yüklemekte ve bu yönde bir bilişsel yanlılık sergilemektedirler.

2.3.3. Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışları Etkileyen Faktörler

Literatürde genellikle olumlu sosyal davranışlar ile saldırgan davranışlar ayrı ayrı ele alınmaktadır. Ancak, bazı araştırmacılara göre bu iki davranış birbirinin tersi olan ve birlikte incelenmesinin daha doğru olduğu düşünülen davranışlardır. Eron ve Huesmann (1984) yaptıkları boylamsal çalışmalarında olumlu sosyal davranışları etkileyen faktörler ile saldırganlığı etkileyen faktörler arasında negatif yönlü bir ilişki bulmuşlardır. Eron'a (1987) göre, olumlu sosyal davranışlar ile saldırgan davranışlar yaşamın erken döneminde öğrenilen, zıt şekilde işleyen problem çözme stratejileridir. Bu görüşe paralel olan Eisenberg, Fabes ve Spinrad (2006), olumlu sosyal davranışın empati ve bakış açısı alma becerisiyle geliştiğini ve bu nedenle açık/doğrudan saldırgan davranışla olumlu sosyal davranış arasındaki ilişkinin birbirinin tersi şeklinde olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşımı benimseyen araştırmacılar, olumlu

sosyal davranış sergileyen çocukların başkalarına zarar verme gibi bir niyetlerinin olamayacağını, saldırgan çocukların ise başkalarının yararına olacak bir davranış içine giremeyeceklerini savunmaktadırlar (Cummings, Hollenbeck, Iannotti, Radke Yarrow ve Zahn Waxler, 1986; Akt. Sönmez, 2011).

Bukowski (2003), Hawley ve Vaughn (2003) ve Prinstein ve Cillessen (2003) gibi ikinci görüşü savunan araştırmacılar ise, olumlu sosyal davranışların ve saldırgan davranışların örtüşen yanlarının olabileceğini, maddi kazançlar ve sosyal statü gibi kaynakların elde edilmesinde hem olumlu hem de olumsuz davranışlar içeren stratejilerin kullanılabileceğini savunmaktadırlar. Bu araştırmacılar, bazı olumlu sosyal davranışların çıkarıcı amaçlar güdebileceğini, arkadaşını ya da ailesini korumak amaçlı gibi bazı saldırgan davranışların kişinin kendisi dışındakilerin yararını gözetken yönler içerebileceğini öne sürmektedirler.

Olumlu sosyal ve saldırgan davranışları etkileyen faktörleri inceleyen araştırmacılar birçok görüş ortaya atmışlardır. Bu durum insanın olumlu sosyal ve saldırgan davranışlarının karmaşık birer yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

2.3.3.1. Bireysel Faktörler

Bireyin çocukluktan itibaren zihinsel, duygusal, sosyal ve psikoseksüel gelişimi, geçmiş öğrenmeleri, kabul ettiği rol modelleri, tecrübeleri, olaylara yüklediği anlam, beklentileri, denetim odağı, anti sosyal davranışların varlığı, öğrenme gücü, düşük sözel yeteneğe ve/veya zekaya sahip olma, dikkat eksikliği, motor gelişiminin yetersizliği, doğum öncesi ve sonrası komplikasyonlar, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, madde bağımlılığı gibi bireysel farklılıkları saldırganlık ve olumlu sosyal davranış eğilimi ve türünü etkileyen önemli faktörler olarak ifade edilebilmektedir (Efilti, 2006; Buka ve Earls, 1993; Flannery, 1997; Akt. Kızmaz, 2006).

2.3.3.1.1. Yaş

Literatürde yaş ve olumlu sosyal davranış ilişkisini inceleyen araştırmacılar farklı sonuçlara ulaşmıştır. Eisenberg ve Fabes (1998), Kumru (2002), Pakaslahti, Karjalainen ve Järvinen (2002) erken yaş grubundaki ergenlerin olumlu sosyal davranış gösterme eğiliminin diğer yaş grubundaki ergenlere göre daha fazla olduğunu

yaptıkları araştırmalar ile ortaya koymuşturlar. Buna karşın Carlo ve Randall (2002), Eisenberg ve arkadaşları (1995), Fabes ve arkadaşları (1999), Kumru ve arkadaşları (2004)'nın araştırma bulguları olumlu sosyal davranış gösterme eğilimin yaş ile pozitif bir şekilde arttığı yönündedir.

Olumlu sosyal davranış boyutları açısından bakıldığında daha karmaşık bir tablo ortaya çıkmaktadır. Miller, Eisenberg, Fabes ve Shell (1996) yaşa bağlı olarak bilişsel süreçlerde meydana gelen değişimlerin olumlu sosyal ve özgeci davranışların gelişimini kolaylaştırdığını vurgularken, Eisenberg, Fabes, Murphy, Karbon, Smith ve Maszk (1996) olumlu sosyal davranışların, başkalarının duygularına duyarlılık geliştirme ve bu doğrultuda kendi duygularını düzenleme gibi kişilerarası duyarlı tutumların gelişimiyle ilişkili olduğunu belirtmişlerdir.

McGinley ve Carlo (2007)'ya göre yaşın olumlu sosyal davranışlarla herhangi bir ilişkisinin olmadığı, Carlo ve arkadaşlarına (2003) göre de yaş ile birlikte özgecilik ve gizli olumlu sosyal davranış eğilimi artarken, duygusal ve kamusal olumlu sosyal davranışların yaş ile bir ilişkisinin olmadığı gözlenmiştir. Aktaş ve Güvenç (2006)'in araştırmasında da kızlarda duygusal ve kamusal olumlu sosyal davranışlar ile yaş arasında bir ilişki gözlenmezken, özgeci, itaatkar ve gizli olumlu sosyal davranışlar ile yaş arasında pozitif yönlü bir ilişki gözlenmiştir.

Saldırganlığın gelişimine baktığımızda, okul öncesi dönemde çocukların dil gelişimine bağlı olarak fiziksel saldırganlığın yaygın olduğu görölmektedir. Bu dönemdeki fiziksel saldırganlık, istenilen amaca ulaşmada karşısına çıkan engellemeler (sevilen bir nesnenin başkaları tarafından kullanılması gibi) sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde başlayan saldırgan davranışlar kronik hale gelip, yaşam boyu sürebilecek problemlere neden olmaktadır (Gölay, 2008). Okul yaşındaki çocuklarda başkalarının bakış açısına duyarlılık arttıķa fiziksel, sözel ve dolaylı saldırganlığın azaldığı görölmüştür (Eron, 1987). Yıldız ve Erci (2011) ergenlerin yaşları arttıķa daha fazla saldırgan tutum sergilediklerini ve gruplar arasındaki farkın önemli olduğunu araştırma sonuçları ile tespit etmiştir ($p<0.01$). Harris ve Bohnhoff (1996) yaş ile saldırganlığın düşmanlık boyutu arasında negatif bir ilişki olduğunu, yaş ilerledikçe saldırganlık dışında alternatif yollara başvurulduğunu

ve sorunlarla daha iyi baş edilebildiğini, böylece saldırganlıkta bir azalma olduğunu ifade etmişlerdir (Akt. Aktaş ve Güvenç, 2006).

2.3.3.1.2. Cinsiyet

Olumlu sosyal davranışları cinsiyet değişkeni açısından inceleyen araştırmacılar (Aktaş ve Güvenç, 2006; Carlo ve arkadaşları, 2003; Carlo ve Randall, 2002; Kumru, 2002; Kumru ve arkadaşları, 2004; McGinley ve Carlo, 2007) kız ergenlerin erkek ergenlere göre olumlu sosyal davranışları ve yardım etme davranışlarını daha fazla sergilediklerini bulmuşlardır.

McGinley ve Carlo (2007), erkeklerin kadınlara göre daha fazla kamusal olumlu sosyal davranış gösterdiğini, özgeci ve itaatkar olumlu sosyal davranışlarının daha düşük olduğunu ve daha düşük duygusal olumlu sosyal davranış gösterme eğiliminde olduklarını ortaya çıkarmıştır.

Carlo ve arkadaşları (2003) ile Kumru, Carlo ve Edwards'ın (2004) yapmış olduğu çalışmalarda, erkek ergenlerde kamusal olumlu sosyal davranışların kız ergenlerden daha fazla görüldüğü, kız ergenlerde ise itaatkar, özgeci ve duygusal olumlu sosyal davranışların daha fazla sergilenmiş olduğu, gizli davranış ile cinsiyet arasında da bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Eagly ve Crowley (1986) kızlar ile erkeklerin yardım etme davranışı konusunda yapmış olduğu meta analitik çalışmasında, araçsal ya da kahramanlık içeren durumlarda erkeklerin kızlara göre daha fazla yardım etme davranışında bulunduklarını bulmuştur.

Aktaş ve Güvenç (2006) ise kız ergenlerin daha fazla itaatkar ve gizli olumlu sosyal davranış gösterme eğiliminde olduğunu, erkek ergenlerin başkalarının varlığında daha fazla olumlu sosyal davranış gösterme eğiliminde olduğunu, duygusal ve özgeci olumlu sosyal davranışlar ile cinsiyet arasında da bir fark olmadığını bulmuştur.

Carlo ve Randall'ın 2002 yılında burslu öğrencilerin olumlu sosyal davranışları ile saldırganlık ilişkileri ile ilgili araştırmalarında cinsiyet faktörü açısından, kızların erkeklere göre daha fazla olumlu sosyal davranış gösterme, empatik, sempatik, bakıcı

olma ve daha fazla bakış açısı sergileme eğiliminde oldukları; erkeklerin ise, daha fazla fiziksel saldırganlık gösterdikleri, olumlu sosyal davranışlarının daha riskli ve aracı formlarıyla meşgul oldukları tespit edilmiştir.

Saldırganlık ile ilgili yapılan araştırmalara baktığımızda ise, Arslan ve arkadaşlarının (2010) yapmış oldukları araştırmada erkeklerin saldırganlık puanlarının kızlardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Hemen her kültürde erkeklerin kızlardan daha fazla şiddete başvurduğu gözlenmiş ve saldırganlık üzerine yapılan araştırmalar daha çok fiziksel saldırganlık üzerine odaklanmıştır. Bununla birlikte bazı araştırmacılar, kızların dedikodu yapma, alay etme şeklindeki ilişkisel saldırgan davranışlarının erkeklere göre daha fazla (Thompson, O'Neill Grace ve Cohen, 2002) yahut aralarındaki farkın çok az olduğunu ve bu konudaki bilgilerin çelişkili olduğunu öne sürmüşlerdir (Hyde, 1984; Eagly ve Steffen, 1986; Hammock ve Richardson, 1992). Yapılan araştırmalar sonucunda, erkekler doğrudan saldırganlık davranışını tercih ederken, kadınların dolaylı saldırganlık davranışlarını tercih ettikleri görülmüştür (Anderson ve Bushman, 2002).

Yıldız ve Erci'nin (2011) yapmış olduğu çalışmada ergenlerin cinsiyet ile saldırganlık puanları arasında anlamlı bir ilişki olduğu, erkek ergenlerin saldırganlık puanlarının kız ergenlere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

2.3.3.1.3. Eğitim Durumu

Wilson ve Musick'e (1997) göre eğitim seviyesi arttıkça olumlu sosyal davranış gösterme eğilimi artmaktadır. Bekkers ve Graaf'a (2005) göre de yüksek eğitilmiş insanlar daha fazla gönüllülük esaslı davranışlarda bulunur, kan verir, organ bağışlar, hayırseverlikle meşguldürler.

2.3.3.1.4. Madde kullanımı

Madde bağımlılığı, genelde bir maddenin beyni etkilemesi nedeniyle devamlı veya periyodik bir şekilde kişiyi madde alma-kullanma arzusu içerisine sokması olarak tanımlanabilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, kokain, esrar, alkol gibi maddelerle birlikte tütün ve tütün ürünleri de madde bağımlılığı yapmaktadırlar (Uzbay, 2008; Akt. Altuner ve ark., 2009). Amfetaminler, kokain ve hallüsinojenler

kimyasal etkileri ile saldırgan davranışların, şiddet eylemlerinin ortaya çıkmasında doğrudan rol oynamaktadırlar. Bu maddeler insanın kontrol mekanizmalarını zayıflatmaları veya yoğun enerji halinin ortaya çıkması ile kişi daha saldırgan ve kontrolsüz davranışlar sergileyebilmektedir (Akt. Altuner ve ark., 2009).

2.3.3.1.5. Doğum sırası

Çocuğun doğum sırası ile aile içi ilişkinin önemine vurgu yapan Adler, ilk çocuk ortanca, son çocuk ve tek çocukların farklı kişilik eğilimleri geliştirdiğini iddia etmiştir. Çocukların doğum sırasına göre farklı kişilik eğilimlerine sahip olmasının nedeninin ise aile içinde kendilerine yüklenen anlamdan kaynaklandığını ifade etmiştir. Adler'e göre ilk çocuklar genellikle sorunlu, ciddi ve utangaçtır. İkinci çocuğun doğumu ile ebeveynlerinin sevgisini kendisiyle yarışan birisiyle paylaşmak durumunda kaldığı ve bulunduğu ayrıcalıklı konumdan mahrum edilmiş olarak algılamaktadır (Çakır ve Şen, 2012; Corey, 2008; Akbaş, 1993). İlk çocukların bu nedenle kaygılanabileceği, yetersizlik duygusuna kapılabileceği, bunun üstesinden gelebilmek ve üstün olmak için de şiddete başvurabileceği söylenebilmektedir (Gençoğlu, Kumcağız ve Ersanlı, 2014). İkinci çocuk sosyal, uysal ve anlaşılması kolay olmakla birlikte ilk çocuğu geçmek isteyen, ihtiraslı bir yapıya sahiptir. Son çocuk, daha sıcak bir ortamda büyümekte ve sorunlarını sürekli başkalarına çözdürmektedir. Tek çocuk genellikle problemli, hassas, antisosyal, bağımlı, kararsız, ilgi kaynağı ve birinci olmak isteyen çocuktur (Akbaş, 1993). Gençoğlu, Kumcağız ve Ersanlı'nın (2014) katılımcıların şiddet eğilimi düzeyi ile doğum sırası üzerine yaptıkları çalışmada, ilk ve tek çocuğun diğerlerine göre saldırganlık eğiliminin daha yüksek olduğu, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu, ilk çocuk ile tek çocuğun saldırganlık eğilimi düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

İkiz'in (2015) ve Şen'in (2009) yapmış olduğu araştırmalarda, fiziksel ve ilişkisel saldırganlığın çocukların doğum sırasına göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur. Ancak 3. doğum sırasına sahip olan çocukların fiziksel ve ilişkisel saldırganlık ortalamalarının yükseldiği görülmektedir. Doğum sırası değişkeninin araştırmalarda anlamlı bir farklılık yaratmamasının nedeni olarak, ebeveynlerin

çocuklara yaklaşımı, aile içindeki iletişimin niteliği, kardeşler arasındaki yaş farkı olarak söylenebilmektedir.

2.3.3.2. Ailesel Faktörler

Arnoux “İletilebilen Ruhsal Yaşama Dair” (2007, s. 15) adlı makalesinde ailenin ve kuşaklar arasının önemine atıfta bulunarak şöyle der:

“Ben birden fazla cinsiyetten ve ötekenden doğdum. Bunların söylem, fantezi ve tarihlerinin dokusunda yoğrulduğum, bastırmalarını, vazgeçişlerini miras aldım. Böylelikle daha dünyaya gelmeden önce başlatıldım.” (Akt. Kutlu, 2014, s. 7).

Çocuğun dünyaya geldiği an içerisinde yer aldığı, yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli temel ihtiyaçların karşılandığı ilk sosyal ortamı ailesidir. Bebekliğinden itibaren birçok davranışı aile içinde öğrenen çocuğun kişiliği aile içerisindeki yaşantılardan etkilenmekte ve gelişmektedir. Aile içinde yaşananlar bireyin benliğinde yer almakta, birey karşılaştığı problemlere çoğu zaman aile içerisinde öğrendikleri çözüm yollarını uygulayarak cevap vermektedir. Saldırgan ve olumlu sosyal davranışlarını da ilk olarak aile içerisinde öğrenen birey, gerektiğinde bu davranışları kullanabilmektedir (Burak, 2013).

2.3.3.2.1. Parçalanmış aile yapısı

Çocuğa yönelik duyarlı, sıcak, anlayışlı, kabul edici, sorumluluk sahibi ve koruyucu davranışların çocuklarda olumlu sosyal davranışları arttırabildiği literatürde belirtilmektedir. Bu koşulların üzerinde etkili olan boşanma, anne-baba kaybı, sosyal davranışların onaylanması gibi durumların da çocukların olumlu sosyal davranışları ve bu davranışların gelişimde etkisi bulunabilmektedir (Şen, 2009).

Karahan, Özcan ve Ağlamaz’ın (2009), parçalanmış aile yapısının lise öğrencileri üzerindeki saldırganlık düzeyi üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmasında sonuç olarak; anne-babası boşanmış olan, anne ya da babası üvey olan ve yaşamındaki en önemli değeri zengin olmak şeklinde belirten öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür.

2.3.3.2.2. Aile içi ilişkiler ve iletişim

Ebeveyn davranışlarının, ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkinin olumlu sosyal gelişime etkisi ilişkinin yapısına göre farklılık göstermektedir. Duyarlı, karşılıklı bir ebeveyn çocuk ilişkisinin olduğu ailelerde çocuklar, ebeveyn baskısı olmadan annenin sosyal ve ahlaki değerlerini kabul etmekte ve gelişimi için daha uygun bir şekilde içselleştirmektedirler (Kochanska, 1997). Yapılan çalışmalarda ebeveynleriyle sıcak, yakın ve destekleyici bir ilişki içerisinde olan ergen ve çocukların daha fazla olumlu sosyal davranış gösterme eğiliminde oldukları ve diğer insanlara karşı da daha fazla olumlu sosyal davranış sergiledikleri gözlenmiştir (Maccoby ve Martin, 1983; Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch, 1991; Roth ve Brooks-Gunn, 2000).

Carlo, Mestre, Samper, Tur ve Armenta (2010) ve Knafo ve Plomin'in (2006) yapmış oldukları araştırmalarda olumlu sosyal davranışlar ile katı aile disiplini arasındaki ilişkiye baktığımızda çocuk ve ergen gruplarında negatif yönde bir ilişki olduğu, aile yakınlığı ile olumlu sosyal davranışlar arasında ise her yaşta pozitif yönde bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Ebeveyn disiplinin olumlu sosyal davranış üzerindeki etkisinin yanı sıra, çocuk yetiştirmeden kaynaklanan stresin, algılanan sosyal destek ve zorluklarla başa çıkmaya yardımcı olabilecek kişisel psikolojik kaynakların ve çocuğun mizaç, duygudurum gibi özelliklerinin ebeveyn davranışlarına etkileri de gözden kaçırılmamalıdır (Grusec ve Goodnow, 1994; Akt. Yağmurlu, Sanson ve Köymen, 2005).

Ebeveynlerin çocuklarına verdiği değer ve onlarda görmek istedikleri nitelikler çocuk yetiştirme davranışlarıyla ilişkilidir. Çocuğunun istenilen davranışları göstermesini isteyen, kısa süreli amaçlar belirleyen ebeveynler, uzun süreli amaçlar belirleyen ebeveynlere göre akıl yürütme ve şefkat gösterme davranışını daha az kullanmaktadırlar (Kuczynski, 1984; Akt. Yağmurlu, Sanson ve Köymen, 2005). Tüm bu bulgulara bakıldığında, bütünsel bir yaklaşımla olumlu sosyal davranış gelişimini incelemenin, çocuk yetiştirme davranışları kadar onlara etki eden etmenleri de içermesi gerektiği düşünülmektedir (Yağmurlu, Sanson ve Köymen, 2005).

Kumru, Kındap ve Sayıl'ın (2008) ve Kumru, Carlo ve Edwards'ın (2004) yapmış oldukları çalışmalarda ergenlerin duygusal olumlu sosyal davranışlarında anne, baba

ve akran bağıllığının temel belirleyici etmenler olduğunu ve psikolojik kontrolün olumlu sosyal davranışlara negatif yönde katkı sağladığı görülmüştür. Altay'ın (2007) bulgularına göre de çocukların olumlu sosyal davranış eğilimleri demokratik ebeveynlere sahip olanların izin verici ebeveyne sahip olanlardan daha yüksek olarak ortaya çıkmıştır.

Tolan ve arkadaşları (1996) tarafından yapılan şiddet ve suç işleme davranışı bulunan ve bulunmayan ergenlerin aile işlevlerinin karşılaştırıldığı çalışmada, şiddet ve suç işleme davranışı bulunan ergenlerin ailelerinde şiddet ve suç işleme davranışı bulunmayanlara göre, ebeveyn çocuk bağıllığının düşük olduğu ve ergenin denetimi açısından problem yaşandığı belirtilmiştir (Akt. Savi, 2008).

Fagot ve Leve'nin (1998) yapmış oldukları boylamsal çalışma sonucunda, ebeveynleri tarafından olumsuz davranışlara maruz kalan, emir verici, pasif ya da etkileşimde bulunmayan ailelerin erkek çocuklarının kız çocuklarına oranla daha fazla saldırgan davranış sergilerken, kız çocuklarda bu bağlamda bir bulguya ulaşılmamıştır.

2.3.3.2.3. Ailedeki rol modeller

Aile ve özel olarak ebeveynler çocukların hayatında önemli birer sosyalleştirme aktörü olarak kuşkusuz çocuklarının yardım etme ve diğerkâm davranışlarını pek çok yönden etkilemektedir. Ebeveynler, kültüre ait normlar ve değerler hakkında çocuklarını bilgilendirir ve istendik davranışlar sergilemesi için çocuklarını cesaretlendirebilir, yönlendirebilir, doğrudan rol model olabilir ya da çocukların olumlu sosyal davranış sergilemelerini artıran empatik eğilimlerini geliştirebilecek aile iklimi yaratarak etkili olabilmektedirler (Carlo, Rafaelli, Laible ve Meyer, 1999; Krevins ve Gibbs, 1996; Laible, Carlo ve Rafaelli, 2000; Eberly ve Montemayor, 1998; Akt. Kındap, 2011).

Sosyal öğrenme teorisine göre olumlu sosyal davranışlar öğrenilir (Bandura, 1977; Akt. Yıldız, Taştan Boz ve Yıldırım, 2012). Bu teori yardım etme ve paylaşma davranışlarında ödül ve cezanın etkili olduğu, çocuğun sevdiği, saygı duyduğu anne - baba ya da yakın çevresindeki rol modelleri gözlemleyerek olumlu sosyal davranışları öğrenebileceği, davranabileceği ve davranması gerektiğini ifade etmektedir (Yıldız, Taştan Boz ve Yıldırım, 2012; Şen, 2009).

Aksoy ve Ögel'in (2004), suça sürüklenmiş çocuklarla yapılan çalışmaları derlediği çalışmasında, bu çocukların çevrelerinde suç işleyen ve cezaevine giren kişilerin olduğu, evde ve okulda şiddete maruz kaldıkları ve okuldan kaçma davranışını sıklıkla sergiledikleri tespit edilmiştir. 1960 - 1982 yılları arasında geniş bir periyotta Eron, Huesmann, Dubow, Romonoff ve Yarmel'in (1987) yaptıkları boylamsal çalışma saldırgan bir modele sahip çocukların saldırgan davranışlarında artmaya doğru bir eğilim olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin, trafikte öfkelenip, bu öfkesini saldırgan davranışlarla sergileyen babasını gören çocuk, babasını model alarak ileriki yaşamında aynı davranışı gösterebilmektedir (Burak, 2013). Ailelerin çocuklarını fiziksel olarak cezalandırması çocukların bu durumu model olarak alıp, saldırganca davranışlarına neden olmaktadır. Eron (1987; 1994) bu nedenle saldırganlığın çocuklukta kazanılan bir özellik olduğunu vurgulamıştır (Akt. Arslan ve ark., 2010).

2.3.3.2.4. Aile içi şiddet

Türkiye'de şiddetin bir terbiye biçimi olarak algılanması, hem aile içinde hem de toplumsal yaşamda bu durumun meşru kabul edilmesi şiddetin yeniden üretilmesine ve gizlenmesine yol açmaktadır (Ateş, 1991; Akt. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1995).

Belkin'e (1980) göre "Aile içi şiddet" genellikle aile içinde bir bireyin diğer bir aile bireyinin fiziksel saldırısına uğraması olarak tanımlanmaktadır. Geniş bir tanımlamayla "aile içi şiddet" bireylerin yaralanmasına, sindirilmesine, öfkelenilmesine veya duygusal baskı altına alınmasına yol açan fiziki veya herhangi bir şekilde hareket, davranış veya muamele olarak tanımlanabilmektedir. Şiddetin biçimi dövmeden yaralamaya ve sakatlamaya, cinsel saldırı, tecavüz (ensest) ve öldürmeye kadar değişmekte, bir yandan da gözle görülüp somut olarak saptanması güç olan sözlü, duygusal ve zihinsel şiddet davranışlarını kapsamaktadır (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1995).

2006 yılında ülkemizde yapılan bir araştırmaya göre, 3-17 yaş arasındaki çocukları olan babaların %17'si ile annelerin %35'i cezalandırma amacıyla çocuklarını "bazen" dövdüklerini kabul etmiş, bu grup içerisinde "şiddet" olarak nitelenebilecek çeşitli cezalandırma yöntemlerine başvuranlar da bulunmaktadır. Annelerin %10'u son bir

yıl içerisinde çocuklarını bir odaya kapatmışlardır (UNICEF, 2015). 2008 yılında yine ülkemizde yapılan bir araştırmada, tüm coğrafi bölgelerden toplam 12 ilden ebeveynlerin %9.3'ünün fiziksel ceza uygulamakta, %7.3'ünün çocuklarını korkutmakta, %31.8'inin ise çocuklarına bağırarak ve yüksek sesle azarlamakta oldukları, bu şekillerde çocuklarına disiplin uyguladıkları öğrenilmiştir (Lök, Başoğlu ve Öncel, 2016).

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı'nın yaptığı bir çalışmaya göre ülkemizdeki ailelerin üçte biri aile içinde fiziksel şiddet uygulamaktadır. Şiddet uygulanan ailelerin dörtte üçünde çocukların şiddete tanık oldukları ve bu çocukların şiddet sonrası korku, ebeveynleri sevmeme, içine kapanma, saldırganlık şeklinde tepki verdikleri gözlenmiştir (Yıldız ve Erci, 2011). Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı'nın (1998; Akt. Savi, 2008) yapmış olduğu bir araştırmada ebeveynleri tarafından dövüldüğünü ifade eden çocukların şiddet davranışı gösterme düzeylerinin diğer gruptakilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Aile içinde şiddete herhangi bir şekilde tanık olmuş çocuklara “sessiz”, “unutulmuş” ya da “görünmez” kurbanlar adı verilmektedir. Doğrudan şiddete, öfke veya saldırganlığa maruz kalmasalar bile bu çocuklar duygusal kötüye kullanma kategorisinde yer alıp, kötüye kullanılmış veya ihmal edilmiş çocuklarla aynı tür davranış özellikleri göstermektedirler (Kaymak Özmen, 2004).

Çocuğun aile içinde şiddete uğramasında birçok etken birlikte rol oynamaktadır. Bu etkenler, ailenin sosyo-ekonomik düzeyinin alt seviyede olması, ebeveynlerin eğitim seviyesinin düşük olması, ailedeki birey sayısının fazla olması, ebeveynlerden birinde veya ikisinde psikiyatrik bir bozukluk olması, ebeveynlerin evlilikleriyle ilgili (ayrılık, yalnız başına anne veya baba olması) sorunları, ebeveynlerin çocuğa ve çocuğun da ebeveynlere karşı olumsuz tutum ve davranışlar sergilemesi olarak görülmektedir (Mian, 2004; Sokullu, 2003; Balcıoğlu, 2001; Wildin, Williamson ve Wilson, 1991; Pressel, 2000; Polat, 2001; Akt. Ayan, 2007; Yavuzer, 2010). Bunlara ek olarak genetik, nörolojik ve biyolojik özellikler, madde kullanımı, sosyal destek yokluğu, ebeveynin çocukluğunda istismara uğramış olması, cinsel istismar olan ailelerde babanın güç ve karar merkezi olması, babanın güç ve kontrolü sağlamak için şiddete başvurusu, ebeveynler arasındaki cinsel sorunlar, işsizlik, yoksulluk gibi

nedenler yoğun bir stres durumu ortaya çıkarmakta ve çevredeki uygun rol modellerin eksikliği, içinde bulunulan grubun saldırganlığı teşvik etmesi gibi etkenlerin etkili olduğu görülmektedir (Taş, Uyanık, Karakaya, 1997; Freedman, Sears, Carlsmith, 1998; Taner ve Gökler, 2004; Özdoğan, 2004; Walsh, Mcmillian ve Jamieson, 2003; Akt. Kaymak Özmen, 2004; Kahraman, 2000). Bu faktörler aynı zamanda sonraki yıllarda saldırganlık ve suç işleme davranışlarının neden devam ettiğinin anahtarı olarak görülmüştür (Avcı, 2006).

Masalcı (2000) babanın öfke anındaki davranış tarzı ile çocuğunun saldırganlık davranışı arasındaki ilişkinin anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. Bolat Karataş (2002), ebeveynlerin saldırganlıkları ile ergenlerin saldırganlıkları arasında ilişki olduğunu ve doğru orantılı bir şekilde her iki tarafın da saldırganlık düzeylerinin arttığını tespit etmiştir. Şimşek ve Palancı (2014) ile Ayan'ın (2007) yapmış olduğu çalışmalarda ile ebeveynlerinden şiddet gören ergenlerin şiddet eğilim düzeylerinin şiddet görmeyenlere göre daha yüksek şiddet eğilimine sahip olduğu görülmüştür. Ebeveynleri tarafından şiddete maruz kalan çocuklar, cezalandırmayı bir yöntem olarak benimseme eğiliminde olabilmektedir.

Uzun süreli şiddete maruz kalmış ve özellikle dövülmüş, örselenmiş (fiziksel şiddet) çocuklar genellikle saldırgan davranış örüntüleri sergilemektedirler. Bu durum bu çocukların kendilerini sözel olarak ifade etmekte zorlanmalarına ve bu güçlüğü kendilerini saldırgan davranış ile ifade etmelerine yol açmaktadır. Özellikle tacize uğramış çocuk ve ergenler zararsız durumları bile yanlış yorumlayıp, aşırı duyarlılık gösterip, şiddet göstererek tepki vermektedirler (Erden ve Kargı, 2005).

2.3.3.2.5. Ailenin sosyo-ekonomik statüsü

Olumlu sosyal davranışlar üzerinde ailenin sosyo-ekonomik düzeyinin çocuk ve ergenlerde etkili olduğu literatürde mevcuttur. Bandy ve Wilhem (2007) ve Lefebvre ve Merrigan (1998) düşük gelirli ailelerin çocuklarının yardım etme ve paylaşma davranışlarının, yüksek gelirli ailelerin çocuklarına göre daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Lefebvre ve Merrigan'ın (1998) 4-11 yaş arası çocukların olumlu sosyal davranışlarını inceledikleri araştırmalarında, ebeveynleri ile yaşayan ve annesi ev hanımı olan çocukların olumlu sosyal davranışlarının diğerlerinden daha yüksek

olduğunu da ifade edilmiştir. Veenstra, Oldehinkel, De Winter, Verhulst ve Ormel (2008) ise yüksek sosyo-ekonomik düzeyli ailelerin çocuklarının olumlu sosyal davranış eğilimlerinin düşük sosyo-ekonomik düzeyli ailelerin çocuklarına göre daha fazla olduğunu bildirmişlerdir (Akt. Aydın Sünbül, 2012). Flouri ve Tzavidis (2008) sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan ailelerin 11-18 yaşları arasındaki çocuklarının yakınsal olumsuz yaşam koşullarının ergenlik dönemi psikopatolojisi üzerinde pozitif yönde, olumsuz yaşam koşulları ile davranım bozukluğunun olumlu sosyal davranışlar üzerinde orta düzeyde negatif etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Hatunoğlu'nun (1994) araştırmasında ailenin sosyo-ekonomik düzeyi ile saldırganlık arasındaki ilişkinin incelendiği kısımda, alt ve orta sosyo-ekonomik düzeyde yetişen bireylerin, üst sosyo-ekonomik düzeyde yetişen bireylere oranla daha fazla saldırganlık eğilimi gösterdiği görülmüştür. Özellikle büyük şehirlerin düşük sosyo-ekonomik düzeyi düşük mahallelerinde riskin daha fazla olduğu belirtilmiştir (Guterman, Cameron ve Staller, 2000).

Sosyo-ekonomik düzeyin düşüklüğü ve beraberinde getirdiği yoksulluk, yaşanan çevreye kendini ait hissedememe, uyuşturucu ve ateşli silahlara erişimin kolay olması, çevrede suç oranının yüksek olması gibi etmenleri beraberinde getirebilmekte ve suça, şiddete, saldırganlığa sebep olabilmektedir. Bireyin içinde yaşadığı çevre, duygusal ve davranışsal gelişimine etki etmekte ve sosyo-ekonomik düzeyin düşüklüğü ile birlikte bulunan çevre çocuğun saldırganlık eğilimi göstermesine sebep olabilmektedir. Sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve eğitim düzeyi düşük olan toplum kesimlerinde bulunan erkeklerin daha çok saldırgan ve şiddet içerikli davranışlara eğilimli olduğu, bu durumun eğitimsiz ve yoksul olmalarının olumsuz örneklerden daha kolay etkilenip, benimsemelerinden kaynaklandığı gözlenmiştir (Ersoy, 2001).

2.3.3.2.6. Ailenin eğitim durumu

Wilson ve Musick (1997)'e göre eğitim seviyesinin yüksek olması olumlu sosyal davranışa eğilimi arttırmaktadır. Yüksek eğitilmiş insanlar düşük eğitilmiş insanlara göre daha fazla kan verirler, organ bağışlarlar, gönüllü olurlar, hayırseverlikle meşguldürler (Bekkers ve Graaf, 2005; Yıldız, Taştan Boz ve Yıldırım, 2012).

Gençoğlu, Kumcağız ve Ersanlı (2014) anne ve babaların eğitim düzeyleri ile çocukların şiddet eğilimleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu çalışmanın sonucunda annelerin eğitim düzeyi yüksek olan annelerin çocuklarının şiddet eğilimi diğer çocuklara göre anlamlı olarak farklı bulunmuştur. Alan yazında annelerin eğitim düzeyi azaldıkça çocuklarına fiziksel istismar/ihmal davranışlarına daha fazla başvurdukları yönündeki bulgular görülmüştür (Güler, Uzun, Boztaş ve Aydoğan, 2002; Paavilainen, Astedt-Kurki, Paunonen-Illmomen ve Laippolo, 2001). Diğer taraftan alan yazında babaların eğitim durumu ile çocuklarının şiddet eğilimleri arasında bir ilişki olmadığına (Yıldız ve Erci, 2011; Gençoğlu, Kumcağız ve Ersanlı, 2014), bunun yanında da babanın eğitim düzeyi düştükçe çocuklarında saldırganlığın arttığına (Ergişi ve Köksal Akyol, 2009) dair araştırma bulguları mevcuttur.

2.3.3.3. Okula İlişkin Faktörler

Ebeveynlerin etkili olduğu gibi çocukların olumlu sosyal davranışları üzerinde okulun ve öğretmenlerin de etkisi bulunmaktadır. Olumlu rol model olan öğretmenler çocukları riskli davranışlardan koruyup, olumlu gelişimi de destekleyebilmektedirler (Roth ve Brooks-Gunn, 2000). Olumsuz rol modellerin olduğu, çocukların gelişimi açısından güvensiz olan okul ortamları da olumsuz sosyal davranışlara ve beraberinde saldırganlığa zemin hazırlayabilmektedir (Flanagan ve Faison, 2001).

Maguin ve arkadaşları (1995; Akt. Çetinkaya Yıldız ve Hatipoğlu Sümer, 2010) 10 yaşındaki çocuklarda gözlenen düşük düzeyde kendini okula ait hissetmenin ve eğitim yaşantısına ilişkin beklentilerinin az olmasının ileriki yaşlardaki şiddet davranışını yordamadığını ancak, 14 ve 16 yaşlarındaki aynı değişkenlerin ileriki yaşlarda şiddet davranışı gösterme riskini artırdığını tespit etmişlerdir. Okulda saldırganlık, zorbalık gibi davranışların ortaya çıkışı okuldaki öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeyi, okulun bulunduğu yerleşim yeri gibi etmenler göz önünde bulundurularak incelenmelidir. Bununla birlikte çocuğun okul başarısı, aile ilişkilerinde yetersizlik, parçalanmış aile, çocukluk örselenmeleri, akran reddi, saldırganlığın popüler rol modellerde görülmesi risk faktörleri olarak kabul edilmektedir.

2.3.3.4. Akranlara İlişkin Faktörler

Özellikle ergenlik dönemiyle birlikte etkisi azalmaya başlayan sosyalleşme aktörü olan aile yerini akranlara bırakmaktadır. Ergenler için arkadaşlık, sosyal ve duygusal destek, yakınlık sağlama, sosyal becerilerin gelişimine katkı sağlayarak sosyal gelişimde rol oynamak gibi birçok olumlu işleve hizmet etmektedir (Goldstein, Davis-Kean ve Eccles, 2005; Lansford, Criss, Pettit, Dodge ve Bates, 2003). Ergenlik döneminde akranların olumlu sosyal davranışlar üzerindeki etkisini araştıran araştırmacılar arkadaşı olan, arkadaş grubuna bağlılık geliştiren ve arkadaş grubu içerisinde sosyal olarak tercih edilen ergenlerin, diğer ergenlere göre olumlu sosyal davranış göstermelerinin daha olası olduğu (Ellis ve Zarbatany, 2007; Kumru, Carlo ve Edwards, 2004; McGuire ve Weisz, 1982), ergenlerin ait olma ve sosyal destek ihtiyaçları nedeni ile sergiledikleri olumlu sosyal davranışlarda akranların desteğinin ve akran modellerinin etkili olduğunu ortaya koymuştur (Gembeck, Geiger ve Crick, 2005; Jacobs, Vernon ve Eccles, 2004; Kumru, Sayıl ve Yağmurlu, 2008; Twenge, Baumeister, DeWall, Ciarocco ve Bartels, 2007; Wentzel ve McNamara, 1999). McNamara-Barry ve Wentzel (2006)'e göre, arkadaşlar genellikle birbirlerine karşı güçlü duygusal bağlar geliştirdikleri için birbirlerinin davranışlarını taklit etmeleri olası olur ve arkadaşlar arasında zaman geçtikçe olumlu sosyal davranışların düzeyinde de benzerlik olmaktadır. Araştırmacılar aynı zamanda akranlardan ve çevreden alınan sosyal desteğin, olumlu akran ilişkilerinin, akran kabulü ve akranların becerileri ile özdeşleşmenin ergenlerde olumlu sosyal davranışları pozitif yönde yordadığını; arkadaşlığın çatışma boyutlarının ise ergenlik döneminde olumlu sosyal davranış eğilimlerinde azalmaya neden olduğunu bildirmişlerdir (Aydın Sünbül, 2012).

Ma, Shek, Cheung ve Lee (1996) olumsuz akran ilişkilerinin erkeklerde kızlara oranla daha fazla olduğunu, olumlu akran ilişkilerinin ise kızlarda daha etkili olduğunu belirtmiştir (Akt. Aktaş ve Güvenç, 2006). Arkadaş grupları saldırganlık davranışının kontrol altına alındığı ortamlardır. Literatürde olumsuz akran ilişkilerinin saldırgan davranışla ilişkili olduğunu gösteren pek çok bulgudan söz edilmektedir. Akranlarla kurulan pozitif ilişkilerin saldırganlığı azalttığı görülmektedir (Aktaş ve Güvenç, 2006). Çocuk için bir grup içerisinde belirli bir amaç için yer alması önemli bir olgudur. Gruba ait olmak, ortak bilinçle hareket etmek, ortak kararlara katılmak,

kararları uygulama sırasında sorumluluk almak, saldırganlığı önlemede yararlı olan davranışlardır (Tuzcuoğlu ve Tuzcuoğlu, 2005).

Ancak akran gruplarının bazı olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Antisosyal bir yapısı olan gruba üye bir çocuk antisosyal davranışlar kazanabilmekte, zayıf kişilikli üyelerin edilgen kişilik yapıları pekişebilir, gruptan dışlanan üyeler, sonsuz bir güvensizlik duygusuna kapılabilmektedir (Tezcan, 1981; Akt. Sağlam, 2011). Akran grubunun saldırgan, şiddete meyilli ve suça sürüklenmiş olması gibi etmenlerin çocuklarda doğrudan saldırgan davranış gösterme üzerinde etkisi olduğu rapor edilmiştir (Griffin, Scheier, Botvin, Diaz ve Miller, 1999; Akt. Çetinkaya Yıldız ve Hatipoğlu Sümer, 2010; Burak, 2013). Erdoğan (2010) tarafından yapılan araştırmaya göre de benzer şekilde saldırgan eğilime sahip akran çevresi bulunan çocukların, diğer çocuklara göre daha fazla saldırganlık eğilimine sahip olduğu görülmüştür. Özellikle erkek çocuklarının üstünlük gösterme çabası, grup içinde yer bulabilme, aidiyet duygusu, kendisini gösterme gayretlerinin sonucu saldırgan davranışları bulunan akran gruplarına dahil oldukları, bu grup içerisinde saygınlık kazanma çabalarının olduğu düşünülmektedir. Akranları ile problem yaşayan çocukların akranlarına karşı daha saldırgan oldukları belirtilmiştir (Fagot ve Leve, 1998).

Yukarıda özetlenen araştırma sonuçlarına göre son yıllarda artış gösteren olumlu sosyal ve saldırgan davranışlara yönelik çalışmaların kavramsal boyutta bu davranışları açıklamaya katkı sağladığı görülmektedir. Olumlu sosyal davranışlar ile ilgili yurtdışında yapılan araştırmalar koruyucu nitelikteki birtakım değişkenlerin (ebeveyn tutumları, sosyal destek algısı, uygun arkadaş ve ebeveyn modelleri, benlik algısı, vb.) ve kişisel faktörlerin (yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey, ebeveyn değişkenleri, vb.) önemini ortaya koymaktadır. Ancak yurtdışında olumlu sosyal davranışları çoklu boyutta inceleyen birçok çalışma olduğu görülürken ülkemizde bu gibi çalışmaların henüz başlangıç düzeyinde olduğu ve bu davranışları çok yönlü ele alan araştırmaların da az olduğu görülmektedir.

3. YÖNTEM / ANALİZ

3.1. EVREN VE ÖRNEKLEM

Bu araştırmanın evrenini, İstanbul Adalet Sarayı Çocuk Mahkemeleri'ne 2016 yılı Şubat-Ağustos ayları arasında gelen suç tarihinde 12-18 yaş arası suça sürüklenmiş çocuklar oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminin seçiminde ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak örneklem grubu oluşturulurken, İstanbul 3. Çocuk Mahkemesi'ne 2016 yılı Şubat-Ağustos ayları arasında gelen 210 çocuk arasından görüşmeyi kabul etme, Adli Tıp Kurumu tarafından gönderilen raporda çocukların işledikleri davranışların hukuki anlam ve sonuçlarını kavrayabilecek durumda olduklarını belirtir ifadenin bulunması, okur yazar olma ölçütleri dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda 67 erkek, 6 kız olmak üzere 73 çocuk örnekleme oluşturmaktadır. Örneklemdaki kız çocuk sayısının az olmasının nedeni, suça sürüklenmiş çocuklar içerisinde kız çocuk nüfusunun az olmasından kaynaklanmaktadır.

3.2. SINIRLILIKLAR

Araştırmanın sınırlılıklar aşağıdaki gibidir.

- 1) Suça sürüklenmiş çocukların ailesel faktörlerinin ölçümü ve olumlu sosyal ile saldırgan davranışlarının ölçümü görüşme formu ve ölçeğin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
- 2) Araştırma bulguları İstanbul Adalet Sarayı 3. Çocuk Mahkemesi'nde herhangi bir suçtan dolayı 2016 yılı Şubat-Ağustos ayları arasında yargılanmakta olan ve suç tarihi itibari ile 12-18 yaş arası çocuklardan elde edilen verilerle sınırlıdır.
- 3) Araştırma sonuçları, çalışma örneklemini oluşturan İstanbul Adalet Sarayı 3. Çocuk Mahkemesi'nde herhangi bir suçtan dolayı 2016 yılı Şubat-Ağustos ayları arasında yargılanmakta olan suç tarihi itibari ile 12-18 yaş arası çocuklara genellenebilmektedir.

3.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

3.3.1. Görüşme Formu

Bu form, araştırmada ele alınan suça sürüklenmiş çocukların hangi suç ile yargılandığı, kriminolojik geçmişi, bireysel özellikleri, yaşı, cinsiyeti, doğum sırası, öğrenim durumu, ebeveynlerin öğrenim durumu, boşanma yaşayıp yaşamadıkları, sosyo-ekonomik durumu, gibi çocuğun bireysel ve çevresel bilgilerini toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmış olup, 26 sorudan oluşmaktadır.

3.3.2. Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği

Boxer, Tisak ve Goldstein (2004) tarafından geliştirilen, Bayraktar, Kındap, Kumru ve Sayıl (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 25 maddelik bir ölçektir. Amaca Yönelik (Proaktif) ve Tepkisel (Reaktif) Saldırgan Davranış ile Amaca Yönelik, Tepkisel ve Özgeci Olumlu Sosyal Davranış olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutlarında Cronbach Alpha iç tutarlılık kat sayıları; Amaca Yönelik Saldırgan Davranış için .79, Tepkisel Saldırgan Davranış için .85, Amaca Yönelik Olumlu Sosyal Davranış için .90, Tepkisel Olumlu Sosyal Davranış için .85 ve Özgeci Olumlu Sosyal Davranış için .83 olarak araştırmacılar tarafından bulunmuştur. Ölçek 1=Hiç Tanımlamıyor, 4= Kesinlikle Tanımlıyor olmak üzere 4'lü likert tipinde bir ölçektir (Bayraktar ve arkadaşları, 2010).

3.4. İŞLEM

Veri toplama aşamasında, öncelikle İstanbul 3. Çocuk Mahkemesi Hakimesi'ne araştırmanın konusu, amacı, yöntemi ve ne kadar zaman alacağı ile ilgili bilgi verilmiştir. Araştırmaya dair Adalet Bakanlığı'ndan ve İstanbul 3. Çocuk Mahkemesi'nden gerekli izinler alınmıştır.

İstanbul 3. Çocuk Mahkemesi tarafından sosyal inceleme için görüşmeye gönderilen çocuklarla bireysel olarak görüşmenin ardından araştırmaya konu görüşme formu ve ölçek uygulanmıştır.

Uygulamanın yapıldığı çocuklar uygulama öncesi, isminin herhangi bir şekilde bu çalışmada kullanılmayacağı, kişisel bilgilerinin gizli tutulacağı, yapılacak bu çalışmanın yargı sürecine bir etkisinin olmayacağı, uygulamaya katılmasının

gönüllülük esasına dayalı olduğu, istediği zaman bırakabileceği konularında bilgilendirilmiştir. Çocukların soru sormasına izin verilmiştir. Çalışmaya vereceği yanıtların samimi ve güvenilir olmasının araştırmadan elde edilecek sonuçlar açısından önemli olduğu söylenmiştir. Uygulama çocukların sözlü onamı alınarak, İstanbul Adalet Sarayı tarafından tahsis edilen odada gerçekleştirilmiştir. Çocuklara uygulama sonunda teşekkür edilerek son verilmiştir.

3.5. ANALİZ

Araştırmada kullanılan araştırmacılar tarafından oluşturulmuş Görüşme Formu ve Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeğinden elde edilen puanlar istatistiksel analizler yapılmak üzere bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Öncelikle araştırmada kullanılan Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği güvenirlik analizi sonucunda ölçeğin güvenirlik kat sayısı (cronbach alpha) .857, olumlu sosyal davranışlar güvenirlik kat sayısı (cronbach alpha) .899 ve saldırgan davranışlar güvenirlik kat sayısı (cronbach alpha) .932 olarak bulunmuştur. Araştırmada suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışlar ortalama puanları ile cinsiyet, yaş, doğum sırası, çocuğun ailesi ile ilişkisi, yaşam yeri, ebeveynlerin boşanma durumu, ebeveyn kaybı, ebeveynlerin eğitim durumları, ailenin sosyo-ekonomik durumu, ailede ve yakın akrabalarda suç öyküsü, ailede madde bağımlılığı, ailede çocuğa karşı fiziksel ya da sözel şiddet değişkenlerine göre farklılaşmanın anlamlı düzeyde olup olmadığına bakılarak, dağılımın normal olmadığı ve *t test* için gerekli koşulların sağlanamadığı ölçümlerde *Mann - Whitney U* analizi ile; *tek yönlü varyans analizi (ANOVA)* için gerekli koşulların sağlanamadığı ölçümlerde ise *Kruskal Wallis - H analizi* ile analiz yapılmıştır. Beş alt ölçekten oluşan Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği olumlu sosyal davranışlar ve saldırgan davranışlar ortalama puanları üzerinden yorumlanarak araştırmada kullanılmıştır. *Tek Örneklem Kolmogorov-Smirnov Analizi* sonucu normal dağılımlarına bakılan *Olumlu Sosyal Davranışlar* ($p=.910>.05$) parametrik testler ile *Saldırgan Davranışlar* ($p=.000<.05$) parametrik olmayan testler ile analiz yapılarak incelenmiştir. Bulguların anlamlı olup olmadığının yorumlanmasında $p<.05$ anlamlılık düzeyi ölçüt alınmıştır. Bu analiz sonucu bulgular rapor edilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, araştırmada ele alınan hipotezlerle ilgili olarak elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Hipotezlerde yer alan cinsiyet, yaş, doğum sırası, çocuğun ailesi ile ilişkisi, yaşam yeri, ebeveynlerin boşanma durumu, ebeveynlerin eğitim durumları, ailenin sosyo-ekonomik durumu, ailede ve yakın akrabalarda suç öyküsü, ailede madde bağımlılığı, ailede çocuğa karşı fiziksel ya da sözel şiddet değişkenleri ile olumlu sosyal ve saldırgan davranışlar bağımlı değişkenlerine göre istatistiksel analizler yapılmış ve bu bölümde tablolar halinde sunulmuştur.

4.1. BETİMSEL ANALİZ SONUÇLARI

Örneklem grubunu oluşturan suça sürüklenmiş çocuklara ilişkin sıklık ve yüzde analiz sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Çocuğa Yönelik Betimleyici İstatistiksel Analizler

<i>Değişken</i>	<i>Sıklık(f)</i>	<i>Yüzde(%)</i>
<i>Cinsiyet</i>		
Kız	6	8.2
Erkek	67	91.8
<i>Yaş</i>		
12-15	14	19.2
16-18	37	50.7
19 ve yukarısı	22	30.1
<i>Eğitim Durumu</i>		
İlkokul terk	4	5.5
Ortaokul	10	13.7
Ortaokul terk	15	20.5
Lise	23	31.5
Lise terk	21	28.8
<i>Doğum Sırası</i>		
İlk	18	24.7
Ortanca	32	43.8
Son	16	21.9
Tek	7	9.6
<i>Yaşam Yeri</i>		
Ev	61	83.6
Yurt	3	4.1
Cezaevi	5	6.8
Sokak	4	5.5
<i>Madde Bağımlılığı</i>		
Var	19	26.0
Yok	54	74.0

Çalışmanın örneklemini 6'sı (%8.2) kız, 67'si (%91.8) erkek olmak üzere toplam 73 suça sürüklenmiş çocuk oluşturmaktadır. 12-15 yaş arasından 14 kişi (%19.2), 16-18 yaş arasından 37 kişi (%50.7), 19 ve üstü yaşa sahip 22 kişi (%30.1) örnekleme yer almaktadır (bkz. Tablo 2).

Çocukların 4'ünün (%5.5) ilkokul terk, 10'unun (%13.7) ortaokul mezunu ya da öğrencisi, 15'inin (%20.5) ortaokul terk, 23'ünün (%31.5) lise mezunu ya da öğrencisi, 21'inin ise (%28.8) lise terk olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 2).

Çocukların 18'inin (%24.7) ilk çocuk olduğu, 32'sinin (%43.8) ortanca çocuk olduğu, 16'sının (%21.9) son çocuk olduğu ve 7'sinin (%9.6) tek çocuk olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 2).

Çocukların 61'inin (%83.6) ailesiyle birlikte ya da bir akrabası ile birlikte ev ortamında yaşamakta olduğu, 3'ünün (%4.1) Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı bir yurttan yaşamakta olduğu, 5'inin (%6.8) cezaevinde olduğu, 4'ünün (%5.5) ise sokakta yaşadığı görülmektedir (bkz. Tablo 2).

Çocukların 19'unun (%26) madde bağımlısı olduğu, 54'ünün (%74) ise madde bağımlısı olmadığı görülmektedir (bkz. Tablo 2).

Suçta sürüklenmiş çocukların kriminolojik geçmişleri ve hangi suç ile 3. Çocuk Mahkemesi'nde yargılandıklarına ilişkin sıklık ve yüzde analiz sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Çocuğun Kriminolojik Geçmişine İlişkin Betimleyici İstatistiksel Analizler

Değişken	Sıklık(f)	Yüzde(%)
<i>Kaçınıcı Suç Dosyası</i>		
<i>İlk</i>	37	50.7
<i>İki ve üzeri</i>	36	49.3
<i>Suç Türleri</i>		
<i>Yaralama</i>	1	1.4
<i>Hakaret</i>	11	15.1
<i>Kişiyi Hürriyetinden Yoksun Bırakma</i>	1	1.4
<i>Yasak Olmayan Madde Kullanarak Müsabaka Düzenini Bozmak</i>	4	5.5
<i>Kamu Malına Zarar Verme</i>	4	5.5
<i>Hırsızlık</i>	33	45.2
<i>Ruhsatsız Ateşli Silahlarla Mermileri Satın Alma, Taşıma, Bulundurma</i>	2	2.7
<i>Korku, Kaygı veya Panik Yaratabilecek Tarzda Silahla Ateş Etme</i>	1	1.4
<i>Mala Zarar Verme</i>	14	19.2
<i>Nitelikli Olarak Konut Dokunulmazlığını İhlal Etme</i>	14	19.2
<i>Kanuna Aykırı Toplantı ve Yürüyüşlere Silahsız Katılarak İhtara Rağmen Dağılmama</i>	4	5.5
<i>Görevi Yaptırmamak İçin Direnme</i>	3	4.1
<i>Başkasına Ait Banka veya Kredi Kartının İzinsiz Kullanılması Suretiyle Yarar Sağlama</i>	1	1.4
<i>Manevi veya Mali Hakkına Tecavüz</i>	2	2.7
<i>Tehdit</i>	1	1.4
<i>Bileti Olmaksızın Spor Müsabakalarını İzlemek Amacıyla Spor Alanlarına Girmek</i>	1	1.4

Araştırmaya katılan suça sürüklenmiş çocuklardan 37'sinin (%50.7) adli sistem içerisinde ilk defa bir suç dosyasının olduğu, 36'sını (%49.3) ise iki ve üzeri suç dosyasının olduğu Tablo 3'te görülmektedir.

Çocuklardan 1'i (%1.4) yaralama, 11'i (%15.1) hakaret, 1'i (%1.4) kişiyi hürriyetinden yoksun bırakma, 4'ü (%5.5) yasak olmayan madde kullanarak müsabaka düzenini bozma, 4'ü (%5.5) kamu malına zarar verme, 33'ü (45.2) hırsızlık, 2'si (%2.7) ruhsatsız ateşli silahlarla mermileri satın alma, taşıma ve bulundurma, 1'i (%1.4) korku, kaygı veya panik yaratacak tarzda silahla ateş etme, 14'ü (%19.2) mala zarar verme, 14'ü (%19.2) nitelikli olarak konut dokunulmazlığını ihlal etme, 4'ü (%5.5) kanuna aykırı toplantı ve yürüyüşlere silahsız katılarak ihtara rağmen dağılmama, 3'ü (%4.1) görevi yaptırmamak için direnme, 1'i (%1.4) başkasına ait banka veya kredi kartının izinsiz kullanılması suretiyle yarar sağlama, 2'si (%2.7) manevi veya mali haklara tecavüz, 1'i (%1.4) tehdit, 1'i (%1.4) bileti olmaksızın spor

müşabakalarını izlemek amacıyla spor alanlarına girmek suçlarından 3. Çocuk Mahkemesi'nde yargılanmaktadır (bkz. Tablo 3).

Suçta sürüklenmiş çocukların ailesine yönelik değişkenlerin sıklık ve yüzde analiz sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Ailesine Yönelik Betimleyici İstatistiksel Analizler

<i>Değişken</i>	<i>Sıklık(f)</i>	<i>Yüzde(%)</i>
<i>Boşanma</i>		
<i>Var</i>	<i>14</i>	<i>19.2</i>
<i>Yok</i>	<i>59</i>	<i>80.8</i>
<i>Ebeveyn Kaybı</i>		
<i>Annenin Ölümü ya da Kaçması</i>	<i>5</i>	<i>6.8</i>
<i>Babanın Ölümü ya da Kaçması</i>	<i>7</i>	<i>9.6</i>
<i>Kayıp Yok</i>	<i>61</i>	<i>83.6</i>
<i>Annenin Eğitim Durumu</i>		
<i>Okur Yazar Değil</i>	<i>21</i>	<i>28.8</i>
<i>İlkokul Mezunu</i>	<i>27</i>	<i>37.0</i>
<i>Ortaokul Mezunu</i>	<i>19</i>	<i>26.0</i>
<i>Lise Mezunu</i>	<i>6</i>	<i>8.2</i>
<i>Babanın Eğitim Durumu</i>		
<i>Okur Yazar Değil</i>	<i>18</i>	<i>24.7</i>
<i>İlkokul Mezunu</i>	<i>29</i>	<i>39.7</i>
<i>Ortaokul Mezunu</i>	<i>17</i>	<i>23.3</i>
<i>Lise Mezunu</i>	<i>9</i>	<i>12.3</i>
<i>Ailede ve Yakın Akrabalarda Suç Öyküsü</i>		
<i>Kardeşlerden en az birinin suç öyküsü var</i>	<i>9</i>	<i>12.3</i>
<i>Ebeveynlerden en az birinin suç öyküsü var</i>	<i>9</i>	<i>12.3</i>
<i>Ebeveynlerden ve kardeşlerden her ikisinden de en az birinin suç öyküsü var</i>	<i>3</i>	<i>4.1</i>
<i>Yakın akrabalarından en az birinin suç öyküsü var</i>	<i>8</i>	<i>11.0</i>
<i>Yok</i>	<i>44</i>	<i>60.3</i>

<i>Değişken</i>	<i>Sıklık(f)</i>	<i>Yüzde(%)</i>
<i>Ailede Madde Bağımlılığı</i>		
<i>Kardeşlerden en az biri madde kullanıyor</i>	9	12.3
<i>Ebeveynlerden en az biri madde kullanıyor</i>	5	6.8
<i>Yok</i>	59	80.8
<i>Ailede Fiziksel / Sözel Şiddet</i>		
<i>Fiziksel ve sözel şiddet var</i>	14	19.2
<i>Fiziksel ve sözel şiddet yok</i>	53	72.6
<i>Sözel şiddet var, fiziksel şiddet yok</i>	6	8.2
<i>Çocuğun Ailesi ile İlişkisi</i>		
<i>İyi</i>	26	35.6
<i>Orta</i>	21	28.8
<i>Kötü</i>	26	35.6
<i>Sosyo-ekonomik Durumu</i>		
<i>Düşük</i>	51	69.9
<i>Orta</i>	19	26.0
<i>Yüksek</i>	3	4.1

Araştırmaya katılan suça sürüklenmiş çocuklardan 14'ünün (%19.2) ebeveynlerinin boşanmış olduğu, 59'unun (%80.8) ebeveynleri arasında boşanmanın olmadığı, 5'inin (%6.8) annesinin öldüğü ya da kaçtığı, 7'sinin (%9.6) babasının öldüğü ya da kaçtığı, 61'inin (%83.6) ise ebeveyn kaybı yaşamadığı görülmektedir (bkz. Tablo 4).

Çocukların 21'inin (%28.8) annesinin okur yazar olmadığı, 27'sinin (%37) annesinin ilkokul mezunu olduğu, 19'unun (%26) ortaokul mezunu olduğu, 6'sının (%8.2) lise mezunu olduğu; 18'inin (%24.7) babasının okur yazar olmadığı, 29'unun (%39.7) ilkokul mezunu olduğu, 17'sinin (%23.3) ortaokul mezunu olduğu, 9'unun (%12.3) ise lise mezunu olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 4).

Çocuklardan 9'u (%12.3) kardeşlerinden en az birinin suç öyküsü olduğunu, 9'u (%12.3) ebeveynlerinden en az birinin suç öyküsü olduğunu, 3'ü (%4.1) ebeveynlerinden ve kardeşlerinden her ikisinden de en az birinin suç öyküsü olduğunu, 8'i (%11) yakın akrabalarından en az birinin suç öyküsü olduğunu, 44'ü ise (%60.3)

ailesinde ya da yakın akrabalarında suç öyküsü bulunan kimsenin olmadığını ifade etmiştir (bkz. Tablo 4).

Çocukların 9'u (%12.3) kardeşlerinden en az birinin madde kullandığını, 5'i (%6.8) ebeveynlerinden en az birinin madde kullandığını, 59'u (%80.8) ise ailesinde madde kullanan kimsenin olmadığını ifade etmiştir (bkz. Tablo 4).

Çocukların 14'ü (%19.2) ailesinde fiziksel ve sözel şiddetin olduğunu, 53'ü (%72.6) ailesinde fiziksel ve sözel şiddetin olmadığını, 6'sı (%8.2) ailesinde sözel şiddetin olduğunu, ancak fiziksel şiddetin olmadığını belirtmiştir (bkz. Tablo 4).

Çocuklardan 26'sının (%35.6) ailesi ile ilişkisinin iyi olduğu, 21'inin (%28.8) ailesi ile ilişkisinin orta olduğu, 26'sının (%35.6) ise ailesi ile ilişkisinin kötü olduğu belirlenmiştir (bkz. Tablo 4).

Çocukların 51'inin (%69.9) düşük sosyo-ekonomik düzeyde olduğu, 19'unun (%26.6) orta sosyo-ekonomik düzeyde olduğu, 3'ünün (%4.1) ise yüksek sosyo-ekonomik düzeyde olduğu belirlenmiştir (bkz. Tablo 4).

Araştırmada kullanılan değişkenlerden elde edilen puanların ortalaması, standart sapması, minimum ve maksimum değerleri Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Ölçeğin ve Alt Ölçeklerin Puan Ortalaması, Standart Sapması, Min. ve Maks. Değerleri

Değişkenler	Ort.	Ss.	Min.	Maks.
Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği				
Olumlu Sosyal Davranışlar	2.67	.62354	1.27	4
Saldırgan Davranışlar	1.20	.58668	1.00	3.80

4.2. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE CİNSİYETLERİ ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR

Cinsiyet değişkenine göre *saldırgan davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı yapılan *Mann-Whitney U Analizi* ile Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Çocukların Cinsiyetlerine Göre Saldırganlık Davranışlar Ort. Değerleri ve Mann-Whitney U Analizi

	Cinsiyet	N	Sıra Ort.	U	z	p
Saldırgan Davranışlar	Erkek	67	36.88	209.000	.167	.867
	Kız	6	38.33			
	Toplam	73				

Uygulanan *Mann-Whitney U Analizi* sonuçlarına göre *saldırgan davranışlar* puan ortalamalarının cinsiyet değişkeni açısından anlamlı derecede farklılaşmadığı görülmektedir (U=209.000; $p>.05$) (bkz. Tablo 6).

Cinsiyet değişkenine göre *olumlu sosyal davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan *t test Analizi* ile Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Çocukların Cinsiyetlerine Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerler ve t test

					T test		
	Cinsiyet	N	Ort.	Ort.’nın Std. Hatası	t	df	p
Olumlu Sosyal Davranışlar	Erkek	67	2.7740 (.61325)	.07492	1.765	71	.082
	Kız	6	2.3117 (.63180)	.25793			
	Toplam	73					

* Standart sapmalar parantez içerisinde verilmiştir.

Tablo 7’de, suça sürüklenmiş çocukların *olumlu sosyal davranışlarının* ($t=1.765$; $p>.05$) cinsiyet değişkeni ile aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

4.3. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE YAŞLARI ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR

Yaş değişkenine göre *saldırgan davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı yapılan *Kruskal Wallis-H Analizi* ile Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Çocukların Yaşlarına Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi

	Çocuğun Yaşı	N	Sıra Ort.	χ^2	df	p
Saldırgan Davranışlar	12-15	14	36.14	.859	2	.651
	16-18	37	35.34			
	19 ve yukarısı	22	40.34			
	Toplam	73				

Uygulanan *Kruskal Wallis-H Analizi* sonuçlarına göre *saldırgan davranışlar* puan ortalamalarının yaş değişkeni açısından anlamlı derecede farklılaşmadığı görülmektedir ($\chi^2=.859$; $df=2$; $p=.651>.05$) (bkz. Tablo 8).

Yaş değişkenine göre *olumlu sosyal davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı yapılan *ANOVA Analizi* ile Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Çocukların Yaşlarına Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi

	Çocuğun Yaşı	N	Ort.	F	p
Olumlu Sosyal Davranışlar	12-15	14	2.7193 (.59335)	.016	.984
	16-18	37	2.7311 (.70547)		
	19 ve yukarısı	22	2.7550 (.51117)		
	Toplam	73	2.7360 (.62354)		

*Standart Sapmalar parantez içerisinde verilmiştir.

Tablo 9’da görüldüğü gibi, *olumlu sosyal davranışlar* ($F=.016$; $p>.05$) puan ortalamalarının suça sürüklenmiş çocuğun yaşı değişkeni ile arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

4.4. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE DOĞUM SIRASI ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR

Çocuğun doğum sırası değişkenine göre *saldırgan davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı yapılan *Kruskal Wallis-H Analizi* ile Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Çocukların Doğum Sırasına Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi

	Doğum Sırası	N	Sıra Ort.	χ^2	df	p
Saldırgan Davranışlar	İlk	18	34.81	3.477	3	.324
	Ortanca	32	40.94			
	Son	16	30.03			
	Tek	7	40.57			
	Toplam	73				

Uygulanan *Kruskal Wallis-H Analizi* sonuçlarına göre *saldırgan davranışlar* puan ortalamalarının çocuğun doğum sırası değişkeni açısından anlamlı derecede farklılaşmadığı görülmektedir ($\chi^2=3.477$; $df=3$; $p=.324>.05$) (bkz. Tablo 10).

Çocuğun doğum sırası değişkenine göre *olumlu sosyal davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan *ANOVA Analizi* ile Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Çocukların Doğum Sırasına Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi

	Doğum Sırası	N	Ort.	F	p
Olumlu Sosyal Davranışlar	İlk	18	2.8333 (.58112)	1.673	.181
	Ortanca	32	2.8397 (.61781)		
	Son	16	2.5869 (.59718)		
	Tek	7	2.3529 (.72720)		
	Toplam	73	2.7360 (.62354)		

* Standart sapmalar parantez içerisinde verilmiştir.

Tablo 11’de görüldüğü gibi, *olumlu sosyal davranışlar* ($F=1.673$; $p>.05$) puan ortalamalarının suça sürüklenmiş çocuğun doğum sırası değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

4.5. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE ÇOCUKLARIN YAŞADIKLARI YER ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR

Çocuğun yaşam yeri değişkenine göre *olumlu sosyal davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan *ANOVA Analizi* ile Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Çocukların Yaşadıkları Yere Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi

	Yaşam Yeri	N	Ort.	F	p
Olumlu Sosyal Davranışlar	Ev	61	2.7180 (.58760)	.804	.494
	Yurt	3	2.5333 (.34962)		
	Cezaevi	5	3.1320 (.83073)		
	Sokak	4	2.6675 (1.05304)		
	Toplam	73	2.7360 (.62354)		

* Standart sapmalar parantez içerisinde verilmiştir.

Tablo 12’de görüldüğü gibi, *olumlu sosyal davranışlar* ($F=1.277$; $p>.05$) puan ortalamalarının suça sürüklenmiş çocuğun yaşam yeri değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği, yapılan *ANOVA Analizi* sonucunda görülmektedir.

Çocuğun yaşam yeri değişkenine göre *saldırgan davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan *Kruskal Wallis-H Analizi* ile Tablo 13’te gösterilmiştir.

Tablo 13. Çocukların Yaşadıkları Yere Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi

	Yaşam Yeri	N	Sıra Ort.	χ^2	df	p
Saldırgan Davranışlar	Ev	61	36.34	5.299	3	.151
	Yurt	3	56.50			
	Cezaevi	5	25.50			
	Sokak	4	46.75			
	Toplam	73				

Tablo 13’de görüldüğü gibi, *saldırgan davranışlar* ($\chi^2=5.299$; $df=3$; $p=.151>.05$) puan ortalamalarının suça sürüklenmiş çocuğun yaşam yeri değişkeni ile arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

4.6. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE EBEVEYNLERİNİN BOŞANMA DURUMU ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR

Çocuğun ebeveynlerinin boşanma durumu değişkenine göre *olumlu sosyal davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan *t test* Analizi ile Tablo 14’te sunulmuştur.

Tablo 14. Çocukların Ebeveynlerinin Boşanma Durumuna Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve t test

						T testi		
	Ebeveynlerin Boşanma Durumu	N	Ort.	Std. Sapma	Ort.’nın Std. Hatası	t	df	p
Olumlu Sosyal Davranışlar	Var	14	2.6150	.71614	.19140			
	Yok	59	2.7647	.60276	.07847	.806	71	.423
	Toplam	73						

Uygulanan *t test* sonuçlarına göre *olumlu sosyal davranışlar* puan ortalamalarının ebeveynlerin boşanma durumu değişkeni açısından anlamlı derecede farklılaşmadığı görülmektedir ($t=.806$; $p>.05$) (bkz. Tablo 14).

Ebeveynlerin boşanma durumu değişkenine göre *saldırgan davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan *Mann-Whitney U Analizi* ile Tablo 15’te sunulmuştur.

Tablo 15. Çocukların Ebeveynlerinin Boşanma Durumuna Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Mann-Whitney U Analizi

	Ebeveynlerin Boşanma Durumu	N	Sıra Ort.	U	z	p
Saldırgan Davranışlar	Var	14	35.89	397.500	-.226	.821
	Yok	59	37.26			
	Toplam	73				

Uygulanan *Mann-Whitney U Analizi* sonucunda, *saldırgan davranışlar* ($U=397.500$; $p>.05$) puan ortalamaları ile suça sürüklenmiş çocukların ebeveynlerinin boşanma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (bkz. Tablo 15).

4.7. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE EBEVEYN KAYBI ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR

Çocuğun ebeveyn kaybı değişkenine göre *olumlu sosyal davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan *ANOVA Analizi* ile Tablo 16’da sunulmuştur.

Tablo 16. Çocukların Ebeveyn Kaybına Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi

	Ebeveyn Kaybı	N	Ort.	F	p
Olumlu Sosyal Davranışlar	Annenin Ölümü ya da Kaçması	5	2.3760 (.84213)	3.591	.033
	Babanın Ölümü ya da Kaçması	7	3.2571 (.77491)		
	Kayıp Yok	61	2.7057 (.56198)		
	Toplam	73	2.7360 (.62354)		

* Standart sapmalar parantez içerisinde verilmiştir.

Tablo 16’da görüldüğü gibi, *olumlu sosyal davranışlar* ($F=3.591$; $p<.05$) puan ortalamaları ile suça sürüklenmiş çocuklarda ebeveyn kaybı değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Hangi grupların arasındaki farkın anlamlı olduğunu belirleyebilmek için *Post Hoc Analizleri* yapılmıştır (bkz. Tablo 17).

Tablo 17. Post Hoc Tukey HSD Analizi

	(I) Ebeveyn Kaybı	(J) Ebeveyn Kaybı	Ortalamalar Arası Fark (I-J)	Std. Hata	Sig. (p)	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Tukey HSD	Annenin Ölümü ya da Kaçması	Babanın Ölümü ya da Kaçması	-.88114*	.35264	.039	-1.7256	-.0367
		Kayıp Yok	-.32974	.28015	.471	-1.0006	.3411
	Babanın Ölümü ya da Kaçması	Annenin Ölümü ya da Kaçması	.88114*	.35264	.039	.0367	1.7256
		Kayıp Yok	.55141	.24033	.063	-.0241	1.1269
	Kayıp Yok	Annenin Ölümü ya da Kaçması	.32974	.28015	.471	-.3411	1.0006
		Babanın Ölümü ya da Kaçması	-.55141	.24033	.063	-1.1269	.0241

* İstatistiksel olarak farklı olan gruplar Mean Difference sütununda “*” işareti ile belirtilmiştir.

Üç grup karşılaştırıldığından ve her grubun gözlem sayısı farklı olduğundan *Post Hoc Tukey Analizi yapılmıştır*. Olumlu sosyal davranışların suça sürüklenmiş çocukların ebeveyn kaybı değişkenine göre hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan *Post Hoc Tukey Analizi* sonucunda annenin ölümü ya da kaçması ile babanın ölümü ya da kaçması grubu arasında ($p=.039<.05$) anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Annenin ölümü ya da kaçması ($X= 2.3760$), babanın ölümü ya da kaçmasına göre ($X= 3.2571$) daha az olumlu sosyal davranış sergilemektedir (bkz. Tablo 17).

Çocuğun ebeveyn kaybı değişkenine göre *saldırgan davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan *Kruskal Wallis-H Analizi* ile Tablo 18’de sunulmuştur.

Tablo 18. Çocukların Ebeveyn Kaybına Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi

	Ebeveyn Kaybı	N	Sıra Ort.	χ^2	df	p
Saldırgan Davranışlar	Annenin Ölümü ya da Kaçması	5	44.10	2.382	2	.304
	Babanın Ölümü ya da Kaçması	7	26.86			
	Kayıp Yok	61	37.58			
	Toplam	73				

Tablo 18’de görüldüğü gibi, uygulanan *Kruskal Wallis-H Analizi* sonucunda, *saldırgan davranışlar* ($\chi^2=2.382$; $df=2$; $p=.304>.05$) puan ortalamaları ile suça sürüklenmiş çocukların ebeveyn kaybı değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

4.8. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE ANNENİNİN EĞİTİM DURUMU ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR

Annenin eğitim durumu değişkenine göre *olumlu sosyal davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan *ANOVA Analizi* ile Tablo 19’da sunulmuştur.

Tablo 19. Annenin Eğitim Durumuna Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi

	Annenin Eğitim Durumu	N	Ort.	F	p
Olumlu Sosyal Davranışlar	Okur Yazar Değil	21	2.8633 (.59226)	.996	.400
	İlkokul	27	2.7533 (.64432)		
	Ortaokul	19	2.6832 (.63601)		
	Lise	6	2.3800 (.59012)		
	Toplam	73	2.7360 (.62354)		

* Standart sapmalar parantez içerisinde verilmiştir.

Tablo 19’da görüldüğü gibi, *olumlu sosyal davranışlar* ($F=.996$; $p>.05$) puan ortalamaları ile annenin eğitim durumu değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Annenin eğitim durumu değişkenine göre *saldırgan davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan *Kruskal Wallis-H Analizi* ile Tablo 20’de sunulmuştur.

Tablo 20. Annenin Eğitim Durumuna Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi

	Annenin Eğitim Durumu	N	Sıra Ort.	χ^2	df	p
Saldırgan Davranışlar	Okur Yazar Değil	21	34.76			
	İlkokul	27	38.87			
	Ortaokul	19	35.87			
	Lise	6	40.00			
	Toplam	73				
				.667	3	.881

Tablo 20’de görüldüğü gibi, uygulanan *Kruskal Wallis-H Analizi* sonucunda, *saldırgan davranışlar* ($\chi^2=.667$; $df=3$; $p=.881>.05$) puan ortalamaları ile annenin eğitim durumu değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

4.9. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE BABANIN EĞİTİM DURUMU ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR

Babanın eğitim durumu değişkenine göre *olumlu sosyal davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan *ANOVA Analizi* ile Tablo 21’de sunulmuştur.

Tablo 21. Babanın Eğitim Durumuna Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi

	Babanın Eğitim Durumu	N	Ort.	F	p
Olumlu Sosyal Davranışlar	Okur Yazar Değil	18	2.6628 (.72886)		
	İlkokul	29	2.8259 (.55394)		
	Ortaokul	17	2.6218 (.52045)		
	Lise	9	2.8089 (.82437)		
	Toplam	73	2.7360 (.62354)		

* Standart sapmalar parantez içerisinde verilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda *olumlu sosyal davranışlar* ($F=.504$; $p>.05$) puan ortalamalarının babanın eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur (bkz. Tablo 21).

Babanın eğitim durumu değişkenine göre *saldırgan davranışlar* puan ortalamaları arasındaki bir farklılığı incelemek amacıyla elde edilen verilere *Kruskal Wallis-H Analizi* uygulanmıştır (bkz. Tablo 22).

Tablo 22. Babanın Eğitim Durumuna Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi

	Babanın Eğitim Durumu	N	Sıra Ort.	χ^2	df	p
Saldırgan Davranışlar	Okur Yazar Değil	18	35.03	1.724	3	.632
	İlkokul	29	36.48			
	Ortaokul	17	35.62			
	Lise	9	45.22			
	Toplam	73				

Tablo 22’de görüldüğü gibi, uygulanan *Kruskal Wallis-H Analizi* sonucunda, *saldırgan davranışlar* ($\chi^2=1.724$; $df=3$; $p=.632>.05$) puan ortalamaları ile suça sürüklenmiş çocukların babalarının eğitim durumu değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

4.10. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE AİLE İÇİNDE FİZİKSEL VE/VEYA SÖZEL ŞİDDET ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR

Aile içinde fiziksel ve/veya sözel şiddet değişkenine göre *olumlu sosyal davranışlar* puan ortalamaları arasındaki anlamlı farklılık incelemek amacıyla *ANOVA Analizi* uygulanmıştır (bkz. Tablo 23).

Tablo 23. Aile İçinde Fiziksel ve/veya Sözel Şiddet Durumuna Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi

	Fiziksel ve/veya Sözel Şiddet	N	Ort.	F	p
Olumlu Sosyal Davranışlar	Fiziksel ve sözel şiddet var	14	2.8714 (.75037)	.811	.448
	Fiziksel ve sözel şiddet yok	53	2.6792 (.60840)		
	Sözel şiddet var, fiziksel şiddet Yok	6	2.9217 (.39802)		
	Toplam	73	2.7360 (.62354)		

* Standart sapmalar parantez içerisinde verilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda *olumlu sosyal davranışlar* ($F=.811$; $p>.05$) puan ortalamalarının aile içinde fiziksel ve/veya sözel şiddet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir (bkz. Tablo 23).

Aile içinde fiziksel ve/veya sözel şiddet değişkenine göre *saldırgan davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan *Kruskal Wallis-H Analizi* ile Tablo 24’te sunulmuştur.

Tablo 24. Aile İçinde Fiziksel ve/veya Sözel Şiddet Durumuna Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi

	Fiziksel ve/veya Sözel Şiddet	N	Sıra Ort.	χ^2	df	p
Saldırgan Davranışlar	Fiziksel ve sözel şiddet var	14	46.18	4.467	2	.107
	Fiziksel ve sözel şiddet yok	53	33.94			
	Sözel şiddet var, fiziksel şiddet yok	6	42.58			
	Toplam	73				

Tablo 24’de görüldüğü gibi, uygulanan *Kruskal Wallis-H Analizi* sonucunda, *saldırgan davranışlar* ($\chi^2=4.467$; $df=2$; $p=.107>.05$) puan ortalamaları ile suça sürüklenmiş çocukların ailesinde fiziksel ve/veya sözel şiddet durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

4.11. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE ÇOCUĞUN AİLESİ İLE İLİŞKİSİ ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR

Çocuğun aile ile ilişkisi değişkenine göre *olumlu sosyal davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan *ANOVA Analizi* ile Tablo 25’te sunulmuştur.

Tablo 25. Çocuğun Ailesi ile İlişisine Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi

	Ailesi ile İlişki	N	Ort.	F	p
Olumlu Sosyal Davranışlar	İyi	26	2.7254 (.60317)	.234	.792
	Orta	21	2.6729 (.57132)		
	Kötü	26	2.7977 (.69812)		
	Toplam	73	2.7360 (.62354)		

* Standart sapmalar parantez içerisinde verilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda *olumlu sosyal davranışlar* ($F=.811$; $p>.05$) puan ortalamalarının çocuğun ailesi ile ilişkisi değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur (bkz. Tablo 25).

Çocuğun ailesi ile ilişkisi değişkenine göre *saldırgan davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan *Kruskal Wallis-H Analizi* ile Tablo 26’da sunulmuştur.

Tablo 26. Çocuğun Ailesi ile İlişisine Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi

	Ailesi ile İlişki	N	Sıra Ort.	χ^2	df	p
Saldırgan Davranışlar	İyi	26	36.19	2.165	2	.339
	Orta	21	32.64			
	Kötü	26	41.33			
	Toplam	73				

Tablo 26’da görüldüğü gibi, uygulanan *Kruskal Wallis-H Analizi* sonucunda, *saldırgan davranışlar* ($\chi^2=2.165$; $df=2$; $p=.339>.05$) puan ortalamaları ile suça sürüklenmiş çocukların ailesi ile ilişkisi değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

4.12. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE ÇOCUĞUN AİLESİ VE YAKIN AKRABALARINDA SUÇ ÖYKÜSÜ BULUNMA DURUMU ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR

Çocuğun ailesi ve yakın akrabalarında suç öyküsü bulunma değişkenine göre *olumlu sosyal davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan *ANOVA Analizi* ile Tablo 27’de sunulmuştur.

Tablo 27. Çocuğun Ailesi ve Yakın Akrabalarında Suç Öyküsü Bulunma Durumuna Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi

	Suç Öyküsü	N	Ort.	F	p
Olumlu Sosyal Davranışlar	Kardeşlerden en az birinin suç öyküsü var	9	2.9489 (.46286)	1.889	.122
	Ebeveynlerden en az birinin suç öyküsü var	9	2.6889 (.64015)		
	Hem ebeveynlerden hem de kardeşlerden birinin suç öyküsü var	3	1.8667 (.23714)		
	Yakın akrabalarından en az birinin suç öyküsü var	8	2.8500 (.36123)		
	Suç öyküsü olan yok	44	2.7407 (.66779)		
	Toplam	73	2.7360 (.62354)		

* Standart sapmalar parantez içerisinde verilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda *olumlu sosyal davranışlar* ($F=1.889$; $p>.05$) puan ortalamalarının çocuğun ailesi ve yakın akrabalarında suç öyküsü bulunma değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur (bkz. Tablo 27).

Çocuğun ailesi ve yakın akrabalarında suç öyküsü bulunma değişkenine göre *saldırgan davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı elde edilen verilere uygulanan *Kruskal Wallis-H Analizi* ile Tablo 28’de sunulmuştur.

Tablo 28. Çocuğun Ailesi ve Yakın Akrabalarında Suç Öyküsü Bulunma Durumuna Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi

	Suç Öyküsü	N	Sıra Ort.	χ^2	df	p
Saldırgan Davranışlar	Kardeşlerden en az birinin suç öyküsü var	9	43.94	6.627	4	.157
	Ebeveynlerden en az birinin suç öyküsü var	9	43.50			
	Hem ebeveynlerden hem de kardeşlerden birinin suç öyküsü var	3	57.67			
	Yakın akrabalarından en az birinin suç öyküsü var	8	31.94			
	Suç öyküsü olan yok	44	33.76			
	Toplam	73				

Saldırgan davranışlar ($\chi^2=6.627$; $df=4$; $p=.157>.05$) puan ortalamalarının suça sürüklenmiş çocukların ailelerinde ve yakın akrabalarında suç öyküsü bulunma durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir (bkz. Tablo 28).

4.13. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE ÇOCUĞUN AİLESİNDE MADDE KULLANIMI ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR

Çocuğun ailesinde madde kullanım durumu değişkenine göre *olumlu sosyal davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan ANOVA Analizi ile Tablo 29’da sunulmuştur.

Tablo 29. Çocuğun Ailesinde Madde Kullanım Durumuna Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi

	Madde Kullanımı	N	Ort.	F	p
Olumlu Sosyal Davranışlar	Kardeşlerden en az biri madde kullanıyor	9	2.9711 (.40649)		
	Madde kullanan yok	59	2.7071 (.65226)		
	Ebeveynlerden en az biri madde kullanıyor	5	2.6540 (.59500)	.741	.480
	Toplam	73	2.7360 (.62354)		

* Standart sapmalar parantez içerisinde verilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda *olumlu sosyal davranışlar* ($F=.741$; $p>.05$) puan ortalamalarının çocuğun ailesinde madde kullanım durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur (bkz. Tablo 29).

Çocuğun ailesinde madde kullanım durumu değişkenine göre *saldırgan davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan *Kruskal Wallis-H Analizi* ile Tablo 30’da sunulmuştur.

Tablo 30. Çocuğun Ailesinde Madde Kullanım Durumuna Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi

	Madde Kullanımı	N	Sıra Ort.	χ^2	df	p
Saldırgan Davranışlar	Kardeşlerden en az biri madde kullanıyor	9	41.39	.930	2	.628
	Madde kullanan yok	59	35.88			
	Ebeveynlerden en az biri madde kullanıyor	5	42.30			
	Toplam	73				

Saldırgan davranışlar ($\chi^2=.980$; $df=2$; $p=.628>.05$) puan ortalamalarının çocuğun ailesinde madde kullanım durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği yapılan *Kruskal Wallis-H Analizi* sonucunda bulunmuştur (bkz. Tablo 30).

4.14. SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL VE SALDIRGAN DAVRANIŞLARI İLE SOSYO-EKONOMİK DÜZEY ARASINDAKİ FARKLILIĞA İLİŞKİN BULGULAR

Sosyo-ekonomik düzey değişkenine göre *olumlu sosyal davranışlar* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan *ANOVA Analizi* ile Tablo 31’de sunulmuştur.

Tablo 31. Sosyo-ekonomik Düzeye Göre Olumlu Sosyal Davranışlar Ort. Değerleri ve ANOVA Analizi

	Sosyo-ekonomik Düzey	N	Ort.	F	p
Olumlu Sosyal Davranışlar	Düşük	51	2.8369 (.63529)	2.320	.106
	Orta	19	2.4905 (.55842)		
	Yüksek	3	2.5767 (.48014)		
	Toplam	73	2.7360 (.62354)		

* Standart sapmalar parantez içerisinde verilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda *olumlu sosyal davranışlar* ($F=2.320$; $p>.05$) puan ortalamalarının sosyo-ekonomik düzey değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir (bkz. Tablo 31).

Sosyo-ekonomik düzey değişkenine göre *saldırgan davranış* puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı uygulanan *Kruskal Wallis-H Analizi* ile Tablo 32’de sunulmuştur.

Tablo 32. Sosyo-ekonomik Düzeye Göre Saldırgan Davranışlar Ort. Değerleri ve Kruskal Wallis-H Analizi

	Sosyo-ekonomik Düzey	N	Sıra Ort.	χ^2	df	p
Saldırgan Davranışlar	Düşük	51	37.23	.067	2	.967
	Orta	19	36.11			
	Yüksek	3	38.83			
	Toplam	73				

Saldırgan davranışlar ($\chi^2=.067$; $df=2$; $p=.967>.05$) puan ortalamalarının sosyo-ekonomik düzey değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığı uygulanan *Kruskal Wallis-H Analizi* bulunmuştur (bkz. Tablo 32).

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmanın temel amacı çocukların suça sürüklenmesinde etkisi yurt içi ve yurt dışında birçok araştırmada görülmekte olan çocuğun cinsiyeti, yaşı, doğum sırası, ailesi ile ilişkisi, yaşam yeri, ebeveynlerin boşanma durumu, ebeveynlerin eğitim durumları, ailenin sosyo-ekonomik durumu, ailede ve yakın akrabalarda suç öyküsü, ailede madde bağımlılığı, ailede çocuğa karşı fiziksel ya da sözel şiddet değişkenleri ile suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığının incelenmesidir. Çalışmanın bu bölümünde, araştırmanın temel amacına ulaşmak için, oluşturulmuş olan araştırma sorularının yanıtı, yapılan analizlerden elde edilen bulgular ilgili literatür çerçevesinde tartışılarak cevaplanmaya çalışılmıştır.

Suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile cinsiyetleri arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılan analizler sonucunda suça sürüklenmiş çocukların saldırgan davranışlar puan ortalamalarının cinsiyet değişkeni ile arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Literatürde Ağlamaz (2006), Çiftçi Topaloğlu (2013) ve Hatunoğlu'nun (1994) çalışmalarında da benzer bir şekilde çocukların saldırganlık puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Bu durum çocukların saldırganlıkları üzerinde akran reddi, akran şiddetine maruz kalma gibi değişkenlerin etkisini düşündürmüştür.

Arslan ve arkadaşları (2010), Burak (2013), Çetinkaya Yıldız ve Hatipoğlu Sümer (2010), Efilti (2006), Eroğlu (2009), Gençoğlu, Kumcağz ve Ersanlı (2014), Gönültaş (2013), Güven (2015), Nair (2014), Orpinas, Murray ve Kelder (1999), Öz (2007), Öztürk (2008), Sezer, Kolaç ve Erol (2013), Temel (2008), Thompson, O'Neill Grace ve Cohen (2002), Tuzgöl (1998), Yıldız ve Erci'nin (2011) çalışmalarında ise çocukların cinsiyetlerine göre saldırganlık puanlarının anlamlı düzeyde farklılaştığı, erkek çocuklarının daha yüksek saldırganlık puan ortalamalarına sahip olduğu görülmüştür.

Mevcut çalışmada yapılan analizler sonucunda cinsiyet değişkeni ile olumlu sosyal davranışlar puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur. Ancak literatürde mevcut çalışma bulgularından farklı olarak, olumlu sosyal davranışları cinsiyet değişkeni açısından inceleyen araştırmacılar (Aktaş ve Güvenç, 2006; Altay ve Güre, 2012; Aydın Sünbül, 2012; Carlo ve arkadaşları, 2003; Kumru, 2002; Kumru ve arkadaşları, 2004; McGinley ve Carlo, 2007) kız ergenlerin erkek ergenlere olumlu sosyal davranışları ve yardım etme davranışlarını daha fazla sergilediklerini bulmuşlardır. Bu durum örneklemdaki kız ergenlerin sayısının artırılarak çalışmanın tekrar edilmesi durumunda sonucun değişebileceğini düşündürmüştür.

Suçta sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile yaşları arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik yapılan analizler sonucunda istatistiksel açıdan yaş değişkeni ile saldırgan davranışlar puan ortalamaları arasında bir farklılık olmadığını göstermiştir. Bu durum Burak (2013), Filiz (2009), Tuzgöl (1998), Ümit (2010) ve Yeğen'in (2008) araştırmaları ile paralellik göstermektedir. Çetinkaya Yıldız ve Hatipoğlu Sümer (2010), Günaydın (2008), Kurnaz (2009), Nair (2014), Öztürk (2008) ve Yıldız ve Erci'nin (2010) bulgularında ise saldırganlık ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Mevcut çalışmada bulgular yaş ile olumlu sosyal davranışlar puan ortalamaları arasında istatistiksel bir farklılık olmadığı yönünde bulunmuştur. Literatürde yaş ve olumlu sosyal davranış arasındaki farklılığı inceleyen araştırmacılar farklı sonuçlara ulaşmıştır. Mevcut çalışmaya paralel olarak McGinley ve Carlo (2007)'ya göre yaş ile olumlu sosyal davranışlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı, Carlo ve arkadaşlarına (2003) göre de kamusal olumlu sosyal davranışların yaş ile bir ilişkisinin olmadığı gözlenmiştir. Aktaş ve Güvenç (2006)'ın araştırmasında da kızlarda duygusal ve kamusal olumlu sosyal davranışlar ile yaş arasında bir ilişki gözlenmemiştir. Eisenberg ve Fabes (1998), Kumru (2002), Pakaslahti, Karjalainen ve Järvisen (2002) erken yaş grubundaki ergenlerin olumlu sosyal davranış gösterme eğiliminin diğer yaş grubundaki ergenlere göre daha fazla olduğunu yaptıkları araştırmalar ile ortaya koymuştur. Buna karşın Aydın Sünbül (2012), Carlo ve Randall (2002), Eisenberg ve arkadaşları (1995), Fabes ve arkadaşları (1999) ve Kumru ve

arkadaşlarının (2004) araştırma bulguları olumlu sosyal davranış gösterme eğiliminin yaş ile pozitif bir şekilde arttığı yönünde bulunmuştur.

Suçta sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile doğum sırası arasındaki ilişkiye yönelik mevcut çalışmada bulunan bulgulara çocukların doğum sırası ile saldırgan ve olumlu sosyal davranışlar puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak ortanca çocukların diğer çocuklara göre olumlu sosyal ve saldırgan davranışlarının daha yüksek puan ortalamasına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Literatürde mevcut araştırma sonuçlarına paralel şekilde Burak'ın (2013), İkiz'in (2015) ve Şen'in (2009) yapmış olduğu araştırmalarda saldırganlığın çocukların doğum sırasına göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur. Ancak 3. doğum sırasına sahip olan çocukların saldırganlık ortalamalarının yükseldiği görülmektedir. Gençoğlu, Kumcağız ve Ersanlı'nın (2014) araştırmasında ilk çocukların en küçük, ortanca ve tek çocuklara göre şiddet eğilimlerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Doğum sırası değişkeninin araştırmalarda anlamlı bir farklılık yaratmamasının nedeni olarak, ebeveynlerin çocuklara yaklaşımı, aile içindeki iletişimin niteliği gibi faktörlerin etkisi söylenebilmektedir.

Suçta sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile çocukların yaşadıkları yer arasındaki farklılığa ilişkin yapılan analizler sonucunda suçta sürüklenmiş çocukların yaşadıkları yer ile olumlu sosyal ve saldırgan davranışlar puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Gönültaş (2013), Ustabas (2011) ve Yıldırım (2006) öğrencilerin saldırganlık puanlarının aileleri ile birlikte ya da ayrı yaşama durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediğini bulmuşlardır. Ancak Dizman (2003) anne yoksunu olan çocukların anne-babası ile yaşayan çocuklara göre daha saldırgan olduğunu bulmuştur. Orpinas, Murray ve Kelder (1999) benzer şekilde anne babası ile birlikte yaşayan çocukların yaşamayanlara göre daha düşük saldırganlık puanlarına sahip olduğunu çalışmasında tespit etmiştir.

Suçta sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile ebeveynlerinin boşanma durumu arasındaki farklılığa yönelik mevcut çalışma bulgularında suçta sürüklenmiş çocukların ebeveynlerinin boşanma durumunun olumlu

sosyal ve saldırgan davranışlar puan ortalamaları ile anlamlı bir farklılığa sahip olmadıkları yönünde olduğu görülmüştür. Literatürde mevcut çalışmaya paralel şekilde Burak (2013), Ustabas (2011) ve Yıldırım'ın (2006) yaptıkları araştırmalar sonucunda da boşanma durumu ile saldırganlık puanları arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmüştür.

Çocuğa yönelik duyarlı, sıcak, anlayışlı, kabul edici, sorumluluk sahibi ve koruyucu davranışların çocuklarda olumlu sosyal davranışları arttırabildiği literatürde belirtilmiştir. Bu koşulların üzerinde etkili olan boşanmanın da çocukların olumlu sosyal davranışları ve bu davranışların gelişimde etkisi bulunabilmektedir (Şen, 2009).

Aras ve arkadaşları (2007), Balkaya ve Ceyhan (2007) ve Bulut (2010) anne ve babaların ayrı ya da birlikte yaşama durumuna göre, ergenlerin kural dışı davranışlarının anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını bulmuştur. Gültekin Akduman, Akduman ve Cantürk (2007), Türkeri (1995) ve Yılmaz (2000) tarafından yapılan araştırmalarda ise bu durumun tersinin bulunduğu görülmektedir. Gültekin Akduman, Akduman ve Cantürk'ün (2007) suça sürüklenmiş çocuklarla ilgili araştırmasında ergenlerin %64'ünün parçalanmış aileye sahip oldukları görülmektedir. Başaran (2008), Gümüş (2000), Karahan, Özcan ve Ağlamaz (2009), Rickel ve Allen'de (1987; Akt. Ayan, 2007) ebeveynleri boşanmış çocukların saldırganlık puanlarının ebeveynleri birlikte olan çocuklardan daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Gönültaş (2013) da benzer şekilde anne babası boşanmış öğrencilerin saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Suçta sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile ebeveyn kaybı arasındaki farklılığa baktığımızda; suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal davranışlar puan ortalamalarının ebeveyn kaybı ile arasında anlamlı bir farklılık olduğu, babanın ölümü ya da kaçmasının, annenin ölümü ya da kaçmasına göre daha fazla olumlu sosyal davranışlar puan ortalamasını arttırdığı görülmektedir. Benzer şekilde yapılan analizler sonucunda suça sürüklenmiş çocukların ebeveyn kaybı değişkenine göre çocukların saldırgan davranışlar puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Ancak annenin ölümü ya da kaçmasının, ebeveyn kaybı olmamasına ve babanın ölümü ya da kaçmasına göre daha fazla saldırganlık puan ortalamalarını arttırdığı görülmektedir. Literatürde bu konuda yapılan

çalışmalarda farklı sonuçlar mevcuttur. Yıldırım (2006) mevcut çalışma bulgularına paralel olarak annenin vefat etme durumuna göre saldırganlık puanının anlamlı bir farklılık gösterdiğini, annesi vefat eden öğrencilerin saldırganlık puanlarının yüksek olduğunu ortaya koymuştur.  alışmasında babanın sağ olup olmama değişkenine göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Burak (2013) ve Kula (2008) ise anne ve babanın sağ olması ile saldırganlık puanı arasında anlamlı bir farklılık olmadığını araştırmalarında tespit etmişlerdir. Gönültaş (2013) saldırganlık puanının annenin yaşam durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediğini, ancak babanın yaşam durumuna göre anlamlı olarak farklılık gösterdiğini, babası vefat etmiş öğrencilerin saldırganlık puanının, babası sağ olan öğrencilere göre daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Annenin kaybı, çocuğun hayatındaki anne rolünün eksik olması çeşitli davranış bozukluklarının nedeni olabilmektedir. Anneden yoksunluk endişe, aşırı sevgi gereksinimi, düşmanlık ve güçlü bir intikam duygusu, beraberinde suça sürüklenme, saldırgan davranışlar ve bunalımı doğurabilmektedir. İ  dünyasındaki çatışmaları bu tür olumsuz tepkilerle dışa vuran çocuğun sinir sisteminde bozukluklar, davranış ve kişilik yapısındaki dengesizlikler görülmesi olası olabilmektedir (Yeğen, 2008).

Suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile anne ve babanın eğitim durumu arasındaki farklılığa ilişkin bulgulara göre suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışlar puan ortalamaları ile anne ve babanın eğitim durumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak Wilson ve Musick (1997)'e göre eğitim seviyesinin yüksek olması olumlu sosyal davranışa eğilimi arttırmaktadır. Yüksek eğitimli insanlar düşük eğitimli insanlara göre daha fazla kan verirler, organ bağışlarlar, gönüllü olurlar, hayırseverlikle meşguld rl r (Bekkers ve Graaf, 2005).

Gençoğlu, Kumcağız ve Ersanlı (2014), anne ve babaların eğitim düzeyleri ile çocukların şiddet eğilimleri arasındaki farklılığı incelemiştir. Bu çalışmanın sonucunda eğitim düzeyi yüksek olan annelerin çocuklarının şiddet eğiliminin diğer çocuklara göre anlamlı bir farklılık gösterdiğini bulunmuştur. Karaca, Gündüz ve Aral'ın (2011)  alışmasında ise anne ve babanın eğitim durumu ile ilişkisel

saldırganlık arasında anlamlı bir farklılık bulunmuş ancak mevcut çalışmaya paralel olarak anne ve babanın eğitim durumu ile olumlu sosyal davranışlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Tuzgöl (1998) de çalışmasında anne-babanın eğitim durumunun saldırganlık düzeyine etkisinin anlamlı olmadığını bulmuştur. Diğer taraftan alan yazında babaların eğitim durumu ile çocuklarının şiddet eğilimleri arasında bir ilişki olmadığına (Gençoğlu, Kumcağız ve Ersanlı, 2014; Yıldız ve Erci, 2011) ve babanın eğitim düzeyi düştükçe çocuklarda saldırganlığın arttığına (Ergişi ve Köksal Akyol, 2009) dair araştırma bulguları mevcuttur.

Suçta sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışları ile aile içinde çocuğa karşı fiziksel ve/veya sözel şiddet arasındaki farklılığa yönelik yapılan analizler sonucu literatürden farklı olarak suçta sürüklenmiş çocukların aile içinde şiddete maruz kalma durumu ile saldırganlık ve olumlu sosyal davranış puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak çocuğa karşı fiziksel ve sözel şiddet olduğu durumda saldırgan davranışların, fiziksel ve/veya sözel şiddet olmayan durumda ise olumlu sosyal davranış puan ortalamalarının diğerlerine göre daha yüksek olduğu araştırma bulguları sonucunda görülmektedir.

Mevcut araştırma bulgularından farklı olarak alan yazında Ayan (2007), Bolat Karataş (2002), Gönültaş (2013), Şahin ve Owen (2009), Şimşek ve Palancı (2014) ve Yasankul (2007) aile içi şiddet ile saldırganlık puanı ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğunu, aile içi şiddete maruz kalan öğrencilerin, aile içi şiddete maruz kalmayanların saldırganlık puanlarından daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Benson, Buehler ve Gerard (2008), Bulut (2010), Edens, Skopp ve Cahill (2008), Erdoğdu (2005), Haskan (2009), Türkeri (1995) ve Yılmaz (2000) ailede şiddet görmenin ergenlerin problem davranışlarının en güçlü yordayıcılarından biri olduğunu bulmuşlardır. Türkeri'nin (1995) çalışmasında aç bırakma, odaya hapsedme, zincire vurma, bir yerini yakma, dövülerek cezalandırma gibi şiddet davranışlarının suçta sürüklenmiş çocukların ailelerindeki şiddetin boyutlarını göstermektedir. Avcı'nın (2008) çalışmasında da tutuklu çocukların suç işledikleri zaman ailelerinin kendilerini döverek, evden dışarı atarak, eve ya da odaya hapsederek, azarlayarak cezalandırdıkları görülmektedir. Haskan (2009) ailesinde şiddet gören ergenlerin

şiddet eğilimin daha yüksek olduğunu bulmuştur. Masalcı (2000) babanın öfke anındaki davranış tarzı ile çocuğunun saldırganlık davranışı arasındaki ilişkinin anlamlı olduğunu tespit etmiştir. Şiddetin bulunduğu ortamda büyüyen çocuklar şiddet, saldırganlık gibi anti sosyal davranışları normal algılayıp, model alarak sosyal ilişkilerinde saldırganca tutumlar sergilemektedir.

Suçta sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışlar puan ortalamaları ile ailesi ile ilişkisi arasında mevcut çalışmada literatürden farklı olarak istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Gördeles Beşer, Baysan Arabacı ve Uzunoğlu'nun (2016) araştırmasında aile ilişkilerini olumsuz olarak değerlendiren çocukların çok daha fazla suça karıştığı tespit edilmiştir. Yavuzer (2010) çocuğun özellikle babası ile ilişkisinin, çocuğun kişiliğinin gelişiminde babanın özdeşim modeli olması sebebiyle önem taşımakta olduğunu ortaya koymuştur. Babanın yokluğu, ilgisizliği ya da pasif olması çocuğun başta kişilik yapısını, ruh ve beden sağlığını önemli ölçüde etkileyebilmekte ve bazı davranış problemleri ile uyum sorunlarını beraberinde getirebilmektedir. Ayan (2007) ise annesi kendisine olumsuz davranan çocukların saldırganlık puanlarının, annelerin kendisine olumlu davranan çocukların saldırganlık puanlarından daha yüksek olduğunu saptamıştır.

Suçta sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışlar puan ortalamaları ile çocuğun ailesi ve yakın akrabalarında suç öyküsü bulunma durumu arasındaki farklılığa yönelik mevcut araştırma bulgularına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Sosyal öğrenme teorisine göre olumlu sosyal davranışlar öğrenilir (Bandura, 1977; Akt. Yıldız, Taştan Boz ve Yıldırım, 2012). Bu teori yardım etme ve paylaşma davranışlarında ödül ve cezanın etkili olduğu, çocuğun sevdiği, saygı duyduğu anne - baba ya da yakın çevresindeki rol modelleri gözlemleyerek olumlu sosyal davranışları öğrenebileceği, davranabileceği ve davranması gerektiğini ifade etmektedir (Yıldız, Taştan Boz ve Yıldırım, 2012; Şen, 2009).

Aksoy ve Ögel'in (2004), suç işlemiş ergenlerle yapılan çalışmaları derlediği çalışmasında bu çocukların çevrelerinde suç işleyen ve cezaevine giren kişilerin olduğu, evde ve okulda şiddete maruz kaldıkları ve okuldan kaçma davranışını sıklıkla sergiledikleri tespit edilmiştir. Başar (1992), Bulut (2010), Erkan (1995), Gürsel (1997), Haskan (2009) ve Kunt (2003) ailesinde olumsuz rol model olan, herhangi bir suçtan ceza almış kişi ya da kişiler olan ergenlerin kural dışı davranışlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğunu bulmuşlardır. Erkan (1995) çocuk mahkemesine gelen çocukların %26.5'inin ailesinde de suç işleyen kişilerin olduğunu, %15.5 ile de en yüksek oranı babaların aldığını, %7 ile bu oranı ağabey ve kardeşlerin izlediğini, annelerde suç oranının ise yok denecek kadar az olduğunu bulmuştur. Haskan (2009), ailesinde cezaevi geçmişi olan kişilerin olduğu ergenler arasında şiddet eğilimini diğerlerine göre daha yüksek bulmuştur.

Suçla sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışlar puan ortalamaları ile çocuğun ailesinde madde kullanımı arasındaki farklılığa yönelik mevcut araştırma bulgularına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Haskan (2009) ailesinde alkol kullanan kişilerin olduğu ergenlerin şiddet eğiliminin daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Steinberg (2007) madde kullanan ergenlerin anne babalarının da alkol ya da madde kullandıklarını yüksek olduğunu, Ögel ve Liman (2003) madde kullanan öğrencilerin ailelerinde annesinde alkol kullanımı olan, akrabalarında ve çevresinde madde kullanımı olan öğrencilerin madde kullanım riskinin daha fazla olduğunu bulmuştur. Bulut (2010) ise anne ve babası alkol kullanan ergenlerin anne ve babası alkol kullanmayan ergenlere göre daha fazla kural dışı davranış gösterdiğini saptamıştır.

Suçla sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışlar puan ortalamaları ile sosyo-ekonomik düzey arasında mevcut araştırma bulgularına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Mevcut araştırma bulgularına paralel olarak Aydın Sünbül (2012) olumlu sosyal davranışlar ile sosyo-ekonomik düzey arasında anlamlı bir farklılık bulmamış, ancak aile gelir düzeyi 2500-3499TL arasında olan grubun en yüksek olumlu sosyal davranışlar toplam puan ortalamasına sahip olduğunu bulmuştur.

Olumlu sosyal davranışlar üzerinde ailenin sosyo-ekonomik düzeyinin çocuk ve ergenlerde etkili olduğu ve olmadığı yönünde literatürde veriler mevcuttur. Bandy ve Wilhem (2007) düşük gelirli ailelerin çocuklarının yardım etme ve paylaşma davranışlarının, yüksek gelirli ailelerin çocuklarına göre daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Veenstra, Oldehinkel, De Winter, Verhulst ve Ormel (2008) ise yüksek sosyo-ekonomik düzeyli ailelerin çocuklarının olumlu sosyal davranış eğilimlerinin düşük sosyo-ekonomik düzeyli ailelerin çocuklarına göre daha fazla olduğunu bildirmişlerdir.

Mevcut araştırma sonuçlarına paralel olarak Öz (2007), Ayan (2007), Erşan, Doğan ve Doğan (2009), Tuzgöl (1998) ve Şahan (2007) çocukların saldırganlık düzeyleri ile sosyo-ekonomik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymuşlardır.

Suçta sürüklenmiş çocuklarda yapılan çalışmalardan Kunt'un (2003) çalışmasına baktığımızda bu çocukların daha çok yoksul ailelerden geldikleri görülmektedir. Gündoğdu (2010), Gönültaş (2013), Hatunoğlu (1994) ve Yılmaz (2000) saldırganlık puan ortalamalarının ailenin gelir düzeyine göre anlamlı olarak farklılaştığını, maddi durumu düşük olan ergenlerin, maddi durumu iyi olan ergenlere göre saldırganlık ortalamalarının yüksek olduğunu bulmuşlardır.

Mevcut çalışmanın sonuçları suçta sürüklenmiş çocuklarda olumlu sosyal ve saldırgan davranışlar ile aile kapsamında çalışılacak ileriki araştırmalara kaynak olması bakımından önem arz etmektedir.

Son yıllarda artış göstermesiyle birlikte, hala ülkemizde sayıca az olan ve genellikle niceliksel yönden ele alınan olumlu sosyal ve saldırgan davranışlara yönelik çalışmaların kavramsal boyutta bu davranışları açıklamaya katkı sağladığı görülmektedir. Olumlu sosyal davranışlar ile ilgili yurtdışında yapılan araştırmalar koruyucu nitelikteki birtakım değişkenlerin (ebeveyn tutumları, sosyal destek algısı, uygun arkadaş ve ebeveyn modelleri, benlik algısı, vb.) ve kişisel faktörlerin (yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey, ebeveyn değişkenleri, vb.) önemini ortaya koymaktadır. Ancak yurtdışında olumlu sosyal davranışları çoklu boyutta inceleyen birçok çalışma olduğu görülürken ülkemizde bu gibi çalışmaların henüz başlangıç

aşamasında olduğu ve bu davranışları çok yönlü ele alan araştırmaların da az olduğu görülmektedir. Bu alanda, nitel araştırma yöntemlerinden de faydalanarak araştırmaların çeşitliliğinin artırılarak yapılması, yapılacak araştırmaların kuramsal dayanaklarının sunulması, kuramların ve değişkenlerin hangi koşullarda daha geçerli veya hangi koşullarda örtüşen yanlarının olduğunu aydınlatacaktır.

Bu araştırmanın sınırlılıklarından yola çıkılarak, bu sınırlılıkların giderilmesi için çalışılması uygun görülmektedir. Araştırma güvenilirliği artırmak adına farklı adliyelerdeki Çocuk Mahkemelerine gelen suça sürüklenmiş çocuklar örnekleme alınıp, katılımcı sayısı çoğaltılarak araştırma tekrar edilmelidir. Ancak, söz konusu uygulamaların gerçekleşmesi ve değerlendirilmesi için daha fazla araştırmaya, zamana ve desteğe ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Acar, G., Demir, A., Görmez, D. ve Keser, İ. (2015). Aile ve çocuk suçluluğu ilişkisi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1(2).
- Ağlamaz, T. (2006). *Lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarının kendini açma davranışı, okul türü, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba öğrenim düzeyi ve ailenin aylık gelir düzeyi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Akbaba, T. (2011). *Kartal-Kadıköy bölgesi çocuk suçluluğu profili*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Akbaş, A. (1993). Ergenlerin kendini gerçekleştirme düzeylerini etkileyen bazı faktörler. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-12.
- Akboy, R. (2005). Eğitim psikolojisi ve çoklu zeka. *İzmir: Dinozor Kitapevi*.
- Aksoy, A. ve Ögel, K. (2004). Tutuklu ve hükümlü ergenlerin özellikleri: Türkiye’de yapılan çalışmaların gözden geçirilmesi. *Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü’nün Gözetimindeki Çocuklara Yönelik Hizmetlerin İyileştirilmesi Projesi İhtiyaçların Belirlenmesi Çalışması. Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul*.
- Aktaş, V. (2001). *Çocuklarda saldırganlık ile olumsuz niyet yükleme eğilimleri arasındaki ilişkiler*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Aktaş, V. ve Güvenç, G. B. (2006). Kız ve erkek ergenlerde saldırgan ve olumlu sosyal davranışlar ile yaş, ilişkisel bağlam ve kişiler arası duyarlılık arasındaki ilişkiler. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2).
- Akyüz, E. (2000). Ulusal ve uluslararası hukukta çocuğun haklarının ve güvenliğinin korunması, *Milli Eğitim Basımevi, Ankara*.
- Altay, F. B. (2007). *Okulöncesi kuruma (devlet-özel) devam eden çocukların sosyal yeterlik ve olumlu sosyal davranışları ile ebeveyn stilleri arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Altay, F. B. ve Güre, A. (2012). Okul öncesi kuruma (devlet-özel) devam eden çocukların sosyal yeterlik ve olumlu sosyal davranışları ile annelerinin ebeveynlik stilleri arasındaki ilişkiler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2699-2718.

- Altuner, D., Engin, N., Gürer, C., Akyay, İ. ve Akgül, A. (2009). Madde kullanımı ve suç ilişkisi: kesitsel bir araştırma. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 87-94.
- Anderson, C. A. (2002). Aggression. Article in E. Borgatta (Ed.) *The Encyclopedia of Sociology, Revised Edition*, New York: MacMillan.
- Anderson, C. A., & Bushman, B.J. (2002). Human Aggression. *Annual Review of Psychology*, 53: 27-51.
- Aras, Ş., Günay, T., Özcan, S. ve Orçın, E. (2007). İzmir ilinde lise öğrencilerinin riskli davranışları. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 8: 186-196.
- Arslan, C., Hamarta, E., Arslan, E. ve Saygın, Y. (2010). Ergenlerde saldırganlık ve kişilerarası problem çözmenin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(1).
- Aslan, D. ve Özgün, Ö. (2009). Eğitim Psikolojisi. N. Aral ve T. Duman (Ed.) Sosyal öğrenme kuramı. *Kriter Yayınları*. Ankara.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E, Bem, D. J., & Nolen-Hoeksema, S. N. (2010), Psikolojiye Giriş, *Arkadaş Yayınları*, Ankara.
- Avcı, A. (2010). Aile yapısı ve atmosferinin okula şiddetine etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8 (19): 7-52.
- Avcı, M. (2006). Ergenlikte toplumsal uyum sorunları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1): 39-64.
- Avcı, M. (2008). Tutuklu çocuklar üzerine bir araştırma: çocukların suça yönelmesinde etkili olan toplumsal nedenler ve çözüm önerileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1).
- Avcı, M. (2012). Eğitimde temel bir sorun: yabancılaşma/a basic problem in reeducation: alienation. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3).
- Ayan, S. (2007). Aile içinde şiddete uğrayan çocukların saldırganlık eğilimleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8: 206-214.
- Ayar, D. ve Öztürk, C. (2015). Türkiye’de lisansüstü çalışmalarda çocuk suçluluğu. *The Journal of Pediatric Research*. 2(1): 17-20.
- Aydın, A., ve Akgün, S. (2014). Ergenlikte reaktif-proaktif saldırganlık, öfke ve narsisizm ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 29(73): 44-56.
- Aydın Sünbül, Z. (2012). *Ergenlerde olumlu sosyal davranışları yordamada koruyucu faktörler ve bazı kişisel değişkenlerin rolü*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

- Bağcı, B. (2015). *Çocuk ve yetişkin prososyallik ölçeklerinin geçerlik güvenirlik çalışması ve çocuk ile anne-baba prososyal davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Bal, H. (2003). *Hukuk-hukuk sosyolojisi*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, Yayın No: 32.
- Balkaya, A. ve Ceyhan, E. (2007). Lise öğrencilerinin suç davranışı düzeylerinin bazı kişisel ve ailesel nitelikler bakımından incelenmesi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3(11): 13-27.
- Bandy, R., & Wilhelm, O. M. (2007). Family structure and income during childhood and subsequent prosocial behavior in young adulthood. *In Working Papers, Department of Economics, IUPUI*.
- Başar, F. (1992). *Ankara Kalaba Çocuk İslahevi'nde 15–18 yaş grubu ergenlerin suça yönelmelerinde ailenin etkisi üzerine karşılaştırmalı bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Başaran, C. (2008). *Çeşitli tür liselerde öğrenim gören öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1998). *Aile içinde ve toplumsal alanda şiddet. Bilim Serisi, 113*, Ankara.
- Bayrakcı, M. (2007). Sosyal öğrenme kuramı ve eğitimde uygulanması. *SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14.
- Bayraktar, F., Kındap, Y, Kumru, A. ve Sayıl, M. (2010). Olumlu sosyal ve saldırgan davranışlar ölçeğinin ergen örnekleminde psikometrik açıdan incelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*. 13(26): 1-13.
- Bekkers, R., & Graaf, N. D. (2005). Field of education and prosocial behavior. *Marktdag Sociologie, June 2, Brussels*.
- Benson, M., Buehler, C., & Gerard, J. M. (2008). Interparental hostility and early adolescent problem behavior: spillover via maternal acceptance, harshness, inconsistency, and intrusiveness. *Journal of Early Adolescence*, 28: 428-454.
- Berkowitz, L. (1993). *Aggression: its causes, consequences and control*. Philadelphia: Temple University Press.
- Bilaç, Ö., Şentürk Pılan, B., Orhon, Z. ve Bayrak, A. (2014). Suça sürüklenen çocukların suç ve tanı dağılımlarının incelenmesi: kesitsel bir araştırma. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*. 21(2).

- Bilgi, A. (2005). *Bilgisayar oyunu oynayan ve oynamayan ilköğretim öğrencilerinin saldırganlık, depresyon ve yalnızlık düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Bilgin, R. (2009). Diyarbakır'da sokakta çalışan çocuklar üzerine sosyolojik bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(27).
- Bolat Karataş, Z. (2002). *Anne baba saldırganlığı ile lise öğrencilerinin saldırganlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Boxer, P., & Tisak, M. S. (2005). Children's beliefs about the continuity of aggression. *Aggressive behavior*, 31(2): 172-188.
- Boxer, P., Tisak, M. S., & Goldstein, E. (2004). Is it to be good? An exploration of aggressive and prosocial behavior sub-types in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 33(2): 91-100.
- Bukowski, (2003). What does it mean to say that aggressive children are competent or incompetent? *Merrill-Palmer Quarterly*, 49: 390-400.
- Bulut, F. (2010). *Ergenlerde görülen kural dışı davranışların aile işlevselliği, aile risk faktörü ve yaşam kalitesi açısından incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Burak, Y. (2013). *Bilgisayar oyunlarının ilköğretim birinci kademe öğrencilerinin saldırganlık düzeylerine etkisinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Burger, J. M. (2006). Kişilik. *Kaknüs Yayınları*.
- Bushman, B. J. (2002). Does venting anger feed or extinguish the flame? Catharsis, rumination, distraction, anger, and aggressive responding. *Personality and social psychology bulletin*, 28(6): 724-731.
- Carlo, G., & Randall, B. A. (2001). Are all prosocial behavior equal? A socioecological developmental conception of prosocial behavior. *Advances in Psychology Research*, 2: 151-170.
- Carlo, G., & Randall, B. A. (2002). The development of a measure of prosocial behaviors for late adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 31: 31-44.
- Carlo, G., Hausmann, A., Christiansen, S., & Randall, B. A. (2003). Sociocognitive and behavioral correlates of a measure of prosocial tendencies for adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 23: 107-134.
- Carlo, G., Mestre, V. M., Samper, P., Tur, A., & Armenta, E. B. (2010). The longitudinal relations among dimensions of parenting styles, sympathy,

prosocial moral reasoning, and prosocial behaviors. *International Journal of Behavioral Development*, 35(2): 116-124.

Corey, G. (2008). Psikolojik danışma kuram ve uygulamaları. (Çev.T. Ergene). *Mentis Yayıncılık*.

Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1996). Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child Development*, 67(3): 993–1002.

Cüceloğlu, D. (2010). İnsan ve davranışı. *Remzi Kitabevi*.

Çakır, K. ve Şen, E. (2012). Psikolojik doğum sırasına göre adil dünya inancı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(32): 57-69.

Çelik, H. ve Otrar, M. (2009). Saldırganlık envanterinin türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 29(29): 101-120.

Çetinkaya Yıldız, E., ve Hatipoğlu Sümer, Z. (2010). Saldırgan davranışlarını yordamada çevresel risk, çevresel güvenlik ve okul iklimi algısı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(34): 161-171.

Çocuk Koruma Kanunu (2005), Retrieved: http://oges.meb.gov.tr/doc2012/5395_SAYILI_COCUK_KORUMA_KANUNU.pdf.

Çiftçi Topaloğlu, Z. (2013). 4-5 Yaş çocuklarının sosyal yetkinlik, saldırganlık, kaygı düzeyleri ile anne-babalarının ebeveyn özyeterliliği algısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Dodge, K. A., & Feldman, E. (1990). Issues in Social Cognition and Sociometric Status. S. R. Asher ve J. D. Coie (Ed.). *Peer Rejection in Childhood*. New York: Cambridge University Press.

Dizman, H. (2003). Anne-babası ile yaşayan ve anne yoksunu olan çocukların saldırganlık eğilimlerinin incelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Dizman, H., Gültekin, G. ve Cantürk, G. (2005). Aile ilişkilerinin çocuk suçluluğuna etkisi. *Adli Psikiyatri Dergisi*, 2(1): 9-15.

Eagly, A. H., & Steffen, V.J. (1986). Gender and aggressive behavior: A meta-analytic review of the social psychological literature. *Psychological Bulletin*, 100: 309-330.

Edens, J. F., Skopp, N. A., & Cahill, M. A. (2008). Psychopathic features moderate the relationship between harsh and inconsistent parental discipline and adolescent antisocial behavior. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 37(2): 472–476.

- Efiliti, E. (2006). *Orta öğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık, denetim odağı ve kişilik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Erden, G. ve Kargı E. (2005). Davranım bozukluklarında çevresel etkenlerin rolü. *Türk Psikologlar Derneği Dergisi*.
- Erden, N. K. (2007). *Abant İzzet Baysal Üniversitesi öğretmenlik bölümleri birinci öğretim son sınıf öğrencilerinin saldırganlık türleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Erdoğan, M. Y. (2005). Suça yönlendirilen ve yönlendirilmeyen çocukların aile ilişkileri ile saldırganlık davranışlarının karşılaştırılması. *Çocuk ve Genlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12(3): 111.
- Ergişi, A. ve Köksal Akyol, A. (2009). Yedi-oniki yaş çocuklarında davranış ve uyum sorunlarının incelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 34(368): 13-19.
- Erkan, R. (1995). *İstanbul Çocuk Mahkemelerine sevk edilen çocukların sosyo kültürel çevresi üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- Ersoy, Ş. (2001). *Çocuk yuvasında kalanlarla ailesiyle yaşayan dokuz-on bir yaş grubundaki çocukların saldırganlık eğilimlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Erşan, E. E., Doğan, O. ve Doğan, S. (2009). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin sosyodemografik açıdan değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 31: 231-238.
- Eroğlu, F. (2004). Davranış bilimleri. *Beta Basım A.Ş. İstanbul*.
- Eroğlu, S. E. (2009). Saldırganlık davranışının boyutları ve ilişkili olduğu faktörler: Lise ve üniversite öğrencileri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21: 205-221.
- Eron, Leonard (1987). The development of aggressive behavior from the perspective of a developing behaviorism. *American Psychologist*, 42: 435-442.
- Eron, L. D., Huesmann, L. R., Dubow, E., Romanoff, R., & Yarmel, P. W. (1987). Aggression and its correlates over 22 years. In D. Crowell, I. M. Evans and C. R: O'Donnell (eds.) *Childhood agresion and violence*. New York: Plenum.
- Eron, L. D., & Huesmann, L. R. (1984). The relation of prosocial behavior to the development of aggression and psychopathology. *Aggressive Behavior*, 10: 201-211.
- Eisenberg, N. (1983). The socialization and development of empathy and prosocial behavior. *Special Report, Arizona State University*.

- Eisenberg, N., & Fabes, R. A. (1998). Prosocial development. In W. Damon & N. Eisenberg, (Eds.), *Handbook of child psychology, social, emotional and personality development (5th ed.)*. New York: John Wiley: 701-778.
- Eisenberg, N., Carlo, G., Murphy, B., & Court, P. V. (1995). Prosocial development in late adolescence: A longitudinal study. *Child Development*, 66: 1179-1197.
- Eisenberg, N., Fabes, R.A., Murphy, B., Karbon, M., Smith M., & Maszk, P. (1996). The relationship of children's dispositional, empathy-related responding to their emotionality, regulation and social functioning. *Developmental Psychology*, 32: 195-209.
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., & Spinrad, L. T. (2006). Prosocial development, In N. Eisenberg, M. R. Lerner ve W. Damon, (Eds.), *Handbook of child psychology, social, emotional and personality development (6th ed.)*. New York: John Wiley: 646-718.
- Evcin, S. (2010). *Bilgisayar oyunlarının ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin saldırganlık eğilimine etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Fabes, R. A., Carlo, G., Kupanoff, K., & Laible, D. (1999). Early adolescence and prosocial/moral behavior i: the role of individual processes. *Journal of Early Adolescence*, 19: 5-16.
- Fagot, B. I., & Leve, L. D. (1998). Teacher rating of externalizing behavior at school entry for boys and girls: similar early predictors and different correlates. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 39(4): 555-566.
- Ferligül Çakılcı, E. (2013). *Çok oyunculu çevrimiçi video oyunu oynayan bireylerde video oyunu bağımlılığı ve saldırganlık*. Yüksek lisans tezi, Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Filiz, A. (2009). *Farklı lise türlerindeki öğrencilerin empatik eğilimleri ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Fromm, E. (1995). İnsandaki yıkıcılığın kökenleri (Çev. Ş. Alpagut). İstanbul, Payel Yayınevi, ikinci basım. (Eserin orijinali 1973'de yayımlandı).
- Flanagan, C. A., & Faison, N., (2001). Youth civic development: Implications of research for social policy and programs. *Social Policy Report*, 15(1): 3-14.
- Flouri, E., & Tzavidis, N. (2008). Psychopathology and prosocial behavior in adolescents from socio-economically disadvantaged families: the role of proximal and distal adverse life events. *Euro Child Adolescent Psychiatry*, 17: 498-506.

- Gembeck, Z. J. M., Geiger, C. T., & Crick, R. N. (2005). Relational and physical aggression, prosocial behavior, and peer relations, gender moderation and bidirectional associations. *Journal of Early Adolescence*, 4:421-452
- Gençoğlu, C., Kumcağız, H. ve Ersanlı, K. (2014). Ergenlerin şiddet eğilimine etki eden ailevi faktörler. *Electronic Turkish Studies*, 9(2):639-652.
- Goodman, G., & Lawrence, A. J. (2010). Predictors of representational aggression of preschool children of low income urban African American mothers. *Infant Mental Health Journal*, 31(1): 33-57.
- Gökpınar, M. (2007). Sosyal ve kriminal boyutlarıyla çocuk suçluluğu. *TBBB Dergisi*, 72-206.
- Gökten E. S. (2011). 2009-2011 yılları arasında bir devlet hastanesinde Çocuk Psikiyatrisi Polikliniği'ne yönlendirilen adli olgular. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 18(2): 105-116.
- Gördeles, Beşer, N., Baysan, Arabacı, L. ve Uzunoğlu, G. (2016). Türkiye’de bir bölge psikiyatri hastanesinde tedavi olan suça itilmiş çocuk profilleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(4): 317-324.
- Guterman, N. B., Cameron, M., & Staller, K. (2000). Definitional and measurement issues in the study of community violence among children and youth, *Journal of Community Psychology*, 28: 1-17.
- Gülay, H. (2008). 5-6 Yaş çocuklarına yönelik akran ilişkileri ölçeklerinin geçerlik güvenirlik çalışmaları ve akran ilişkilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Güler, M. (2010). Sosyal psikoloji bakış açısından çocuk ve ergenlerde suçlu davranış gelişimi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 89: 355-372.
- Güler, N., Uzun S., Boztaş Z. ve Aydoğan, S. (2002). Anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihmal davranışı ve bunu etkileyen faktörler. *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi* 24(3): 128–134.
- Gültekin Akduman, G., Akduman, B. ve Cantürk, G. (2007). Ergen suçluluğunda bazı kişisel ve ailesel özelliklerin incelenmesi. *Türk Pediatri Arşivi*, 42(4): 156-161.
- Gümüş, T. (2000). *Kendini kabul düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin bazı değişkenlere göre saldırganlık düzeyleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Günaydın, S. (2008). *Ortaöğretim kurumları öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin aile ortamı ve benlik imgesi ile ilişkisi (Trabzon ili örneği)*. Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

- Gündoğdu, R. (2010). 9. Sınıf öğrencilerinin çatışma çözme, öfke ve saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3): 257-276.
- Güner, İ. (2007). *Çatışma çözme becerilerini geliştirmeye yönelik grup rehberliğinin lise öğrencilerinin saldırganlık ve problem çözme becerileri üzerine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Goldstein, S. E., Davis Kean, P. E., & Eccles, J. S. (2005). Parents, peers, and problem behavior: a longitudinal investigation of the impact of relationship perceptions and characteristics on the development of adolescent problem behavior. *Developmental psychology*, 41(2): 401.
- Gönültaş, B. M. ve Hilal, A. (2012). Çocuk suçluluğunda göç faktörü: Adana örneği. *Adli Tıp Dergisi / Journal of Forensic Medicine*, 26(3): 156-164.
- Gönültaş, O. (2013). *Ortaokul son sınıf öğrencilerinin öfke ve saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Gürsel, C. (1997). *13-19 yaş grubunda suça eğilimin araştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gürsoy, F. ve Coşkun, T. (2006). Büyük ebeveynleriyle yaşayan çocukların aile ortamlarını değerlendirmeleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1).
- Güven, F. (2015). *Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin zorbalık yapmaları ile zorbalığa maruz kalmalarının, cinsiyet, anne-baba eğitimi, sosyoekonomik düzey ve empati eğilimi açısından incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Toros Üniversitesi, Mersin.
- Hammock, G. S., & Richardson, D. R. (1992). Predictors of aggressive behavior. *Aggressive Behavior*, 18: 219-229.
- Hatunoğlu, A. (1994). *Ana-baba tutumları ile saldırganlık arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Haskan, Ö. (2009). Ailesel niteliklere göre ergenlerde şiddet eğiliminin görülme sıklığı. *X. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Özet Kitabı*, Adana.
- Hawley, P. H., & Vaughn, B. E. (2003). Aggression and adaptive functioning: The bright side to bad behavior. *Merrill-Palmer Quarterly*, 49: 239-242.
- Hyde, J. S. (1984). How large are gender differences in aggression? A developmental meta-analysis. *Developmental Psychology*, 20: 722- 736.

- İkiz, S. (2015). *Okul öncesi dönem çocuklarında fiziksel ve ilişkisel saldırganlığın ebeveyn tutumları açısından incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- İpek, A. (2010). *Suçta sürüklenen çocukların okul dönemlerinin incelenmesi ve bu dönemde barındırdıkları risk faktörlerinin belirlenmesi: Ankara, İstanbul ve İzmir jandarma çocuk merkezleri örneği*. Yüksek lisans tezi, Kara Harp Okulu, Ankara.
- İstanbul Barosu, (2006). *Çocuk Koruma Kanunu, 3. Baskı, İstanbul*.
- İstanbul Barosu, (2007). *Türk Ceza Kanunu, 5. Baskı, İstanbul*.
- Jacobs, E. J., Vernon, K. M., & Eccles, S. J. (2004). Relations between social self-perceptions, time use and prosocial or problem behaviors during adolescence. *Journal of Adolescent Research*, 19: 45-62.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2006). *Yeni İnsan ve İnsanlar, (10. Basım). İstanbul: Evrim Yayınevi*.
- Kahraman, H. (2000). *Aile yaşamlarında şiddet olan ergenlerin ana- babalarıyla olan ilişkilerini ve kendilerini değerlendirmeleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Kaner, S. (1991). Suçlu çocuklara/gençlere ve sorunlarına genel bir bakış. *Ankara: Ankara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24(1), 169-186.
- Kaner, S. (2002). Ana baba denetimleriyle ergenlerin suç kabul edilen davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *I. Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenleri ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu*, Ankara, 241-242.
- Karaca, N. H., Gündüz, A. ve Aral, N. (2011). Okul öncesi dönem çocuklarının sosyal davranışının incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 4(2): 65-76.
- Karadayı, F. (2012). Saldırganlık. H. Coşkun, (Ed.), *Sosyal psikoloji (1. Baskı) (293-357). İstanbul: Lisans Yayıncılık*.
- Karahan, T. F., Özcan, K. ve Ağlamaz, T. (2009). Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin anne babanın birliktelik durumu, öz üvey oluşu ve yaşamda öncelikli en önemli değer algısı açısından incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1): 211-229.
- Kaymak Özmen, S. (2004). Aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 37(2): 27-39.
- Kaynak, A. (2013). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin duygusal zeka düzeyleri ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.

- Kesen, F. N., Deniz, M. E. ve Durmuşoğlu, M. E. (2007). Ergenlerde saldırganlık ve öfke düzeyleri arasındaki ilişki: yetiştirme yurtları üzerinde bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17: 353-364.
- Knafo, A., & Plomin, R. (2006). Parental discipline and affection and children's prosocial behavior: Genetic and environmental links. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(1): 147-164.
- Kochanska, G. (1997). Multiple pathways to conscience for children with different temperaments: from toddlerhood to age 5. *Developmental psychology*, 33(2): 228.
- Korkmaz, M. N. ve Erden, G. (2010). Çocukları suç davranışına yönelten olası risk faktörleri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25): 76-87.
- Kındap, Y. (2011). *Kendini belirleme kuramı temelinde ergenlikte destekleyici ebeveynlik, akademik ve sosyal uyum ve kendini belirleme düzeyi arasındaki ilişkilerin boylamsal olarak incelenmesi*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kındap, Y., Sayıl, M. ve Kumru, A. (2008). Anneden algılanan kontrolün niteliği ile ergenin psikososyal uyumu ve arkadaşlıkları arasındaki ilişkiler: Benlik değerinin aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(61): 95-110.
- Kızmaz, Z. (2006). Okullardaki şiddet davranışının kaynakları üzerine kuramsal bir yaklaşım. *CÜ Sosyal bilimler dergisi*, 30(1): 47-70.
- Kula, E. (2008). *Endüstri meslek lisesi öğrencilerinin umutsuzluk düzeyleri ve saldırganlık durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Kumru, A. (2002). Prosocial behaviors within the family context and its correlates among Turkish early adolescents. *Unpublished doctoral dissertation. University of Nebraska-Lincoln*.
- Kumru, A., Carlo, G., & Edwards, C. P. (2004). Olumlu sosyal davranışların ilişkisel, kültürel, bilişsel ve duyuşsal bazı değişkenlerle ilişkisi (Relational, cultural, cognitive, and affective predictors of prosocial behaviors). *Türk Psikoloji Dergisi*, 19(54): 109-125.
- Kumru, A., Sayıl, M. ve Yağmurlu, B. (2008). Yaşanılan şehrin büyüklüğü, annenin sosyalleştirme hedefleri, yeterlik algısı, akran yönetimi ve çocukların olumlu sosyal davranışları ve benlik algıları arasındaki ilişkiler. *15.Ulusal Psikoloji Kongresinde sunulan sözel bildiri. İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul*.
- Kunt, V. (2003). *Suç ve çocuk*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Kurnaz, A. (2009). *Saldırganlık ve akran mağduriyetinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kutlu, H. (2014). *Okul öncesi kurumuna devam eden 5 yaş grubu çocukların saldırgan eğilimleri üzerinde ebeveyn tutumunun etkisinin psikoanalitik kuram çerçevesinde incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L., & Dornbusch, S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child development*, 62(5): 1049-1065.
- Lansford, J. E., Criss, M. M., Pettit, G. S., Dodge, K. A., & Bates, J. E. (2003). Friendship quality, peer group affiliation, and peer antisocial behavior as moderators of the link between negative parenting and adolescent externalizing behavior. *Journal of Research on Adolescence*, 13(2): 161-184.
- Lefebvre, P., & Merrigan, P. (1998). Family background, family income, maternal work and child development. *Working Paper, 78, Department of Economics, Québec à Montréal University*.
- Lök, N., Başoğlu, C. ve Öncel, S. (2016). Aile içi şiddetin çocuk üzerindeki etkileri ve psikososyal desteğin önemi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*. 8(2): 155-161.
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. P.H. Mussen (Series Ed.), & E. M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of Child Psychology, Vol. 4: Socialization, personality, and social development (4th ed., 1-101)*. New York: Wiley.
- Marcus, F. R., & Kramer, C. (2010). Reactive and proactive aggression: Attachment and social competence predictors. *The Journal of Genetic Psychology*, 162(3): 260-275
- Masalıcı, A. D. (2000). *Aile içi etkileşimlerle çocuğun saldırganlık düzeyi ve duygu davranışının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- McGinley, M., & Carlo, G. (2007). Two sides of the same coin? The relations between prosocial and physically aggressive behaviors. *J Youth Adolescence*, 36: 337-349.
- Merk, W., Orobio de Castro, B., Koops, W., & Matthys, W. (2005). The distinction between reactive a proactive aggression: Utility for theory, diagnosis and treatment? *European Journal of Developmental Psychology*, 2(2): 197-220.
- Miller, P. A., Eisenberg, N., Fabes, R., & Shell, R. (1996). Relations of moral reasoning and vicarious emotion to young children's prosocial behavior toward peers and adults. *Developmental Psychology*, 32: 210-219.

- Nair, B. (2014). *Ergenlerin saldırganlık davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Orpinas, P., Murray, N., & Kelder, S. (1999). Parental influences on students' aggressive behaviors and weapon carrying. *Health Education & Behavior*, 26(6): 774-787.
- Ögel, K. (2014). Çocuk, suç ve bireyselleştirilmiş iyileştirme. *Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Türkiye Adalet Akademisi, UNICEF Türkiye, Ankara*. (Detaylı bilgi için: www.cocuklaricinadalet.org).
- Ögel, K. ve Liman, O. (2003), Gençlerde madde kullanım yaygınlığı ve özelliklerinin değerlendirilmesi 2001 araştırması sonuçları, *İstanbul: Ek From Ltd*.
- Öz, E. S. (2007). *İlköğretim I. kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Özkalp, E. (2004). Davranış bilimlerine giriş. *Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları*.
- Öztürk, N. (2008). *Ortaöğretim 9. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Öztürk Çopur, E., Uluştasdemir, N. ve Balsak, H. (2015). Çocuk ve suç. *Uluslararası Katılımlı III: Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi "Erken Müdahale"*. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*. 1(2).
- Pakaslahti, L., Karjalainen, A., & Järvinen, L.K. (2002). Relationships between adolescent prosocial problem-solving strategies, prosocial behavior, and social acceptance. *International Journal of Behavioral Development*, 26(2): 137-144.
- Paavilainen, E., Astedt-Kurki, P., Paunonen-Ilmomen, M., & Laippola, P. (2001). Risk factors of child maltreatment within the family: towards a knowledgeable base of family nursing. *Int Nurs Stud*. 38(3): 297-303.
- Pekel Uludağlı, N. (2011). *Suçta karışmış ve karışmamış ergenlerin aile, akran, mahalle özellikleri ile psikolojik ve akademik niteliklerinin incelenmesi*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Prinstein, M. J., & Cillessen, A. H. N. (2003). Forms and functions of adolescent peer aggression associated with high levels of peer status. *Merrill-Palmer Quarterly*, 49: 310– 342.
- Roth, J., & Brooks-Gunn, J. (2000). What do adolescents need for healthy development? Implications for youth policy. *Social Policy Report*. 14(1): 3-19.

- Sağlam, H. (2011). *Bilgisayar oyunlarının ergen öğrencilerin sosyalleşme süreci ve şiddet eğilimleri üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Sam, R. (2012). Şiddete sürüklenerek suça itilenler: geleceğin suçlularını yetiştirmek üzerine düşünceler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11: 177-189.
- Savi, F. (2008). *12-15 yaş arası ilköğretim öğrencilerinin davranış sorunları ile aile işlevleri ve anne-baba kişilik özellikleri arasındaki ilişki*. Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Sevük, H. Y. (1998). Uluslar arası sözleşmelerdeki ilkeler açısından çocuk suçluluğu ile mücadelede kurumsal yaklaşım, *İstanbul: Beta Yayınevi*.
- Sezer, A., Kolaç, N. ve Erol, S. (2013). Bir ilköğretim okulu 4, 5, ve 6. Sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin anne baba tutumları ve bazı değişkenler ile ilişkisi. *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(4): 184-190.
- Shaffer, R. D. (2008). Social and personality development (6th ed.). USA: Wadsworth Publishing.
- SORHOP (2011). Samsun ilinin sosyal risk haritasının oluşturulması projesi. TR83/2011/DFD/022.
- Sönmez, Ş. (2011). *Ergenliğe geçişte annenin davranışsal ve psikolojik kontrolünün anne-ergen ilişkisine ve ergenin bir yıl sonraki uyumuna etkisi*. Yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Steinberg, L. (2007). Ergenlik (Çev: F.Çok), *İmge Kitabevi, Ankara*.
- Şahan, M. (2007). *Lise öğrencilerinde saldırganlığı yordayan bazı değişkenlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Şahin, E. S. (2007). *Psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Şahin, E. S. ve Owen, F. K. (2009). Psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(32): 64-74.
- Şen, B. (2013). Boşanma süreci ve sonrasında çocukların yaşadığı duygusal ihmal ve psikolojik taciz. *Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu. Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı”*. Sempozyum Bildirileri. 250-268.
- Şen, M. (2009). *3-6 yaş grubu çocukların sosyal davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Şengül, H. A. (2012). *Ankara 1. çocuk ağır ceza mahkemesinde görülen dava dosyalarının incelenmesi ve çocuk suçluluğunun değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Şenses, A., Akbaş, S., Baykal, S. ve Karakurt, M. N. (2014). Hırsızlık suçuna sürüklenmiş erkek ergenlerin psikiyatrik tanı dağılımları ve nöropsikolojik tanı dağılımları ve nöropsikolojik özellikleri. *Adli Tıp Dergisi / Journal of Forensic Medicine*, 28(3): 223-233.
- Şimşek, M. ve Palancı, M. (2014). Zorbacı davranışların aile sorunları bağlamında psiko-sosyal nedenselliğinin incelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1): 175-199.
- Temel, D. (2008). *The role of perceived social problem solving, narcissism, self-esteem and gender in predicting aggressive behaviors of high school students*. Doktora tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Thompson, M., O'Neill Grace, C. ve Cohen, L. J. (2002). Çocuğunuzun arkadaşlık ilişkileri. (Çev. E. N., Boylu). *Ankara: Arkadaş Yayınları*.
- Tok, Y. (2001). *Cinsiyet rolleri ile ilgili farklı kalıp yargılara sahip üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Tuzcuoğlu, S. ve Tuzcuoğlu, N. (2005). Davranış bozukluğu gösteren çocukları tanıma ve anlama (Kimse beni anlamıyor). (1. Baskı). *İstanbul: Morpa Kültür Yayınları*.
- Tuzgöl, M. (1998). *Anne-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin, saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Türkeri, S. (1995). *Çocuk ıslahevleri ve çocuk cezaevlerindeki çocukların suç işleme nedenleri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Twenge, M. J., Ciarocco, J. N., Baumeister, F. R., DeWall, N. C., & Bartels, M. J. (2007). Social exclusion decreases prosocial behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92: 56-66.
- UNICEF (2015) Riskler ve Çocuk Koruma. <http://unicef.org.tr/sayfa.aspx?id=22&mnid=65&d=1&dil=tr> (Erişim Tarihi: 19.09.2016).
- Ustabaş, S. (2011). *İlköğretim 8.sınıf öğrencilerinin saldırganlık ve algılanan sosyal destek düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Ümit, N. (2010). *Ergenlerin duygusal zekaları ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, J. A., De Winter, F. A., Verhulst, C. F., & Ormel, J. (2008). Prosocial and antisocial behavior in preadolescence: Teachers' and parents' perceptions of the behavior of girls and boys. *International Journal of Behavioral Development*, 32(3): 243-251.
- Walker, S., & Richardson, D.R. (1998). Aggression strategies among older adults: Delivered but not seen. *Aggression and Violent Behavior*, 3(3): 287-294.
- Wentzel, R. K., & McNamara, C. C. (1999). Interpersonal relationships, emotional distress, and prosocial behavior in middle School. *Journal of Early Adolescence*, 19: 114-125.
- Wilson, J., & Musick, M. (1997). Who cares? toward an integrated theory of volunteer work. *American Sociological Review*, 62(1): 694-713.
- Yağmurlu, B., Sanson, A. ve Köymen, S. B. (2005). Ebeveynlerin ve çocuk mizacının olumlu sosyal davranış gelişimine etkileri: zihin kuramının belirleyici rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(55): 1-20.
- Yasankul, N. (2007). *İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri ile eğitim algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yavuzer, H. (2010). Çocuk ve suç. 15. Baskı, *İstanbul: Remzi Kitabevi*.
- Yeğen, B. (2008). *Ortaöğretim öğrencilerinin sosyal uyumları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Kadıköy ilçesi örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldırım, E. (2006). *Yetiştirme yurtlarında ve ailelerinin yanında kalan ilköğretim 2. kademe öğrencilerinin çatışma çözme davranışı ile öfke ifade stillerinin incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldız, E. ve Erci, B. (2011). Anne baba tutumları ile adölsan saldırganlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 1(3): 6-11.
- Yıldız, S., Taştan Boz, İ. ve Yıldırım, B. F. (2012). Kişilik tipi ile olumlu sosyal davranış arasındaki ilişki: Marmara Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1).
- Yılmaz, T. (2000). *Ergenlerde risk alma davranışlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Yörükoğlu, A, (1997). Değişen toplumda aile ve çocuk, *Özgür Yayıncılık*, 5. Basım, Ankara.

Yörükoğlu, A,(1989),Gençlik çağı. *Özgür Yayınevi, İstanbul*.

Yükselgün, Y. (2008). *İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin internet kullanım durumlarına göre saldırganlık ve sosyal beceri düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.



EKLER

EK I. Araştırmada Kullanılacak Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği

Aşağıda sizi tanımlayan ya da tanımlamayan bazı ifadeler yer almaktadır. Her bir ifadeyi dikkatle okuyunuz ve kişi olarak size en iyi uyan seçeneği daire içine alınız. Eğer ifade sizi hiç tanımlamıyorsa 1'i, kısmen tanımlıyorsa 2'yi, oldukça tanımlıyorsa 3'ü, kesinlikle tanımlamıyorsa 4'ü seçiniz.

	Beni Hiç Tanımlamıyor	Beni Kısmen Tanımlıyor	Beni Oldukça Tanımlıyor	Beni Kesinlikle Tanımlıyor
1. Kendiliğimden sık sık sahip olduklarımı paylaşıyorum. ÖZGEÇİ	1	2	3	4
2. Genellikle istediğimi elde edebilmek için başkalarına iyilik yaparım. AY-OSD	1	2	3	4
3. Birileri bana uygun bir şekilde hissettirdiğinde genellikle onlara iltifat ederim (güzel şeyler söylerim). T-OSD	1	2	3	4
4. Genellikle istediğimi elde edebilmek için başkalarına bağırıyorum. AY-SGAN	1	2	3	4
5. Birileri beni sinirlendirdiğinde veya keyfimi kaçırdığında genellikle onlara hakaret ederim. T-SGAN	1	2	3	4
6. Genellikle insanlara, istediğimi elde edebilmek için yardım ederim. AY-OSD	1	2	3	4
7. Birileri beni sinirlendirdiğinde veya keyfimi kaçırdığında genellikle onlara vururum. T-SGAN	1	2	3	4
8. Birileri benden uygun bir şekilde istediğinde genellikle sahip olduklarımı ödünç veririm. T-OSD	1	2	3	4
9. Kendiliğimden sık sık başkalarına iyilik yaparım. ÖZGEÇİ	1	2	3	4
10. Genellikle istediğimi elde edebilmek için başkalarını itip kakarım. AY-SGAN	1	2	3	4

	Beni Hiç Tanımlamıyor	Beni Kısmen Tanımlıyor	Beni Oldukça Tanımlıyor	Beni Kesinlikle Tanımlıyor
11. Birileri benden uygun bir şekilde istediğinde genellikle bazı şeyleri onlarla paylaşıyorum. T-OSD	1	2	3	4
12. Genellikle istediğimi elde edebilmek için başkalarına vururum. AY-SGAN	1	2	3	4
13. Genellikle istediğimi elde edebilmek için insanlara iltifat ederim (güzel şeyler söylerim). AY-OSD	1	2	3	4
14. Kendiliğimden sık sık başkalarına yardım ederim. ÖZGEÇİ	1	2	3	4
15. Birileri beni sinirlendirdiğinde veya keyfimi kaçırdığında genellikle onlara bağırırım. T-SGAN	1	2	3	4
16. Kendiliğimden sık sık başkalarına eşyalarımı ödünç veririm. ÖZGEÇİ	1	2	3	4
17. Genellikle istediğimi elde edebilmek için başkalarına hakaret ederim. AY-SGAN	1	2	3	4
18. Genellikle istediğimi elde edebilmek için sahip olduklarımı başkalarıyla paylaşıyorum. AY-OSD	1	2	3	4
19. Birileri beni sinirlendirdiğinde veya keyfimi kaçırdığında genellikle onları itip kakarım. T-SGAN	1	2	3	4
20. Kendiliğimden başkalarına iltifat ederim (sık sık güzel şeyler söylerim). ÖZGEÇİ	1	2	3	4
21. Genellikle istediğimi elde edebilmek için sahip olduklarımı başkalarına ödünç veririm. AY-OSD	1	2	3	4
22. Birileri beni sinirlendirdiğinde veya keyfimi kaçırdığında genellikle onlara kötü sözler söylerim. T-SGAN	1	2	3	4
23. Birileri benden uygun bir şekilde istediğinde genellikle onlara iyilik yaparım. T-OSD	1	2	3	4

	Beni Hiç Tanımlamıyor	Beni Kısmen Tanımlıyor	Beni Oldukça Tanımlıyor	Beni Kesinlikle Tanımlıyor
24. Genellikle istediğimi elde edebilmek için başkalarına kötü sözler söylerim. AY-SGAN	1	2	3	4
25. Birileri benden uygun bir şekilde istediğinde genellikle onlara yardım ederim. T-OSD	1	2	3	4

Kısaltmaların açılımı: ÖZGECİ: Özgeci olumlu sosyal davranışlar; **T-OSD:** Tepkisel olumlu sosyal davranışlar; **AY-OSD:** Amaca yönelik olumlu sosyal davranışlar; **T-SGAN:** Tepkisel saldırganlık; **AY-SGAN:** Amaca yönelik saldırganlık

EK II. Görüşme Formu

GÖRÜŞME FORMU

Görüşme Tarihi:

Mahkeme No:

Adres:

Çocuğun Doğum Yeri – Tarihi - Kütük:

Suç:

Görüşmeye aileden gelen birisi var mı?

1. Baba yaşı/ mesleği/ maaşı/ eğitim durumu
2. Anne yaşı/ mesleği/ maaşı/ eğitim durumu
3. Ebeveynler öz mü? Aralarında akrabalık var mı? İlk evlilikleri mi? Resmi nikahları var mı?
4. Kardeş sayısı? Yaş/ eğitim durumu/ meslek/ medeni durumları nedir?
5. Ailenin yaşadığı evin fiziksel özellikleri / ısınma durumu / kirası? Çocuğun kendisine ait bir odası var mı? Evde kaç kişi yaşıyorlar?
6. Eve maddi katkısı olan bireyler kimler? Yakacak vb. yardım alınıyor mu?
7. Ailede fizyolojik ya da psikolojik sağlık sorunu olan var mı? Varsa sorun nedir? Tedavi oluyor mu?
8. Ailede alkol/uyuşturucu madde kullanımı/ suça karışma durumu var mı?
9. Ailede fiziksel ve/veya sözel şiddet var mı?
10. Çocuk ailesinin kendisini yetiştirme şeklini nasıl değerlendiriyor?
11. Ailede göç durumu var mı? Varsa neden?
12. Ailenin akrabaları, komşuları ve yakın çevresi ile ilişkileri nasıl?
13. Çocuğun evden kaçma davranışı var mı? Sıklığı? Ailesinin tepkisi?
14. Çocuğun eğitim durumu nedir? Okula gitmiyorsa bırakma nedeni nedir? Devam etmek ister mi?
15. Çocuğun derslerdeki başarı durumu nedir? Okuldan kaçma davranışı var mı? Disiplin cezası var mı?
16. Öğretmenleri ve arkadaşları ile ilişkileri nasıl?
17. İş ve çalışma hayatı var mı? Varsa iş değişikliği yapmış mı? Neden?
18. Küçüklüğünde geçirdiği hastalık/ ameliyat / kaza ya da süregelen bir hastalığı var mı?

19. Çocukta sigara/ alkol/ uyuşturucu madde kullanımı var mı?
20. Ergenliğe girdi mi? Girdiyse davranış ve duygulanım değişiklikleri var mı?
Uyum zorlukları var mı?
21. Vücudunda kesi izi ve/veya dövme var mı? Ne zaman ve hangi nedenle yaptırmış?
22. Arkadaş grubu kimlerden oluşuyor? Arkadaş ilişkileri nasıl? Arkadaş çevresinde madde kullanımı ve/ veya suç öyküsü olan bireyler var mı?
23. Boş zamanlarındaki etkinlik/ spor faaliyetleri/ hobileri nelerdir?
24. Gelecek ile ilgili bir planı var mı?
25. Kendisini nasıl tanımlıyor?
26. İlk suçu mu? Cezaevi yaşantısı var mı?

EK III. T.C. HSYK Genel Sekreterliği İzin Belgesi

T.C.
HAKİMLER VE SAVCILAR YÜKSEK KURULU
Genel Sekreterliği

Sayı : 93586998/442/753
Konu :

12/01/2016

İSTANBUL ADLİ YARGI İLK DERECE MAHKEMESİ
ADALET KOMİSYONU BAŞKANLIĞINA

İlgi : İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün 04/12/2015 tarihli ve 60134090/1093 sayılı yazısı.

Doç. Dr. Cihad DEMİRLİ'nin; İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Aile Danışmanlığı ve Eğitimli Tezli Yüksek Lisans programı Öğrencisi Beyza BADANKA ÇELİKTEN'in "Suça Sürüklenmiş Çocukların Olumlu Sosyal ile Saldırgan Davranışlarının Ailesel Faktörler Bağlamında incelenmesi" konulu tez çalışması kapsamında İstanbul 1, 3, 5, 6, ve 7 nci Çocuk Mahkemelerinde 12-18 yaşlarında suça sürüklenmiş çocuklarla ilgili çalışma yapabilmesi için izin verilmesini talep eden ilgi yazı ekinde gelen 03/12/2015 tarihli dilekçesi Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Birinci Dairesince görüşülerek,

Kişisel verilerin korunması ve ilgili mahkeme hâkimlerinin uygun görmeleri koşulu ile izin verilmesine 12/01/2016 tarih ve 44 sayılı karar verilmiştir.

Bilgi ve gereğini rica ederim.

Serdar MUTTA
Hâkim

Genel Sekreter Yardımcısı

KALIME 562
13.01.2016
Avhan AYAN - 33340
İstanbul Adli Yargı İlk Derece Mahkemesi
Adalet Komisyonu Başkanı

Serap DUNHAZ-BAKIR
İstanbul Adli Yargı İlk Derece Mahkemesi
Adalet Komisyonu Başkanı

Bu belge, 5070 sayılı Kanun Hükmüne uygun olarak elektronik imza ile imzalanmış olup, ayrıca fiziki olarak gönderilmeyecektir.

Konya Devlet Karayolu Üzeri No:70 Beşevler/ANKARA Ayrıntılı Bilgi İçin İrtibat: Şube Müdürü Arif ARSLAN
Telefon : (0 312) 204 13 98 - 74 e-posta : hsyk.islemleri@hsyk.gov.tr